

EGE BÖLGESİ SANAYİ ODASI

AEGEAN REGION CHAMBER OF INDUSTRY

2016 YILINDA
DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİ
&
2017 YILINDAN BEKLENTİLER
.....
Ocak 2017

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	3
1. 2016 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ	6
1.1. GENEL BİR BAKIŞ	6
1.2. 2016 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ.....	9
1.2.1. KÜRESEL ÜRETİM VE TİCARET HACMİ	9
1.2.2. DIŞ DENGİ, ÇAPRAZ KURLAR VE BÜTÇE	11
1.2.3. BÜYÜME, ENFLASYON VE İŞSİZLİK	15
1.2.4. MENKUL KIYMET BORSALARI	16
2. 2016 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ	20
2.1. GENEL BAKIŞ.....	20
2.2. TEMEL MAKRO BÜYÜKLÜKLERİN GELİŞİMİ	23
2.2.1. ÜRETİM VE BÜYÜME.....	23
2.2.2. HARCAMALAR VE BÜYÜME.....	29
2.2.3. YATIRIMLAR.....	34
2.2.3.1. YERLİ YATIRIMLARIN GELİŞİMİ.....	34
2.2.3.2. YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ.....	41
2.2.4. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK.....	46
2.2.5. DIŞ TİCARET, ÖDEMELER DENGESİ VE KURLAR	50
2.2.5.1. DIŞ TİCARET.....	50
2.2.5.2. ÖDEMELER DENGESİ.....	58
2.2.5.3. ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU.....	65
2.2.5.4. DÖVİZ KURLARI.....	67
2.2.5.5. TURİZM SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER.....	74
2.2.5.6. PETROL İTHALATINDA GELİŞMELER.....	77
2.2.6. KAMU KESİMİ DENGESİ	79
2.2.6. 1. BÜTÇE DENGESİ	79
2.2.6.2. BÜTÇE NAKİT DENGESİ VE FİNANSMANI	85
2.2.6.3. KAMU BORÇ STOKU	87
2.2.6.4. KAMU BORÇLANMA FAİZLERİ	92
2.2.7. ENFLASYON	93
2.2.8. ENFLASYON-FAİZ TARTIŞMALARI.....	100

2.2.8. FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARI	105
2.2.9. BANKACILIK, PARA, MEVDUAT VE KREDİLER	108
2.2.9.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER.....	108
2.2.9.1.1. BANKACILIK SEKTÖR RASYOLARI	108
2.2.9.1.2. MEVDUAT VE KREDİ FAİZLERİ.....	110
2.2.9.2. PARASAL GELİŞMELER	113
2.2.9.3. MEVDUAT GELİŞMELERİ	115
2.2.9.4. KREDİ GELİŞMELERİ.....	116
2.2.10. ÖDEME ARAÇLARINDA GELİŞMELER	119
3. 2016 YILINDA SANAYİ SEKTÖRÜ	124
3.1 ÜRETİMDE GELİŞMELER.....	125
3.1.1. SANAYİ DE BÜYÜME	126
3.1.2. KAPASİTE KULLANIM ORANI	128
3.1.3. SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ	129
3.2. İSTİHDAMDA GELİŞMELER	131
3.3 VERİMLİLİKTE GELİŞMELER.....	132
3.4. ÜCRETLERDE GELİŞMELER	134
3.5. VERİMLİLİK VE REEL ÜCRET KARŞILAŞTIRMALARI.....	136
3.6. DIŞ TİCARETTE GELİŞMELER	137
4. 2017 YILINDA DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	144
4.1. 2017 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ.....	144
4.2. 2017 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ.....	149
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	155

GİRİŞ

Üçüncü küreselleşmenin yaşanmaya başladığı 1990'lardan günümüze dünya ekonomisinde en az iki büyük ekonomik kriz yaşandığı söylenebilir. Bunlardan ilki 1990'ların sonlarına doğru, ağırlıklı olarak 1998 yılında yaşanan, "Uzak Doğu Krizi"dir. Dünyanın doğusunda başlayan, bölgeye hızla yayılan, ardından Rusya ve Latin Amerika'ya yansıyan bu kriz bir tür "gelişmekte olan ülkeler krizi" olarak algılandı. Finans ve gayrimenkul balonlarının önemli bir rolü bulunan bu kriz sürecinde IMF Asya Kaplanlarına, yine bildik Ortodoks programlarını devreye sokarak, yani devalüasyonlar, kamuda kemer sıkma politikaları, özelleştirmeler, reel ücretlerin geriletilmesi yönünde reçeteler sundu. Her krizden olduğu gibi bu krizden de zamanla çıkıldı ancak ağır toplumsal bedeller ödendi.

İkinci büyük kriz 2000'li yılların sonuna doğru, 2007 yılında ABD'de başladı ve 2008 yılının Ekim ayında küresel nitelik kazandı. Bu krizin gerisinde de yine finans ve gayrimenkul balonları bulunuyordu. Finans sistemi; yeni varlıklar, o yeni varlıklardan başka varlıklar, başka varlıklardan daha başka varlıklar ürettiyordu. Matruşka bebekleri

gibi her bir menkul kıymetten başka menkul kıymet çıkıyordu. İşin en garip tarafı, bütün yük nihayetinde en zayıf halkada kalıyordu. Adeta fizik kuralları zorlanıyor, sonunda yer çekimine yenik düşülüyor, yük reel ekonomiye kalıyordu. ABD ile özellikle finans sistemi üzerinden aralarında güçlü ekonomik ilişkilere sahip AB ülkeleri bu krizden yoğun olarak etkilendi. Böylece bu kriz bir tür "zengin ülkeler krizi" olarak algılandı.

Bu iki büyük krizin ülkeler ve insanlar üzerinde yarattığı "vurgun" henüz tam olarak atlatılmamışken, Arap Baharı, Ukrayna krizi, Suriye iç savaşı gibi bu kez siyasi krizler dünyayı etkilemeye başladı. Bunların yanında artan terör olaylarıyla birlikte sosyal kriz riskleri oluştu. Nitekim ırkçılıkta yükseliş, sığınmacı düşmanlığında artış, siyasi yelpaze ve oy dağılımlarında kaymalar görülmeye başladı. Bu gelişmelerin bileşkesi olarak "bir başka siyaset", "bir başka ekonomi" gündeme geldi.

2016 yılı, dünya ekonomisi ve siyaset anlayışının bir boyutuyla sorgulandığı bir boyutuyla da yeniden kurgulandığı bir döneme tanıklık etti. Dünyanın en büyük ekonomisi, küreselleşmenin en çok kazananı olan ABD'de, halk ve seçim sistemi birlikte, tavrını "farklı"dan yana koydu ve küresel gayrimenkul sektörünün en büyük yatırımcılarından biri ABD başkanlık koltuğuna oturdu. Korumacılık, gümrük vergileri, sınırlara duvar, içeride üretim, farklı olanların dışlanması, liberalizm karşıtlığı, bunların tersi durumların zenginleştirdiği bir Başkan tarafından ön plana çıkarıldı. 2017 yılında önemli Avrupa ülkelerinde yapılacak seçimler sonrası benzer anlayışların iktidar olması durumunda dünya siyaseti ve ekonomisi yeni bir "gerçek ötesi" veya "pre-normal" döneme girebilecektir.

Kısaca ifade etmek gerekirse dünya ekonomisini oldukça ilginç bir dönem beklemektedir. İki büyük ekonomik kriz sadece ekonomide değil hemen hemen tüm alanlarda yeni paradigmal arayışı oluşturmuştur. 2016 yılı bu ortamı belirginleştirmiş, 2017 yılına da denemeleri başlatmak kalmıştır.

Bu çalışma ilki 2016 yılının değerlendirmesi, ikincisi de 2017 yılına ilişkin öngörülerin ortaya konulması olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde dünya ekonomisi, Türkiye ekonomisi ve sanayi sektörüne yönelik alt başlıklar bulunmaktadır. İkinci bölümde ise dünya ve Türkiye ekonomisinin olası 2017 yılı fotoğrafı ve bu fotoğrafa uyumun gereklilikleri değerlendirilecektir.

I.BÖLÜM

2016 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ

1. 2016 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ

1. BÖLÜM

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle 2016 yılındaki yaşanan gelişmeler genel olarak özetlenecektir. Ardından ise temel göstergeler yardımıyla dünya ekonomisinin olası 2017 yılı performansına ilişkin çıkarımlar yapılmaya çalışılacaktır.

1.1. GENEL BİR BAKIŞ

Dünya ekonomisi oldukça zorlu bir dönemden geçmekte, ancak daha iyi bir duruma doğru gittiğine ilişkin güçlü sinyaller de alınamamaktadır. 2008 yılında finansal alanda başlayan daha sonra reel sektöre yansıyan ve piyasalara ilave trilyonlarca para sürülmesine rağmen hala çözülemeyen küresel kriz yeni bir evreye giriyor. Yeni aşamanın daha iyi bir ortam sunacağına ilişkin bir ışık ise, ufukta görünmüyor. Bu küresel ortam tüm ülkeleri, ekonomisinin gücü ve dışa açıklık düzeyine bağlı olarak farklı kanallardan, farklı dozlarda etkiliyor. En fazla ve de en olumsuz etkilenen ise dış kaynağa bağımlı, kriz sürecinde oluşan küresel likidite bolluğuyla bu bağımlılıkları kronik hale gelen ülkeler olmuştur. Türkiye'nin de bunlar arasında olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer taraftan AB üyeliğine devam edip etmemek konusunda yaptığı referandum (Brexit) sonucunda İngiltere ayrılma kararı almıştır. Bir taraftan Euro bölgesindeki kriz, diğer taraftan 2004 yılından sonra yeni üye olan ülkelerin adaptasyon süreci AB'nin geleceği hakkında karamsarlığa neden olmuş, "birlik" adeta çatırdamaya başlamıştır. Ekonomideki sorunlar yanında göçmenler konusundaki farklı fikirler ve yükselen milliyetçilik barış projesi olan Birliği politik açıdan da zorlamaktadır. Dolayısıyla AB hem ekonomik hem de iç siyasi sorunlarla mücadele etmek durumundadır. Bu durumda dünya ekonomisindeki sorunların çözümüne katkı vermelerini güçleştirecektir.

Diğer taraftan ABD'de yapılan seçimler sonucunda Donald Trump başkan olarak seçilmiştir. Cumhuriyetçi Parti'den seçilmiş olmasına rağmen partinin geleneğindeki liberal ve serbest ticareten yana görüşlerden oldukça farklı vaatleri ve projeleri olan Trump'ın başkanlık koltuğuna oturacağı 20 Ocak sonrası uygulamaları merakla beklenmektedir. Ülkedeki illegal göçmenleri ülkesine göndereceğini, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesinde (NAFTA) ortak olduğu Meksika sınırına duvar yapacağını, Çin'den gelen ucuz mallara vergi koyacağını veya ülkeye girişini engelleyeceğini (bunun anlamı Dünya Ticaret Örgütünü yok saymaktır), ABD ve Avrupa arasında serbest ticareti öngören Transatlantik Anlaşmasını imzalamayacağını söylemektedir. Bu söylemler serbest ticaretin en büyük savunucusu konumunda olan ve parasının rezerv nitelikte olması nedeniyle, serbest ticaretin en büyük kazananı konumunda bulunan ABD'nin uzun vadeli çıkarlarıyla da çelişmektedir. ABD'de yerleşik düzenin, kökleşmiş liberal değerlerin ve güçlü kurumsal yapının böylesi radikal bir dönüşüme izin verip vermeyeceğini zaman gösterecektir. Ancak küreselleşmeye "yeni dünya düzeni" diyerek methiyeler düzen bazı yazarların "başka bir düzen" söylemlerine yöneldiği görülmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, dünya ekonomisinin fay hatlarında birikmiş enerjiyi yönetmek, yeni bir deprem-kriz yaratmasını engellemek için tüm ülkeler ortak yapım bir çözüm üretmek yerine, tekil çözüm arayışlarına yönelmektedir. Bu durum ödenecek bedellerin de, elde edilecek iyiliklerin de yine adaletsiz dağılması, kaybedenlerin de daha çok dış kaynağa bağımlı, yeterince üretmeden tüketen gelişme yolundaki ülkeler olması anlamına gelebilecektir.

Tüm bu açıklamalar 1990'larda Doğu Blokunun yıkılması ile yeni bir ivme ve genişlik kazanan küreselleşme sürecinin makas değiştirmesi anlamına geliyor. Küresel ekonomi denizinin daha dalgalı, limanların daha az korunaklı olacağı bu konjonktürde; gemisi-ekonomisi sağlam, kaptanı-ekonomi yönetimi yetkin, motoru-üretim gücü yüksek, yolcuları-halkı bilinçli ülkeler daha az, bunu başaramayan ülkeler ise daha çok bedel ödeyecektir. Bu sürecin kısa sürmeyeceği, 2020'lere kadar etkisini göstereceğini söylemek mümkündür.

Bu durum Türkiye'de, başta ekonomi yönetimi olmak üzere, tüm ekonomik birimlerin daha dikkatli, daha tasarruflu ve daha çok verimlilik odaklı çalışmalarını gereğine işaret etmektedir. Zira mevsim artık ekonomide de sonbahardır ve bu sonbahar hayli uzun süreceğe benzemektedir.

Dünya ekonomisi, 2008 yılında yaşanan krize karşı alınan önlemlerin hem yeterli sonuç üretememesi hem de olumsuz yan etkilerinin ortaya çıkması nedeniyle 2016 yılında da yavaş büyümeye devam etmiştir.

2016; ABD merkez bankasının (FED) faiz artırma ihtimalinin küresel finans piyasalarını adeta esir aldığı, reel ekonominin yavaşlayan küresel talep nedeniyle zorlandığı, artan işsizliğin de etkisiyle ekonomiye ve geleceğine güven duymayan birçok ülke vatandaşının tüketimlerini kontrol altında tuttıkları bir yıl oldu. Başta petrol olmak üzere gerileyen hammadde fiyatlarının küresel canlanmaya katkı yapması beklenirken bu ürünlerin ihracatçılarının düşen gelirleri nedeniyle tersine etkiler ağır bastı. Dış kaynak girişine bağımlı gelişmekte olan ülkelerin bazılarında sermaye çıkışları yaşanması da küresel yavaşlamaya katkı yaptı. Bu gelişmeler sonucunda 2016 yılında ekonomik büyümenin gelişmiş ülkelerde %1,7, gelişmekte olan ülkelerde ise %3 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Oysa kriz öncesinde yani 1998-2007 döneminde bu oranlar ortalama olarak gelişmiş ülkeler için %3,5, gelişmekte olan ülkeler için %4,7 düzeyindeydi. Yine dünya mal ve hizmet ticaret hacmindeki artış 1998-2007 dönem ortalaması olarak %6,8 iken, 2016 yılında bu oranın %2,3 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Diğer taraftan 2016 yılında enflasyonun ABD (% 1,2) ve Çin'de (%2,1) yükselmesi, Euro bölgesinde sadece %0,3'te kalması, Japonya'da ise %0,2 oranında gerilemesi beklenmektedir.

Dünya ekonomisi böyle bir süreçten geçerken Kasım ayında yapılan seçimler sonucu küreselleşme karşıtı korumacı politikalar uygulayacağını, kaçak göçmenleri geri göndereceğini, merkez bankası başkanını değiştireceğini, vergileri azaltıp kamu harcamalarını artıracığını söyleyen Donald Trump'ın sürpriz bir şekilde ABD başkanı seçilmesi, dünya ekonomisinde yeni bir dönemin başlaması ihtimalini artırmıştır. İngiltere'nin referandum sonucu AB'den ayrılma kararı alması, İtalya'dan benzer eğilime yönelik sesler yükselmesi, AB'nin geleceğine ilişkin kuşkularını derinleştirmiş, dünya genelinde pozisyonların yeniden kurgulanmasını gündeme getirmiştir.

Ayrıca Irak ve Suriye'deki kaotik savaş ortamı, Rusya ile ABD ve AB'nin bir kez daha karşı karşıya gelmesi, Türkiye'nin, fikren ve fiilen, bu karmaşık koşulların tam ortasında yer alması 2016'nın küresel politik koşullarının belirgin nitelikleri olmuştur.

1.2. 2016 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ

Bu başlık altında 2016 yılında dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler; reel, sosyal(istihdam) ve finansal boyutları içerecek şekilde incelenecektir.

1.2.1. KÜRESEL ÜRETİM VE TİCARET HACMİ

Tablo 1.1'den görülebileceği gibi, 2015 yılında yüzde 3,1 oranında büyüyen küresel üretim, 2016 yılında yüzde 3,6 gibi önceki yıllardan yüksek bir oranda artmıştır. Bunun sonucunda da 2015 yılında 73,5 trilyon Dolar olan dünya hasılasının 2016 sonunda 75,2 trilyon Dolara yükseleceği öngörülmüştür.

Ülke grupları bazında değerlendirme yapıldığında 2016 yılı için üretim artışı gerçekleşme tahmininin gelişmiş ülkelerde %3,1, gelişmekte olan ülkelerde %4,2 olarak öngörüldüğü anlaşılmaktadır. 2016 yılında da gelişmekte olan ülkelerden Hindistan'ın %7,6 ile en hızlı büyüyen ülke olacağı, Çin'in %6,6 ve Türkiye'nin ise %3,3 oranında büyüme hızı yakalayacağı öngörülmektedir.

2016 yılında dünya ticaret hacminin artış hızının %2,3 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu oran 2015 yılına göre %3 düzeyinde gerileme anlamına gelmektedir. Bu gelişmede Euro bölgesinde beklenen düzeyde canlanma olmamasının yanında Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki ekonomik ve siyasi sorunların devam etmesinin, Çin'in yavaşlamış olmasının önemli rolü olduğu söylenebilir.

TABLO 1.1: DÜNYA EKONOMİSİNDE GENEL GELİŞMELER

GÖSTERGE	2011	2012	2013	2014	2015	2016
BÜYÜME HIZI (%)						
Dünya	3,9	3,2	2,9	3,4	3,2	3,1
Gelişmiş ülkeler	1,7	1,5	1,2	1,9	2,1	1,6
ABD	1,8	2,8	1,6	2,4	2,6	1,6
Japonya	-0,6	2,0	2,0	0,0	0,5	0,5
Avrupa bölgesi	1,5	-0,6	-0,4	1,1	2,0	1,7
Almanya	3,4	0,9	0,5	1,6	1,5	1,7
Fransa	2,0	0,0	0,2	0,6	1,3	1,3
İtalya	0,4	-2,4	-1,8	-0,3	0,8	0,8
İngiltere	1,1	0,2	1,4	3,1	2,2	1,8
İspanya	0,1	-1,6	-1,3	1,4	3,2	3,1
Gelişmekte olan ülkeler	6,2	4,9	4,5	4,6	4,0	4,2
Çin	9,3	7,7	7,6	7,3	6,9	6,6
Rusya federasyonu	4,3	3,4	1,5	0,7	-3,7	-0,8
Arjantin	8,9	1,9	3,5	-2,5	2,5	-1,8
Brezilya	2,7	0,9	2,5	0,1	-3,8	-3,3
Hindistan	6,3	3,2	3,8	7,2	7,6	7,6
Türkiye	8,5	2,2	3,8	3,0	4,0	3,3
Küresel Hasıla (Trilyon Dolar)	70,8	72,2	73,5	78,0	73,6	75,2
Dünya Ticaret Hacmi(%)	6,1	2,7	2,9	3,9	2,6	2,3
İthalat						
Gelişmiş ülkeler	4,7	1,0	1,5	3,8	4,2	2,4
Gelişmekte olan ülkeler	8,8	5,5	5,0	4,5	-0,6	2,3
İhracat						
Gelişmiş ülkeler	5,7	2,0	2,7	3,8	3,6	1,8
Gelişmekte olan ülkeler	6,8	4,2	3,5	3,5	1,3	2,9
Petrol Dışı Mal fiyatlarının Değişimi (%)	17,8	-9,9	-1,5	-4,0	-17,5	-2,7
Petrol fiyatlarında değişim (%)	31,6	1,0	-0,5	-7,5	-47,2	-15,4

Kaynak: IMF, World Economic Outlook October, 2016

Dünya ekonomisindeki üretimin ve ticaretin önemli girdilerinden biri, aynı zamanda da küresel siyasetin barometresi konumunda olan petrol fiyatlarının 2015 yılında %47,2 ile rekor düzeyde gerilemesinin ardından 2016 yılını da %15,4 düzeyinde düşüş ile kapatması beklenmektedir. Böylece petrol fiyatları son dört yılda sürekli düşüş göstermiş olacaktır. Benzer bir durum petrol dışı ürün fiyatları için de, üstelik son beş yıl için geçerli olmuştur.

Bu veriler dünya ekonomisinin gerek büyüme gerekse ticaret hacmindeki artış açısından 2016 yılında istenen performansı gösteremediğini göstermektedir. Var olan ekonomik ve siyasi sorunlara FED'in faiz politikaları konusundaki belirsizlik, korumacı yaklaşımları olan Trump'ın ABD başkanı olması ve Brexit sürecinin tamamlanması gibi ilave risklerin eklenmesi nedeniyle 2017 yılına ümitli girmek güçleşmektedir.

1.2.2. DIŞ DENGE, ÇAPRAZ KURLAR VE BÜTÇE

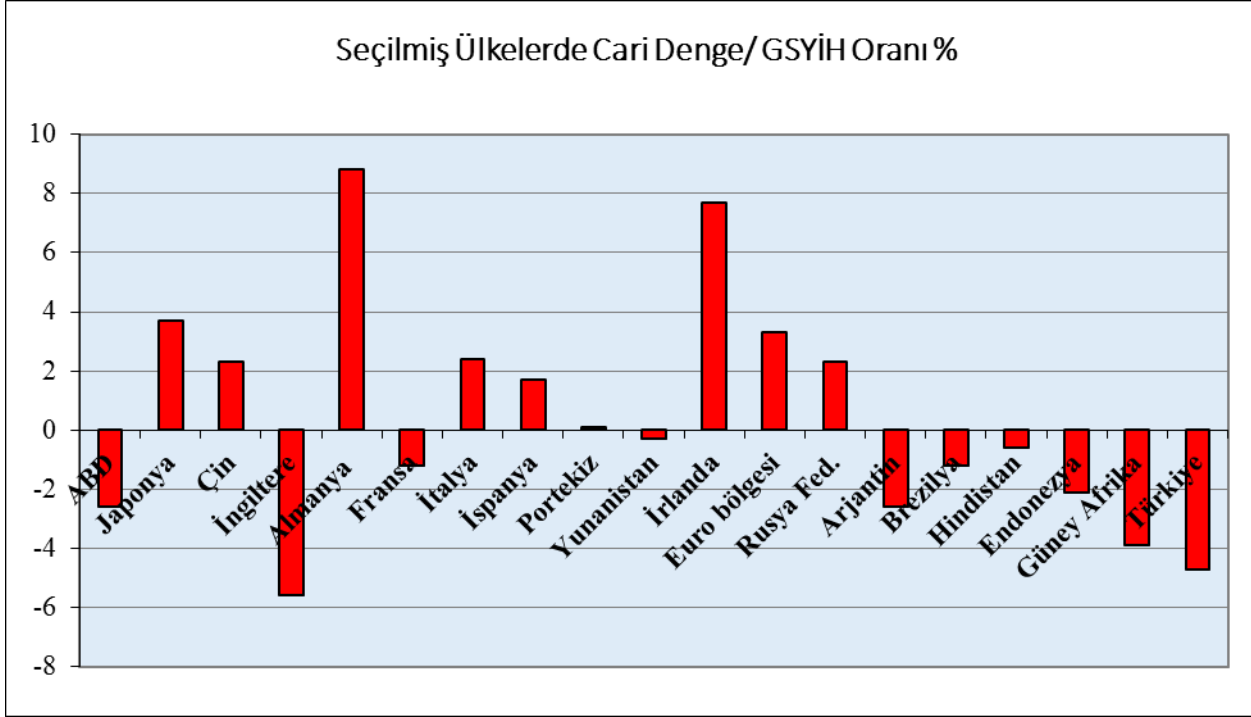
Tablo 1.2'de seçilmiş önemli ülkelerin bazı göstergeler itibariyle mevcut durumu ortaya konulmuştur. Buradan görüldüğü gibi, 2016 yılı itibariyle ABD dünyanın en fazla dış ticaret ve cari denge açığı veren ülkesidir. Buna karşılık Çin dış ticareti, Almanya ise cari dengesi en fazla açık veren ülkedir.

TABLO 1.2:SEÇİLMİŞ ÜLKELERE İLİŞKİN BAZI VERİLER (Son bir yıllık)

ÜLKE	Dış ticaret dengesi (Milyar \$)	Cari denge (Milyar \$)	Cari Denge/ GSYİH (%) [*]	Dolar kuru		Bütçe dengesi /GSYİH [*]	10 yıllık tahvil faizi (%) ^{**}
				5 Ocak 2017	Bir yıl öncesi		
ABD (Kasım)	-743,6	-476,5(3Ç)	-2,6	--	--	-3,2	2,35
Japonya (Kasım)	44,0	189,1	3,7	115	119	-5,6	0,05
Çin (Kasım)	511,8	264 (3Ç)	2,3	6,88	6,52	-3,8	2,99
İngiltere (Kasım)	-179,4	-138,1(3Ç)	-5,6	0,81	0,68	-3,7	1,37
Almanya (Kasım)	280,9	296,9	8,8	0,94	0,93	1,0	0,36
Fransa (Kasım)	-55,0	-28,6	-1,2	0,94	0,93	-5,3	0,78
İtalya (Kasım)	57,1	49,5	2,4	0,94	0,93	-2,6	1,97
İspanya (Kasım)	-20,8	23,0	1,7	0,94	0,93	-4,6	1,40
Portekiz (Kasım)	-11,7	0,7	0,1	0,94	0,93	-2,5	3,84
Yunanistan (Kasım)	-18,0	-1,0	-0,3	0,94	0,93	-7,7	7,05
İrlanda (Kasım)	51,6	34,2(3Ç)	7,7	0,94	0,93	-1,0	0,94
Euro bölgesi (Kasım)	296,4	384,3	3,3	0,94	0,93	-1,8	0,36
Rusya Fed. (Kasım)	89,9	22,2(4Ç)	2,3	59,0	73,0	-3,7	8,19
Arjantin (Kasım)	1,0	-15,7	-2,6	15,0	13,0	-5,3	--
Brezilya (Kasım)	47,7	-20,3	-1,2	3,21	4,02	-6,3	10,8
Hindistan (Kasım)	-95,3	-11,1(3Ç)	-0,6	67,0	66,0	-3,8	6,45
Endonezya (Kasım)	8,8	-19,2(3Ç)	-2,1	13,375	13,862	-2,3	7,48
Güney Afrika (Kasım)	-0,5	-12,3(3Ç)	-3,9	13,0	15,0	-3,4	8,64
Türkiye (Kasım)	-56,0	-33,7	-4,7	3,61	2,98	-1,8	11,3

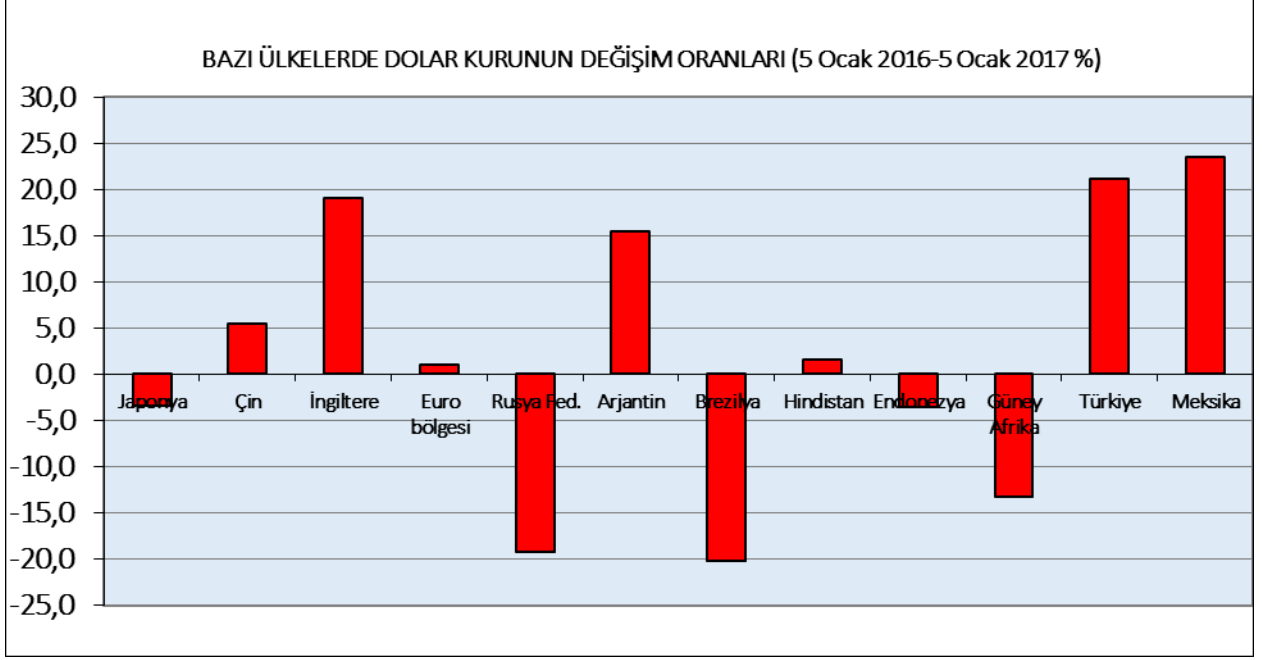
(*) 2016 gerçekleşme tahmini (**) 2016 sonu
Kaynak: The Economist.com

Bu ülkeler yanında Japonya, Güney Kore, Singapur ve İsviçre de büyük oranda dış fazla veren ülkeler konumundadır. Kırılgan Beşli olarak tanımlanan grupta yer alan Türkiye ve Güney Afrika ise, İngiltere'nin ardından cari açık/GSYİH oranı en yüksek ülkelerdir.

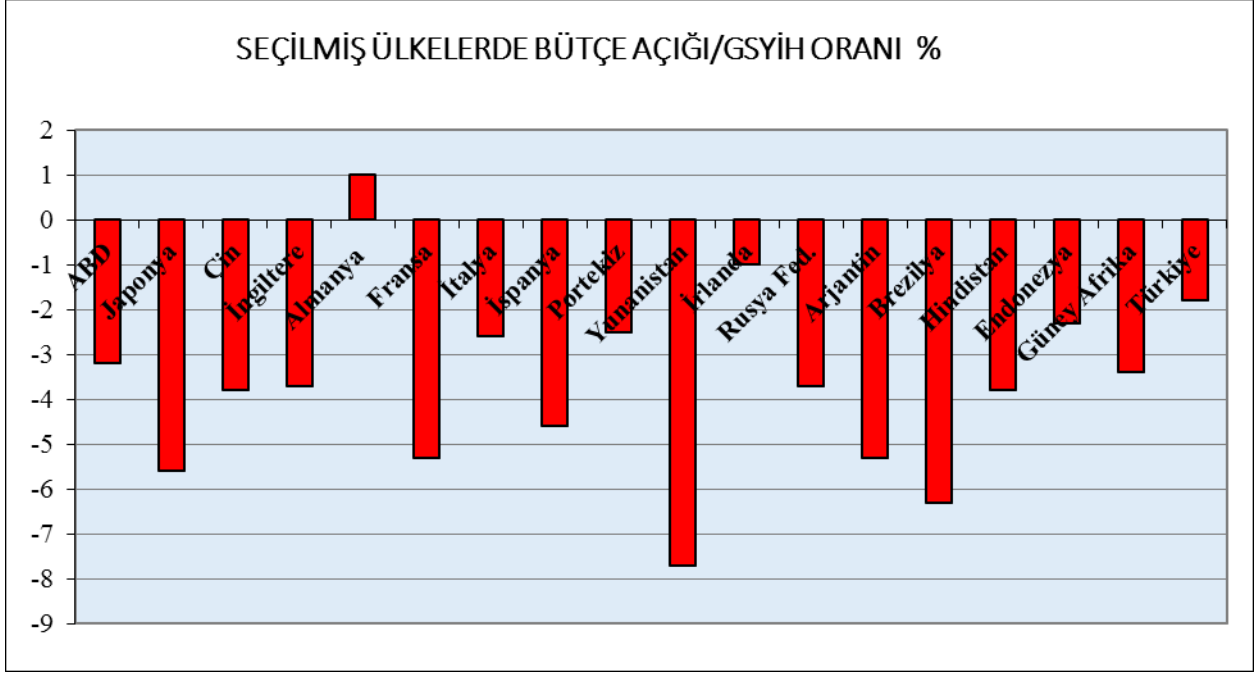

2016 yılında döviz kurlarında önemli dalgalanmalar yaşanmış, gelişmekte olan ülkelerden gerçekleşen sermaye çıkışları sonucu birçok ülke parası değer kaybetmiştir. Aşağıdaki grafikten görülebileceği gibi 2016 yılında Dolar karşısında parası en fazla değer kaybeden ülkeler sırasıyla Meksika (%23,5) Türkiye (%21,1), İngiltere (%19,1) ve Arjantin (%15,4) olmuştur. Meksika, Donald Trump'un söylemleri (Duvar örme, gümrük vergisi, ABD'li yatırımcıları geri çağırma), İngiltere AB'den ayrılma kararı (Brexit), Türkiye ise iç ve bölgesel siyasi sorunlar ve ekonomi politikası tercihleri nedeniyle ulusal paralarının böylesine yüksek değer kaybı ile karşılaşmışlardır.

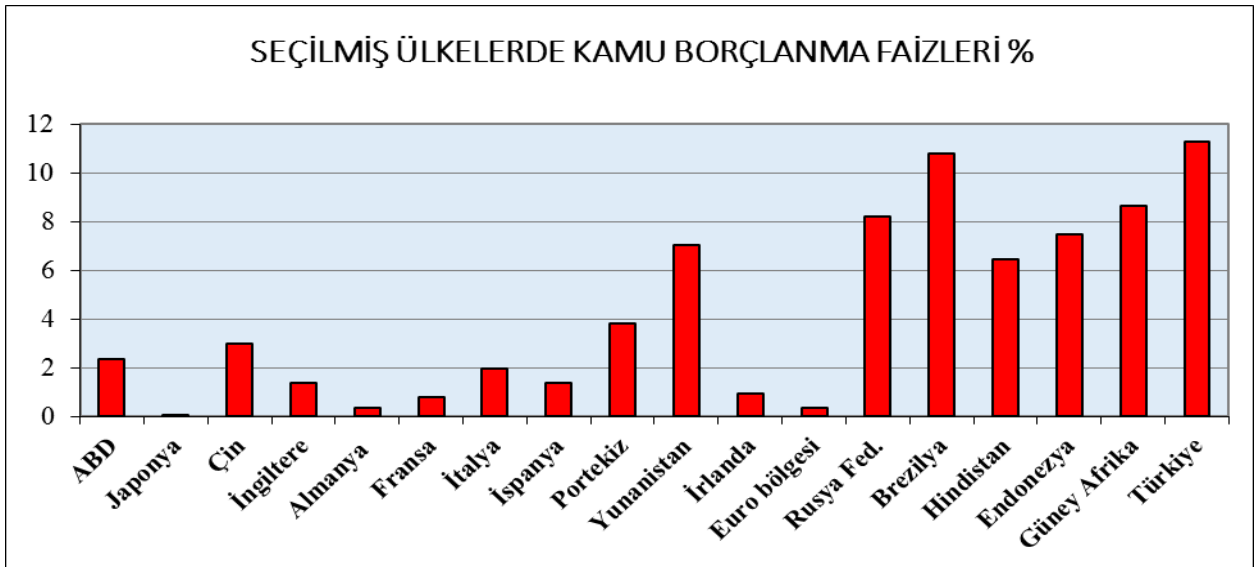
2016 yılında Rusya, Brezilya, G. Afrika, Endonezya ve Japonya ise ulusal paraları Dolar karşısında önemli oranda değer kazanan ülkeler olmuştur. Doların değerinin ülkelere göre böylesine farklı yönlerde değişmesi, doğal olarak, ülkelerin rekabet gücünü de farklı yönlerde etkilemekte, uluslararası ticarete kartlar yeniden dağıtılmaktadır. 2017 yılında döviz paritelerinde yeni bir dalga yaşanma olasılığı yüksektir.

2008 yılında ABD'de yaşanan finansal krizin Avrupa'ya yansımalarının somut sonuçları bütçeleri yüksek oranlarda açık veren ve bu nedenle büyük miktarlarda borçlanmak durumunda olan ülkelerde yaşanan borç krizleri olmuştur. Bu krizle karşı karşıya ülkelerin başında ise Yunanistan, İspanya, Portekiz, İrlanda ve İtalya gelmiştir. Uzun süre resesyon ortamında kalan bu ülkelerin uyguladıkları politikalar sonucunda 2016 yılı itibariyle dengeleri yeniden kurmak için önemli mesafe aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Tablo 1.2'deki veriler ve aşağıdaki grafik incelendiğinde söz konusu ülkelerin, halkın fakirleşmesi pahasına da olsa cari açık sorununu çözdükleri, kamu dengelerinin sağlam bir zemine oturtulması konusunda ise önemli mesafe aldıkları görülmektedir. Bu konuda en sorunlu ülke olarak hala Yunanistan görünürken, bütçe fazlası veren Almanya'nın ardından bütçe açığının milli gelire oranı en düşük iki ülke olarak İrlanda ve Türkiye karşımıza çıkmaktadır. Bu grafik Türkiye ekonomisinin risk algısını en fazla azaltan göstergesi içermektedir. Bu nedenle Türkiye elindeki bu en önemli ve belki de tek sigortayı, oldukça dalgalı geçeceği belli olan 2017 yılında çok iyi korumalıdır.

Kamu açıkları yüksek olan ülkelerin, kaçınılmaz olarak yüksek düzeylerde de borçlanmaları gerekmektedir. Bu durum söz konusu ülkelerin borçlanmak için yüksek faiz ödemeleri, yüksek faiz ödedikçe açıklarının artması, açıkları artıkça yeniden ve daha yüksek oranda borçlanmaları gibi bir kısır döngüye sürüklemektedir. Aşağıdaki grafikte 2016 yılının sonu itibariyle bazı ülkelerin 10 yıllık tahviller için ödediği faiz oranları verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi yüksek faizle borçlananların başında, ilk kez 2013 yılı Ağustos ayında Morgan Stanley tarafından yayınlanan bir raporda "Kırılgan Beşli" olarak tanımlanan ülkeler gelmektedir. Bu ülkeler; Brezilya, Hindistan, Endonezya, G. Afrika ve Türkiye'dir.

Türkiye bütçe açığı olarak en düşük ülkeler arasında yer alırken, yüksek düzeylerdeki faizlerle borçlanmak zorunda kalması; enflasyonun ve sıcak para bağıllığının yüksekliği kadar, bulunduğu coğrafyanın ürettiği risklerle de ilgilidir.

1.2.3. BÜYÜME, ENFLASYON VE İŞSİZLİK

Tablo 1.3'te yer alan büyüme, enflasyon ve işsizlik ile ilgili veriler incelendiğinde, 2016 yılında Hindistan, Çin, Endonezya ve İrlanda'nın dünya geneline oranla daha yüksek büyüme hızlarına ulaşmasının beklendiği görülmektedir. Buna karşılık ABD ve özellikle de Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde büyüme hızının oldukça düşük, % 1 düzeylerinde kalması beklenmektedir.

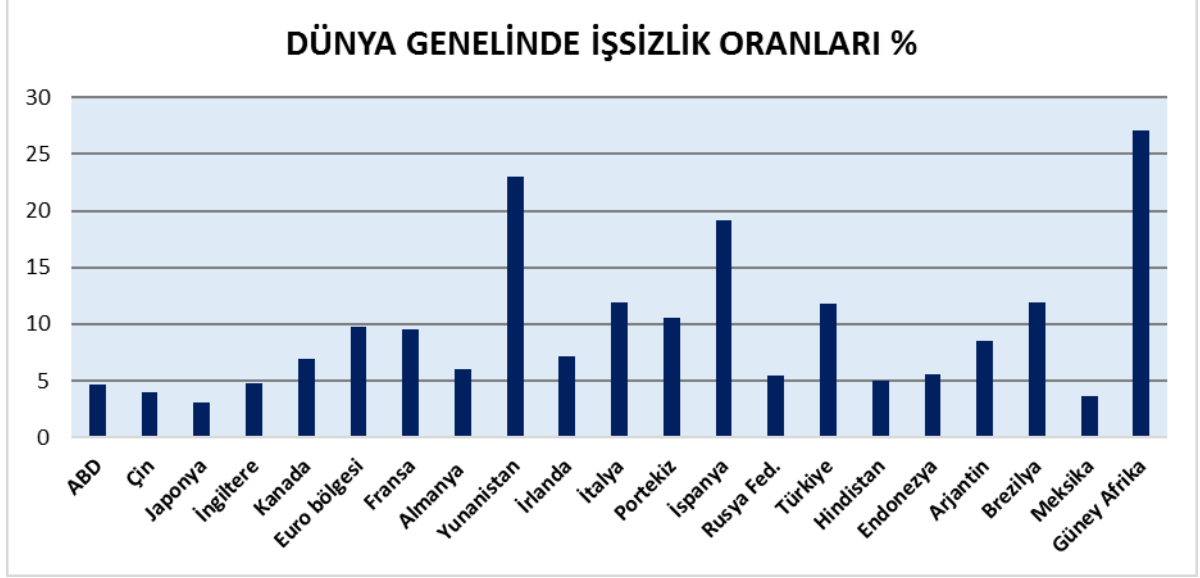
**TABLO 1.3: SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE BÜYÜME, ENFLASYON VE İŞSİZLİK
(2016 yılı tahmini)**

ÜLKE	Büyüme (%)	TÜFE (%)	İşsizlik oranı (%)
ABD	+1.6	+1.4	4,7
Çin	+6.7	+2.0	4,0
Japonya	+0.9	-0.2	3,1
İngiltere	+2.0	+0.7	4,8
Kanada	+1.2	+1.5	6,9
Euro bölgesi	+1.6	+0.3	9,8
Fransa	+1.2	+0.3	9,5
Almanya	+1.8	+0.4	6,0
Yunanistan	+0.4	--	23,0
İrlanda	+4.0	-0.1	7,2
İtalya	+0.9	-0.1	11,9
Portekiz	+1.2	+0.7	10,5
İspanya	+3.2	-0.3	19,2
Rusya Fed.	-0.5	+7.0	5,4
Türkiye	+2.7	+7.8	11,8
Hindistan	+7.0	+4.9	5,0
Endonezya	+5.0	+3.5	5,6
Arjantin	-2.1	--	8,5
Brezilya	-3.4	+8.4	11,9
Meksika	+2.1	+2.9	3,7
Güney Afrika	+0.5	+6.3	27,1

Kaynak: The Economist.com

2016 yılı tahminleri itibariyle seçilmiş ülkelere ilişkin tüketici enflasyonu rakamları değerlendirildiğinde "Kırılgan Beşli" yani Hindistan, Türkiye, Endonezya, Brezilya ve Güney Afrika'da enflasyonun dünya geneline oranla oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum söz konusu ülkelerde faizlerin yüksekliğinin sadece risk primi değil, aynı zamanda enflasyonla da ilgili enflasyonla da ilgili olduğunu ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan geçmiş yıllar gibi 2016 yılı da işsizlikle mücadele açısından dünya geneli itibariyle başarısız bir yıl olmuştur. Bu konuda en sorunlu ülkeler, neredeyse işgücü arzının 4-5'te biri işsiz kalan; İspanya, Yunanistan ve Güney Afrika'dır. Türkiye'de de işsizliğin yükseldiği ve gelişmiş ülkelerin hayli üzerine çıktığı görülmektedir.

Ne yazık ki, işsizlik, yeni teknolojilerin sürekli emek tasarrufu sağlaması nedeniyle, daha da artmaya, insanlığın en önemli sosyo-ekonomik (yoksulluk) ve sosyo-politik (terör) sorunlarına kaynaklık etmeye devam edecektir.

1.2.4. MENKUL KIYMET BORSALARI

İçinde bulunduğumuz finansal kapitalizm çağında para daha çok finansal rantlardan kazanılmakta, elektronik hatlarda her gün trilyonlarca Dolar dünyayı turlamaktadır. Özellikle türev işlemler nedeniyle reel ekonominin taşıma kapasitesinin çok üzerine çıkan finansal varlıklar, adeta düzenli aralıklarla kriz yaratmaktadır. Bir dünya parası ve merkez bankası oluşturulmadığı, ülkelerin makroekonomik koşulları arasındaki fark minimum düzeye gelmediği, sermaye hareketleri denetlenmediği ve finansal rantlar reel sektör düzeyinde vergilendirilmediği sürece bu kaotik zemin varlığını sürdürecektir.

Tablo 1.4 incelendiğinde 2016 yılında borsalarda oldukça ilginç gelişmeler yaşandığı ve gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek oranlı getiri, gelişmiş ülkelerde ise sınırlı yükselişler olduğu görülmektedir. Böylesi bir gelişme yaşanmasında Doların değer kazanmasının rolü olduğunu da dikkate almak gerekmektedir.

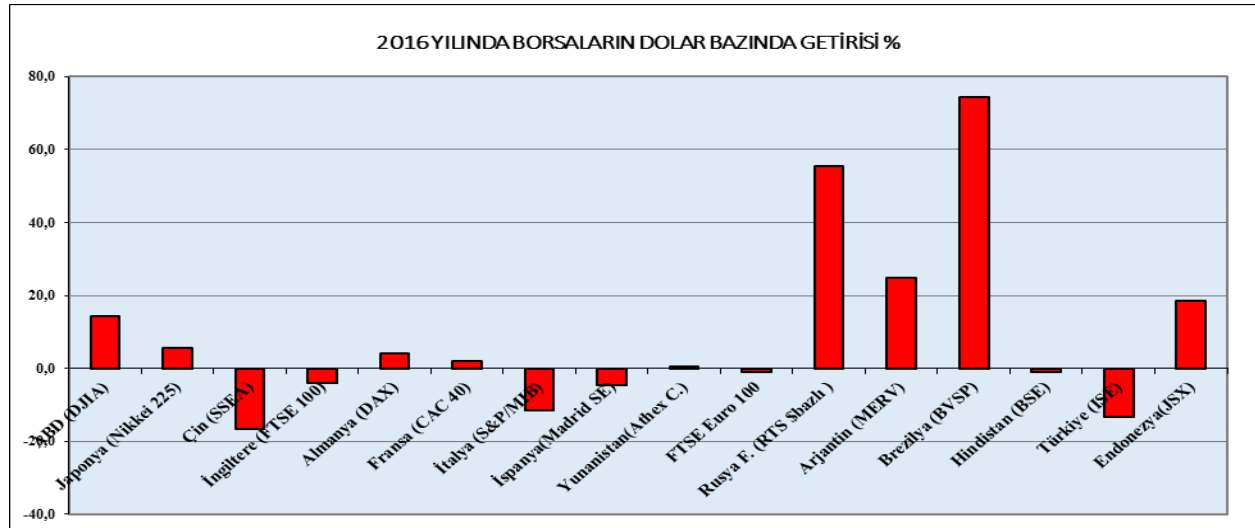
TABLO 1.4: SEÇİLMİŞ ÜLKELERE İLİŞKİN BORSA VERİLERİ

ÜLKE	2015			2016		
	29.Ara.15	31 ARALIK 2014'E GÖRE DEĞİŞİM (%)		04.Oca.17	31 ARALIK 2015'E GÖRE DEĞİŞİM (%)	
	BORSA ENDEKSİ	Ulusal Para ile	Dolar ile	BORSA ENDEKSİ	Ulusal Para ile	Dolar ile
ABD (DJIA)	17.721	-0,6	-0,6	19.942	14,4	14,4
Japonya (Nikkei 225)	18.982	8,8	8,2	19.594	2,9	5,6
Çin (SSEA)	3,73	10,1	5,3	3.307	-10,7	-16,6
İngiltere (FTSE 100)	6.315	-3,0	-8,8	7.189	15,2	-3,9
Almanya (DAX)	10,86	10,8	-0,2	11.584	7,8	4,0
Fransa (CAC 40)	4.701	10,0	-0,8	4.899	5,7	1,9
İtalya (S&P/MIB)	21.661	13,9	2,7	19.626	-8,4	-11,6
İspanya (Madrid SE)	978	-6,2	-15,4	956	-0,9	-4,5
Yunanistan (Athex C.)	618	-25,3	-32,6	657	4,1	0,4
FTSE Euro 100	1.109	7,0	-3,6	1.121	2,5	-1,1
Rusya F. (RTS \$bazlı)	770	17,0	-2,7	1.176	28,9	55,4
Arjantin (MERV)	11.698	36,4	-10,6	18.143	55,4	24,9
Brezilya (BVSP)	43.654	-12,7	-40,0	61.589	42,1	74,4
Hindistan (BSE)	26.080	-5,2	-9,9	26.633	2,0	-0,9
Türkiye (ISE)	73.913	-13,8	-30,7	76.143	6,2	-13,3
Endonezya (JSX)	4.569	-12,6	-21,1	5.301	15,4	18,4
Şili (IGPA)	18.079	-4,2	-18,0	20.809	14,6	20,9
Tayland (SET)	1.284	-14,3	-21,9	1.563	21,4	22,0

Kaynak: The Economist.com

2016 yılında Dolar bazında en çok kazandıran borsalar ise sırasıyla; Brezilya, Rusya, Arjantin, Tayland, Şili ve Endonezya olmuştur. Tabloda yer alan ülkeler arasında

2016 yılının en çok kaybettirenleri ise, Çin, Danimarka ve Türkiye borsalarıdır. Bu arada ülke borsalarındaki ulusal para cinsinden kayıpların daha düşük veya daha yüksek kalması sıcak para hareketleri ve Doların değer kazanmasıyla ilgilidir.

Kısaca ifade etmek gerekirse dünya ekonomisi oldukça zorlu bir yılı geride bırakmış, ancak sadece ekonomik değil siyasi ve sosyal zeminden de etkilenme potansiyeli yüksek yeni ve daha zorlu bir yıla girmiştir. "Gerçek ötesi" olarak da tanımlanan yeni bir anlayış ve paradigmanın varlığını hissettirmesinin beklendiği 2017 yılı, tüm ekonomik birimleri stres testinden geçirebilecektir.

Ayrıca dünya ekonomisinde, ekonomi politikaları boyutuyla hem pratikte hem de paradigma düzeyinde arayışlar, tartışmalar 2017 yılında da devam edecektir. Kanımızca bu arayışlar; "erdemli" bir yaklaşım geliştirilinceye kadar devam edecek, bu arada geçecek zaman içinde de insanlık ciddi bedeller ödeyecektir.

II. BÖLÜM

2016 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

2. 2016 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

2. BÖLÜM

Türkiye de 2016 yılında oldukça zorlu bir süreçten geçmiştir. Bu zorluk sadece ulusal ve küresel ekonomik gelişmelerden değil aynı zamanda iç ve dış siyasi havadan gelen sert rüzgârlardan da beslenmiştir. Kimi birikmiş yapısal, kimi konjonktürel olan gelişmelerin de katkı yaptığı söz konusu zorlu sürecin sadece 2016 yılını değil, 2017'yi de baskıladığı görülmektedir. İzleyen bölümde 2016 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler genel bir değerlendirme ile ardından da veriler yardımıyla ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.1. GENEL BAKIŞ

Türkiye gelişmekte olan bir ülkedir. Bu grupta yer alan her ülke gibi iddialı amaçları kadar ciddi zorlukları ve mücadele alanları bulunmaktadır. Amaçlar boyutunda genel olarak; ekonomik gelişmeyi hızlandırmanın, demokrasi ve hukuk standartlarını yükseltmenin, sosyal adaleti sağlamanın ön plana çıktığı söylenebilir.

Zorluklar boyutunda ise; kaynağı çeşitlenerek devam eden terör, bunun önemli bir gerekçesini oluşturan Irak ve Suriye'deki savaş ve otorite boşluğu, uluslararası ilişkilerde yaşanan sorunlar, içeride toplumsal kutuplaşmanın belirginleşmesi, kamu bürokrasisindeki sıkıntılar ile eğitim sisteminin yetersizlikleri sayılabilir.

Kuşkusuz bu sosyo-politik ve sosyo-kültürel niteliği ağır basan sorunlar yanında Türkiye'nin çok ciddi ekonomik zorlukları da bulunmaktadır. Geç kalınan sanayileşme, üretim ve ortak iş yapma kültüründeki eksiklikler, üretim ile talep deseninin uyumsuzluğu, teknoloji geliştirememek, istenen koşullara sahip yatırım ortamının oluşturulamaması, finans ve arazi rantları öncelikli büyüme, dış kaynak ve girdi bağımlılığı... Kısaca ifade etmek gerekirse Türkiye ekonomisi; çarpık ekonomik yapı, etkin işlemeyen ekonomik sistem, istikrarsız süreç zemininde geliştirilmeye çalışılmakta, bu zeminin imkan verdiği ölçüde de gelişmektedir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisini ne tamamen kırıç ne de tamamen sulak olmayan orta verimli bir arazide büyümeye çalışan bir ağaca benzetmek mümkündür.

2016 yılında ekonomide yaşanan gelişmelerde de bu zeminin belirleyici olduğu görülmüştür. Sahip olduğu büyük coğrafya, 80 milyona yakın nüfusu ve stratejik konumu ile Türkiye dünyanın önemli bir ülkesidir. Bu önemi nedeniyle, Türkiye ister istemez birçok konu ve sorunun da önemli bir tarafı olmaktadır. Nitekim Irak ve Suriye'de yaşanan kaotik sürecin en büyük mağduru olarak Türkiye milyonlarca sığınmacıya ev sahipliği yapmış, ülke içinde terör olaylarının artması, bu bölgeye yönelik ihracatının azalması ve bunlara bağlı olarak turizm gelirlerinin düşmesi gibi bedeller ödemiştir.

Türkiye ekonomisi 2016 yılını, olumsuz küresel ve zorlu Ortadoğu koşulları ile Rusya ile yaşanan krizin gölgesinde geçirmiştir. Bunlara ilave olarak Fetö terör örgütünün 15 Temmuz'da gerçekleştirdiği darbe girişimi ve ardından devlet ve ülkenin bekası için uygulanmak durumunda kalınan Olağanüstü hal ile karşılaşmıştır. Bu kadar olumsuzluğun bir arada görülmesi kaçınılmaz olarak, ekonomik faaliyetlerin olağan akışında gerçekleşmesini engellemiştir.

Ekonomik faaliyetlerdeki gelişmenin en somut göstergesi olan büyüme hızı, böylesi olumsuz konjonktüre rağmen, yılın dokuz aylık bölümünde %2,2 gibi bir düzeyde gerçekleşmiştir. Ancak yılın üçüncü çeyreğinde ekonominin %1,8 oranında küçülmesi ve dördüncü çeyrekte de düşük bir büyüme gerçekleşecek olması yıllık büyüme hızının %3'ün altındaki bir düzeyde tutacaktır. Bu düşük oranlı beklenti, yılın dokuz aylık bölümünde sanayi üretim endeksinin sadece %1,8 oranında artması nedeniyle, makul görünmektedir. Ekonominin yavaş büyümesi sonucu 2015-2016 Ekim döneminde toplam istihdam sadece 411 bin kişi, işsiz sayısı ise 500 bin kişi artmıştır. Yılın geri kalan bölümünde işsizliğin daha da artması hatta yılsonunda %12'leri aşması olası görünmektedir. Bu durum işsizliğin ülkemizin en önemli sosyo-ekonomik sorunu olmaya devam edeceği anlamına gelmektedir.

Ekonominin yavaş büyümesinin bir diğer sonucu da dış ticaret alanında görülmüştür. Nitekim yılın ilk 11 aylık bölümünde ihracat %1,7, ithalat %4,7 oranında gerilemiştir. İthalatın daha fazla gerilemesi sonucunda dış ticaret açığı ve buna bağlı olarak da cari açıkta gerileme yaşanmıştır. Yılın son çeyreğinde döviz kurlarında yaşanan artışlara bağlı olarak dış ticaret açığı ile cari açığın daha da gerilemesi söz konusu olabilecektir.

2016 yılında ekonomide hatırlanacak en önemli gelişme; kurlarda yaşanan yüksek oranlı artışlar olacaktır. Bu artışın gerisinde, dış kaynak girişinin yavaşlaması yanında özellikle yılın son aylarında görülen ve FED'in faiz artırma beklentisinden etkilenen sıcak para çıkışı ile döviz pozisyonu açığı bulunan reel sektörün döviz talebi bulunmaktadır. Böylesi bir süreç, kısa vadeli spekülatif yabancı sermayeye yani sıcak paraya dayalı bir ekonominin er ya da geç karşılaşma ihtimalinin yüksek olduğu bir durumdur. Türkiye 1994, 2001 ve 2008 yılında da benzer gelişmelere tanık olmuştur. Tarihin, ders almayanlar için tekerrürden ibaret olduğu söylemi geçerliliğini korumuştur.

Kurlardaki artış dış borcu yüksek olan özel kesim firmalarını olumsuz etkilemiş, büyük miktarlarda kur zararı yazmasına neden olmuştur. Yeni yıla yüksek oranlı asgari ücret artışı ve Rusya ile yaşanan uçak krizi ile başlayan, yılın ikinci yarısında darbe girişimi ve iç talebin yavaşlamasıyla karşılaşan, yılın son çeyreğinde yüksek oranlı kur artışlarının altında ezilen özel sektör açısından 2016 yılı oldukça zorlu geçmiştir. Bu zorlukların 2017 yılına önemli yansımaları olması da kaçınılmazdır.

Türkiye'nin en önemli sorunlarının başında gelen enflasyonla mücadele açısından 2016 yılı da kayıp bir yıl olmuştur. Nitekim Orta Vadeli Ekonomik Programda %5 olarak öngörülen TÜFE enflasyonunun yılsonunda %8 düzeylerinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Enflasyonun bir türlü gelişmiş ülkeler düzeyine çekilememesi, faiz oranlarının da gelişmiş ülkelere çok yüksek düzeyde oluşmasına neden olmakta, bu da sıcak para girişi için uygun zemin oluşturarak reel kurları aşağıya çekmektedir. Reel kurların gerilemesi dış açıkları ve dış borçları artırmaktadır. Bu nedenle enflasyonun yüzde 2-3 düzeyine çekilmesi gerekmektedir. Bu düzeye çekilememiş bir enflasyon ile yerli girişimcilerin yabancı firmalar karşısında rekabet edebilmesi, sadece finansman maliyetinin büyüklüğü nedeniyle bile, olası değildir. Enflasyonun yeniden yükselme trendine girme ihtimalinin yüksek olduğu 2017 yılında bu konuya Hükümetimizin ayrıca özel önem vermesi uygun olacaktır.

Kısaca ifade etmek gerekirse 2016 yılında hem iç hem de dış koşullardaki zorluklar nedeniyle Türkiye ekonomisi ivme kaybetmiştir. Ancak her şeye rağmen, ciddi bedeller ödenecek olsa da, Türkiye ekonomisinde bir zorunlu/kaçınılmaz "düzeltme" yaşandığı söylenebilir.

Bu genel değerlendirmelerin ardından izleyen bölümde ekonominin farklı boyutlarına ilişkin detaylı analizler yapılacaktır.

2.2. TEMEL MAKRO BÜYÜKLÜKLERİN GELİŞİMİ

2016 yılında Türkiye hem siyasi hem de ekonomik boyutta oldukça zorlu sorunlarla karşılaşmıştır. İç-ulusal dinamikler kadar küresel dinamiklerin de katkı yaptığı bu zorlu sürecin ekonomik boyuttaki nicel etkileri izleyen bölümde değerlendirilmiştir.

2.2.1. ÜRETİM VE BÜYÜME

Bir ülke ekonomisinin performansını ölçmekte kullanılan en önemli gösterge; büyüme hızıdır. Hem arz hem de talep cephesindeki gelişmelerin bileşke sonucu olan büyüme hızı Türkiye gibi nüfus artış hızı ve işsizliği yüksek gelişmekte olan ülkeler açısından kritik öneme sahiptir. 2023 vizyonu çerçevesinde Türkiye'de sürdürülebilir yüksek büyüme oranlarının yakalanması yoluyla hem toplumsal refahın artırılması hem de küresel büyüklük sıralamasında yukarı basamaklara tırmanılması amaçlanmaktadır. Ancak gelinen noktada, hem ulusal hem de küresel şartların bozulması nedeniyle bu amaçlara ulaşılması olası görünmemektedir.

TÜİK tarafından 2016 yılının üçüncü çeyrek verileri yayınlandığında, ulusal gelir hesaplarında revizyona gidildiği anlaşılmıştır. Verilerin yayınlanmasının ardından ekonomi kamuoyu ve akademisyenler verilere ilişkin ciddi eleştiriler yapmıştır. Bu eleştirilerin başlıcaları ise;

1. Yeni seride baz olarak 2009 yılı seçilmiştir. Oysa teknik olarak büyümenin ne çok yüksek ne de düşük yani kriz olan bir yılın baz alınması doğru değildir. Dolayısıyla revizyonda Avrupa Bölgesel ve Ulusal Hesaplar Sistemi (ESA-2010) referans alınırken, AB ülkelerinin yaptığı gibi 2010 yılının baz alınması, açıklanması ve anlatılması daha kolay bir tercih olurdu.
2. Revizyonun yılsonunda değil de üçüncü çeyrekte yapılmasının gerekçesi anlaşılamamıştır.
3. Karşılaştırmalara imkan vermesi açısından eski serideki verilerin bir süre daha hesaplanmaya devam ettirilmesi, yeni serinin de geriye götürülmesi uygun olacakken bu tüm veriler için yapılmamıştır.
4. Yeni seri verileri sonrasında Türkiye'de tasarruf ve yatırım oranları yaklaşık yüzde 10 (2015 yılı itibarıyla yatırımların milli gelire oranı %18,3'ten, %28,6'ya, tasarruf oranı da %14'ten %24,6 yükseltilmiştir.) artmıştır. Dolayısıyla, Türkiye'nin düşük tasarruf ve düşük yatırım sorunu revizyonlar ile giderilmiş görünmektedir.

5. Revizyon sonucunda 2012-2015 dönemindeki büyüme hızı %3,3 yerine %6,1'e yükselmiştir. Bunun anlamı söz konusu dönemde Türkiye'nin dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri olmasıdır. Oysa pratik gözlemler bu düzeyde bir büyümeyi hissettirmemektedir.
6. Yatırımlara ilişkin hesaplamalarda ciddi sorunlar bulunduğu anlaşılıyor. Nitekim yatırım malları ithalatının gerilediği, sermaye malı üretim endeksindeki artışın %8,2 oranında gerçekleştiği 2015 yılında, makine-teçhizat yatırımlarının %18,6 oranında artmış olarak hesaplanması açıklanmaya muhtaç bir durumdur.
7. Ulusal gelirin özel tüketime giden payı eski seride %70 düzeyinde iken yeni seride %60'a düşmektedir. Böyle büyük oranlı bir değişim için önemli bir sosyo-ekonomik zemin değişimi yaşanmış olması gerekir. Oysa bu dönemde Türkiye'de gösteriş tüketimi daha da belirgin hale gelmiş, tüketici kredileri patlamış, ülke daha çok tüketim çekişli büyümüştür. Bu verinin de açıklanmaya ihtiyacı bulunmaktadır.
8. Sabit fiyatlarla ulusal gelir dolayısıyla da deflatör (enflasyon) hesaplanmamıştır. Bu durum hem bir çok temel kavrama ilişkin (marjinal emek hasılası, reel sermaye hasıla katsayısı gibi) hesabın yapılmasını engelleyecek hem de bir çok politika belgesi açısından sorun yaratacaktır.
9. Türkiye'nin başta Orta Vadeli Program (2017-2019) ve TCMB para politikaları olmak üzere olmak üzere tüm ekonomi politikası belgeleri anlamını yitirmiştir.
10. Bu konuda verilen görüntü, verilerin revizyonu öncesi ve sırasında ilgili kamu kuruluşları ve politika yapıcısı birimlerle yeterince işbirliği ve istişare yapılamadığını akla getirmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse TÜİK tarafından ulusal hesaplarda yapılan revizyonun üzerinde daha çok konuşulup yazılacaktır. Ancak bu verileri kullanmak ve analizleri yapmaktan başka da bir yol bulunmamaktadır. İzleyen bölümde bu konudaki incelemeler yapılırken, gerekli yerlerde nesnel eleştiriler yapılarak ortaya konulacaktır.

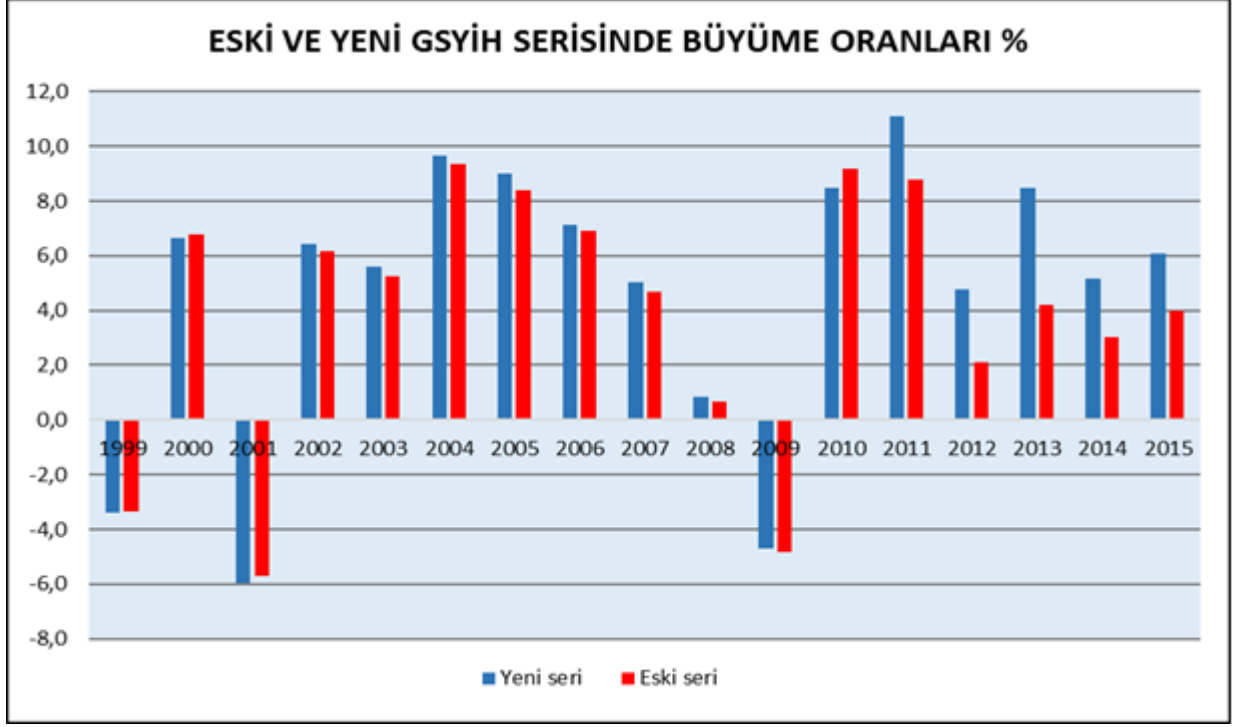
Tablo 2.1'de eski ve yeni milli gelir serilerinde karşılaştırmaya imkan veren göstergeler 1998-2015 dönemini içerecek şekilde bulunmaktadır. Görüldüğü gibi, 2015 yılı sonunda cari fiyatlarla gayrisafi yurtiçi hasıla, eski serinin %20'si düzeyinde artarak, 2,3 trilyon TL'ye yükselmiştir.

TABLO 2.1: TEMEL SEKTÖRLERDE BÜYÜME HIZLARI (%)

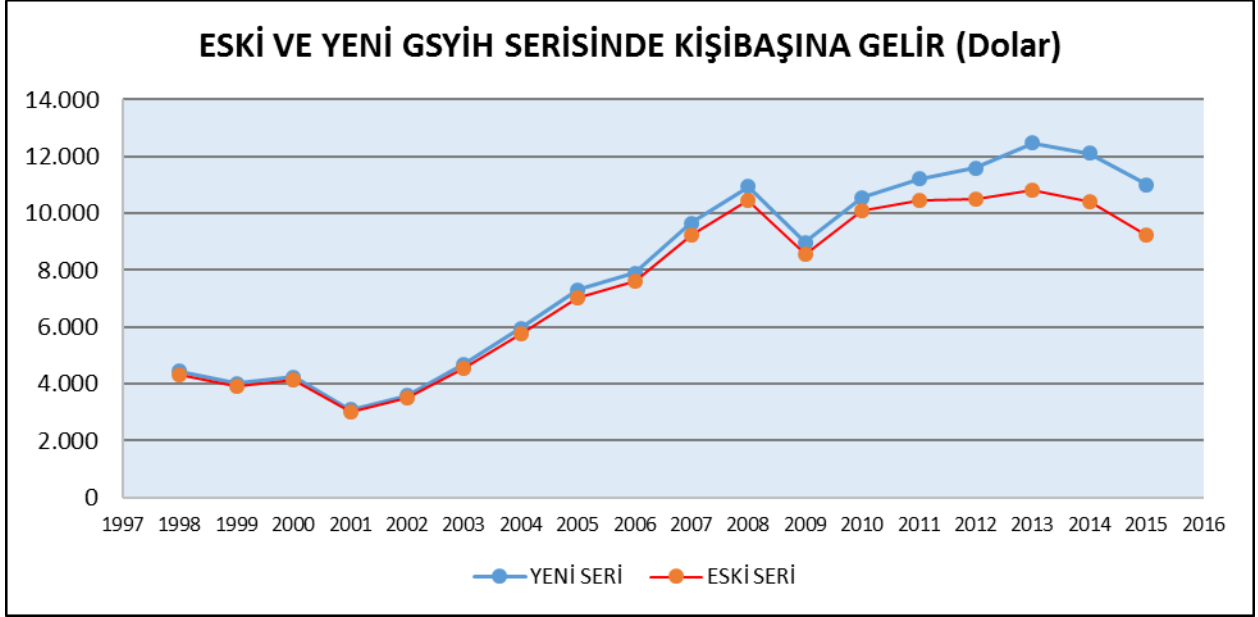
YIL	GSYİH (Cari milyon TL)		CARI DEĞİŞİM (%)		BÜYÜME HIZI (%)		KİŞİBAŞINA GELİR (\$)	
	YENİ	ESKİ	YENİ	ESKİ	YENİ	ESKİ	YENİ	ESKİ
1998	71.893	70.203	--	--	--	--	4.442	4.338
1999	107.164	104.596	49,1	49,0	-3,4	-3,4	4.003	3.907
2000	170.667	166.658	59,3	59,3	6,6	6,8	4.229	4.129
2001	245.429	240.224	43,8	44,1	-6,0	-5,7	3.084	3.019
2002	359.359	350.476	46,4	45,9	6,4	6,2	3.581	3.492
2003	468.015	454.781	30,2	29,8	5,6	5,3	4.698	4.565
2004	577.023	559.033	23,3	22,9	9,6	9,4	5.961	5.775
2005	673.703	648.932	16,8	16,1	9,0	8,4	7.304	7.036
2006	789.228	758.391	17,1	16,9	7,1	6,9	7.906	7.597
2007	880.461	843.178	11,6	11,2	5,0	4,7	9.656	9.247
2008	994.783	950.534	13,0	12,7	0,8	0,7	10.931	10.444
2009	999.192	952.559	0,4	0,2	-4,7	-4,8	8.980	8.561
2010	1.160.014	1.098.799	16,1	15,4	8,5	9,2	10.560	10.079
2011	1.394.477	1.297.713	20,2	18,1	11,1	8,8	11.205	10.444
2012	1.569.672	1.416.798	12,6	9,2	4,8	2,1	11.588	10.497
2013	1.809.713	1.567.289	15,3	10,6	8,5	4,2	12.480	10.822
2014	2.044.466	1.748.168	13,0	11,5	5,2	3,0	12.112	10.404
2015	2.337.530	1.952.638	14,3	11,7	6,1	4,0	11.014	9.247

Kaynak: TÜİK

Yeni seri ile eskisi arasında en belirgin fark oluşan gösterge ise büyüme hızlarıdır. Oysa bu tür revizyonlarda en az farkın burada çıkması beklenir. Tablodan ve aşağıdaki grafikten de görülebileceği gibi 2011 yılına kadar olan dönemde iki seri arasındaki fark makul düzeylerde iken 2011 sonrasında belirgin bir şekilde açılmaktadır. Nitekim 1999-2010 döneminde ortalama büyüme hızı eski seride %3,6, yeni seride %3,7 iken 2011-15 döneminde ise ortalama büyüme hızı eski seride %4,4, yeni seride ise %7,1 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu düzeyde farklılığın açıklanmaya ihtiyacı olduğu aşikardır.

Büyüme verilerindeki farkın belirginleştiği bir diğer alan ise kişi başına düşen gelir olmuştur. Nitekim, aşağıdaki grafikten görülebileceği gibi, kişi başına düşen gelirden iki seri arasında 2011 yılına kadar belirgin bir fark bulunmazken, 2011 yılı sonrasında ciddi fark oluşmuştur. Öyle ki, 1998-2010 döneminde iki seri arasında kişi başına düşen gelirdeki farklılık ortalama %3,4, 2011-2015 döneminde ise %13,7 olmuştur. Bu farklılığa bağlı olarak 2015 yılında kişi başına düşen gelir yeni seride 11.014 Dolar, eski seride 9.247 olarak hesaplanmıştır. 2016 yılı sonunda ise ekonomik büyüme(%2-3), enflasyon oranı (%8), nüfus artışı hızı (%1,2) ve Dolardaki artış (%12) dikkate alındığında kişi başına düşen gelirin 10 bin Doların altına düşmesi ihtimali bulunmaktadır.

Ulusal hesaplardaki revizyon ve sonuçlarına ilişkin bu değerlendirmelerin ardından, 2016 yılına ilişkin büyüme performansını ortaya koymak amacıyla Tablo 2.2.'de ana sektörler itibariyle çeyreklik gelişmeler verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, tarım sektörü 2016 yılının ilk üç çeyreğinde de, geçen yılın aynı dönemlerine göre, negatif büyümüş, yani küçülmüştür. Sanayi sektörü üretimi ise ilk iki çeyrekte yüksek sayılabilecek oranlarda büyümüş, üçüncü çeyrekte ise gerilemiştir. Hizmetler sektörü ekonomideki olumsuz gidişatı sanayi sektöründen önce hissetmiş, ikinci ve üçüncü çeyrekte küçülmüştür. Sektörlerin bu performanslarına bağlı olarak GSYİH 2015 yılının aynı çeyreklerine göre ilk ve ikinci çeyrekte %4,5 büyürken üçüncü çeyrekte %1,8 oranında gerilemiştir.

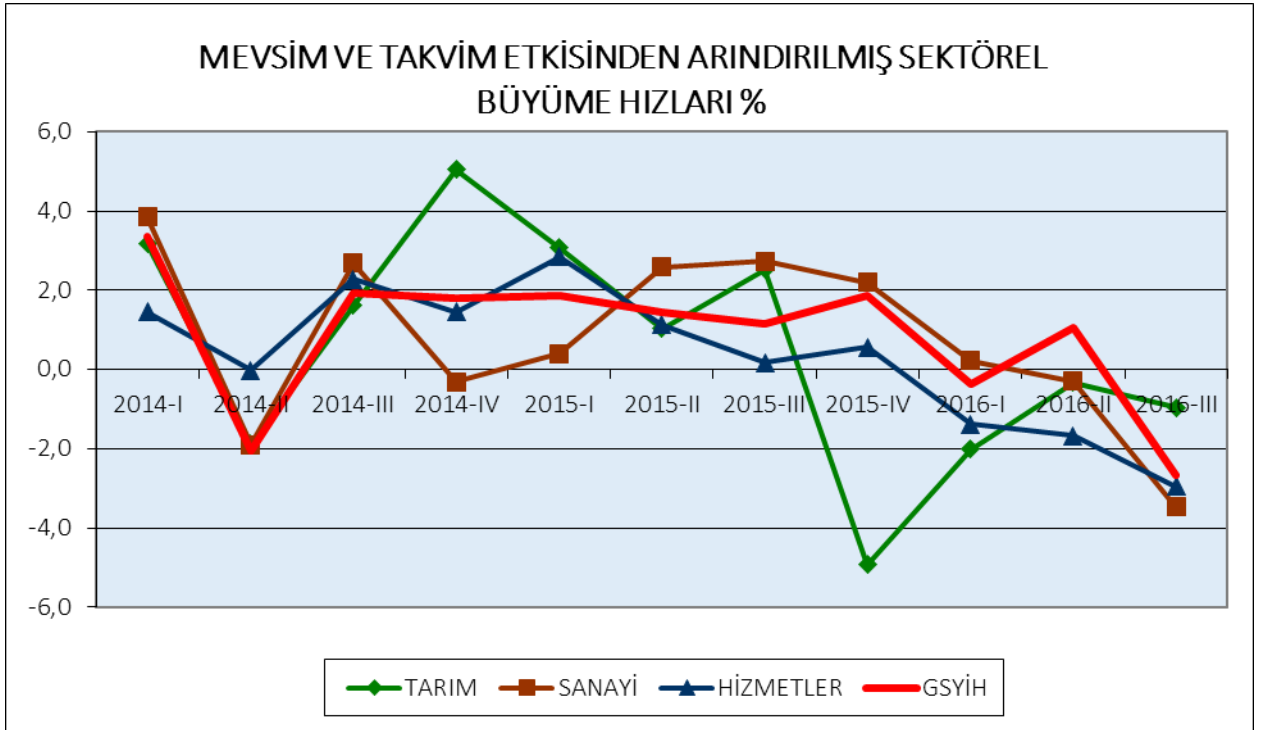
TABLO 2.2: ANA SEKTÖRLERDE BÜYÜME HIZLARI (%)

DÖNEM	TARIM		SANAYİ		HİZMETLER		GSYİH	
	A	B	A	B	A	B	A	B
2015-I	6,5	3,1	0,8	0,4	7,1	2,9	3,5	1,9
2015-II	8,8	1,0	5,4	2,6	8,2	1,1	7,2	1,4
2015-III	16,3	2,5	3,8	2,7	4,8	0,2	5,9	1,2
2015-IV	-3,6	-4,9	9,6	2,2	6,6	0,6	7,4	1,9
2016-I	-5,6	-2,0	8,3	0,2	1,3	-1,4	4,5	-0,4
2016-II	-5,6	-0,3	4,9	-0,3	-0,8	-1,7	4,5	1,1
2016-III	-7,7	-1,0	-1,4	-3,5	-8,4	-3,0	-1,8	-2,7

A: Önceki yılın aynı çeyreğine göre,
B: Takvim ve mevsim etkisinden arındırılmış

Kaynak: TÜİK

Büyüme hızını geçen yılın ilgili çeyreğine göre değil de önceki çeyreğe göre değerlendirme imkanı veren takvim ve mevsim etkisinden arındırılmış veriler ve ilgili grafik değerlendirildiğinde GSYİH'da üçüncü çeyrekteki daralmanın daha belirgin (%2,7) hale geldiği görülmektedir. Bu gelişmede ise GSYİH'ya en büyük katkıyı yapan hizmet ve sanayi sektörlerindeki küçülme etkili olmuştur. Sanayi sektöründe 2016 yılının üçüncü çeyreğinde görülen %3,5'lik küçülmenin 1998 sonrası dönemin en yüksek değeri olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sektörün bu çeyrekte gerçekten büyük bir şok yaşadığı ifade edilebilir.

2016 yılına ilişkin çeyrekler itibariyle tüm sektörlerin büyüme verilerini Tablo 2.3'den görmek mümkündür. Buna göre 2016 yılının ilk çeyreğinde en yüksek büyüme hızlarına sırasıyla; finans ve sigorta sektörü (%8,9), imalat sanayi (%7,9) ile mesleki, idari ve destek hizmetleri alt sektörünün ulaştığı görülmektedir. Yılın ikinci çeyreğinde ise, bu sıralamadan imalat sanayi sektörü çıkmış yerine %15,7'lik büyüme hızıyla inşaat sektörü ilk sıradan girmiştir. Oldukça zorlu siyasi ve ekonomik gelişmelerin yaşandığı üçüncü çeyrekte ise tüm sektörler belirgin bir şekilde ivme kaybetmiş, çoğunluğunda üretim gerilemiştir.

TABLO 2.3: ÜRETİM YÖNÜNDE EKONOMİK BÜYÜME (%)

SEKTÖRLER	2015				2016		
	I	II	III	IV	I	II	III
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	6,5	8,8	16,3	-3,6	-5,6	-5,6	-7,7
Sanayi	0,8	5,4	3,8	9,6	8,3	4,9	-1,4
İmalat Sanayi	2,6	5,7	4,0	10,7	7,9	5,0	-3,2
İnşaat	-2,1	9,4	3,7	7,9	5,1	15,7	1,4
Hizmetler (*)	7,1	8,2	4,8	6,6	1,3	-0,8	-8,4
Bilgi ve iletişim	0,7	2,1	0,1	10,9	4,8	6,7	2,0
Finans ve sigorta faaliyetleri	9,0	12,5	7,3	2,4	8,9	12,7	-1,7
Gayrimenkul faaliyetleri	3,5	2,1	2,1	1,8	4,3	5,2	3,7
Mesleki, idari ve destek hizmet faal.	14,1	10,0	16,5	19,9	7,3	12,8	1,4
Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faal.	-0,8	4,1	0,8	4,8	5,2	4,2	5,9
Diğer hizmet faaliyetleri	-0,4	0,3	-1,7	1,3	2,7	0,7	0,5
Sektörler Toplamı	3,2	6,3	5,6	7,0	4,6	4,5	-2,2
Vergi-Sübvansiyon	6,3	14,0	7,4	10,3	3,1	4,9	1,0
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	3,5	7,2	5,9	7,4	4,5	4,5	-1,8

(*) Toptan ve perakende ticaret, ulaştırma ve depolama, konaklama ve yiyecek hizmetlerini kapsamaktadır.

Kaynak: TÜİK

Bu veriler, son çeyrekte de çok düşük veya negatif gelmesi beklenen büyümeyle birlikte değerlendirildiğinde, yılın ilk yarısıyla ikincisi arasında adeta gece ile gündüz gibi bir konjonktürel farklılaşma yaşandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin istikrarlı ve yüksek oranlı büyüme hızlarına tekrar dönebilmesi için yeni bir anlayış ve stratejiye, ayrıca küresel ortamda iyileşmeye ihtiyacı bulunmaktadır. Bu konularda iyimser olmak için ise, sanki biraz daha zaman geçmesi gerekmektedir.

2.2.2. HARCAMALAR VE BÜYÜME

Ekonomik büyümenin üretim yani arz yanında bir de talep cephesi bulunmaktadır. Belirli bir gecikmeyle de olsa, uzun dönemde madalyonun bu iki yüzünün senkronize olması gerekmektedir. Bu çerçevede büyümenin talep yani harcama cephesine bakıldığında özel tüketim harcamalarının 2015 yılının aynı dönemine göre 2016 yılının ilk çeyreğinde %2, ikinci çeyreğinde %3,7 oranında arttığı, üçüncü çeyrekte ise %3,2 oranında gerilediği görülmektedir. Böylece 2010 yılı sonrasında özel tüketim ilk kez bu çeyrekte gerilemiştir. Mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış veriler de üçüncü çeyrekteki gerilemeyi teyit etmektedir.

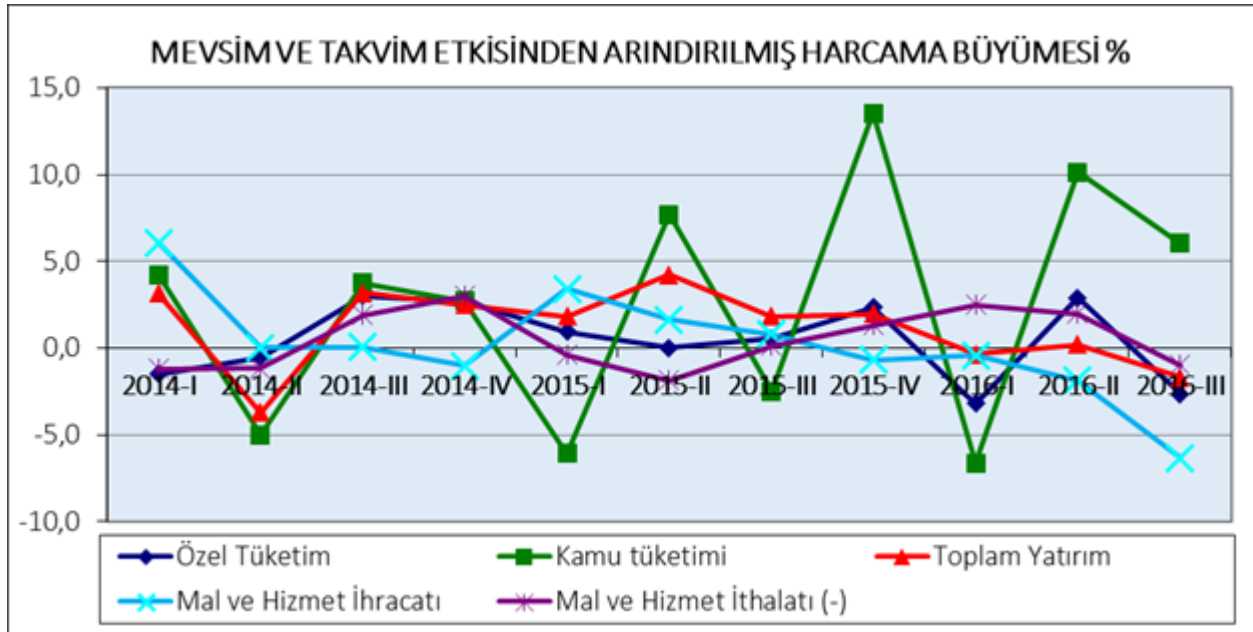
TABLO 2.4: HARCAMA YÖNÜNDEN BÜYÜME (%)

DÖNEM	Yerleşik hanehalklarının ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olm. kur. tüketimi		Devletin Nihai Tüketim Harcamaları		Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu		Mal ve Hizmet İhracatı		Mal ve Hizmet İthalatı (-)	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
2015-I	6,2	0,9	-5,2	-6,1	3,3	1,8	5,1	3,4	6,0	-0,4
2015-II	6,9	0,0	7,4	7,7	13,4	4,2	6,7	1,6	4,6	-1,9
2015-III	3,7	0,5	0,9	-2,5	9,1	1,8	7,0	0,8	2,4	0,1
2015-IV	5,4	2,3	11,6	13,5	10,4	2,0	7,6	-0,7	2,4	1,3
2016-I	0,2	-3,2	11,1	-6,6	7,8	-0,3	3,5	-0,4	4,6	2,5
2016-II	3,7	2,9	13,7	10,1	4,7	0,2	0,0	-1,8	9,1	2,0
2016-III	-3,2	-2,6	23,8	6,1	-0,6	-1,7	-7,0	-6,3	4,3	-1,0

A: Önceki yılın aynı çeyreğine göre, **B:** Takvim ve mevsim etkisinden arındırılmış

Kaynak: TÜİK

Devletin nihai tüketim harcamaları ise 2016 yılının ilk üç çeyreğinde çok yüksek oranlarda artmıştır. Çeyrekler itibariyle bu artışlar %11,1, %13,7 ve %23,8 olmuştur. Üçüncü çeyrekteki %23,8'lik oran 2010 sonrası dönemde hiç görülmemiş bir orandır. Ayrıca yine 2010 sonrası dönemde ilk kez arka arkaya üç çeyrek bu düzeyde bir büyüme ile karşılaşılmamıştır. Bu veriler, kamunun büyümedeki yavaşlamayı telafi etmek için büyük çaba gösterdiği anlamına gelmektedir.

2016 yılında yatırım harcamaları (Gayri safi sabit sermaye oluşumu) ilk iki çeyrekte %7,8 ve %4,7 oranında artmış, üçüncü çeyrekte ise %6 oranında gerilemiştir. Önceki milli gelir serisinde 2016 yılının ilk iki çeyreğinde yatırım harcamalarının gerilediğine ilişkin veriler yer alıyordu. Küresel ve ulusal koşullar dikkate alındığında yeni milli gelir serisinde yılın ilk iki çeyreği için ortaya konulan yatırım artışlarının açıklamaya ihtiyacı olduğu söylenebilir.

Mal ve hizmet dış ticaretinde 2016 yılının ilk üç çeyreğindeki gelişmeler incelendiğinde ihracatın ilk çeyrekte arttığı, ikinci çeyrekte yerinde saydığı, son çeyrekte ise gerilediği, ithalatın ise her üç çeyrekte de arttığı görülmektedir. Bu durum Türkiye'nin yapısal nedenler yanında ekonomi politikası tercihlerine (yüksek faiz-düşük kur) bağlı olarak artan dışa bağımlılık düzeyiyle yakından ilgilidir ve çözüm bekleyen önemli bir yapısal sorun olarak ekonomi politikası yapımcılarının önünde durmaktadır.

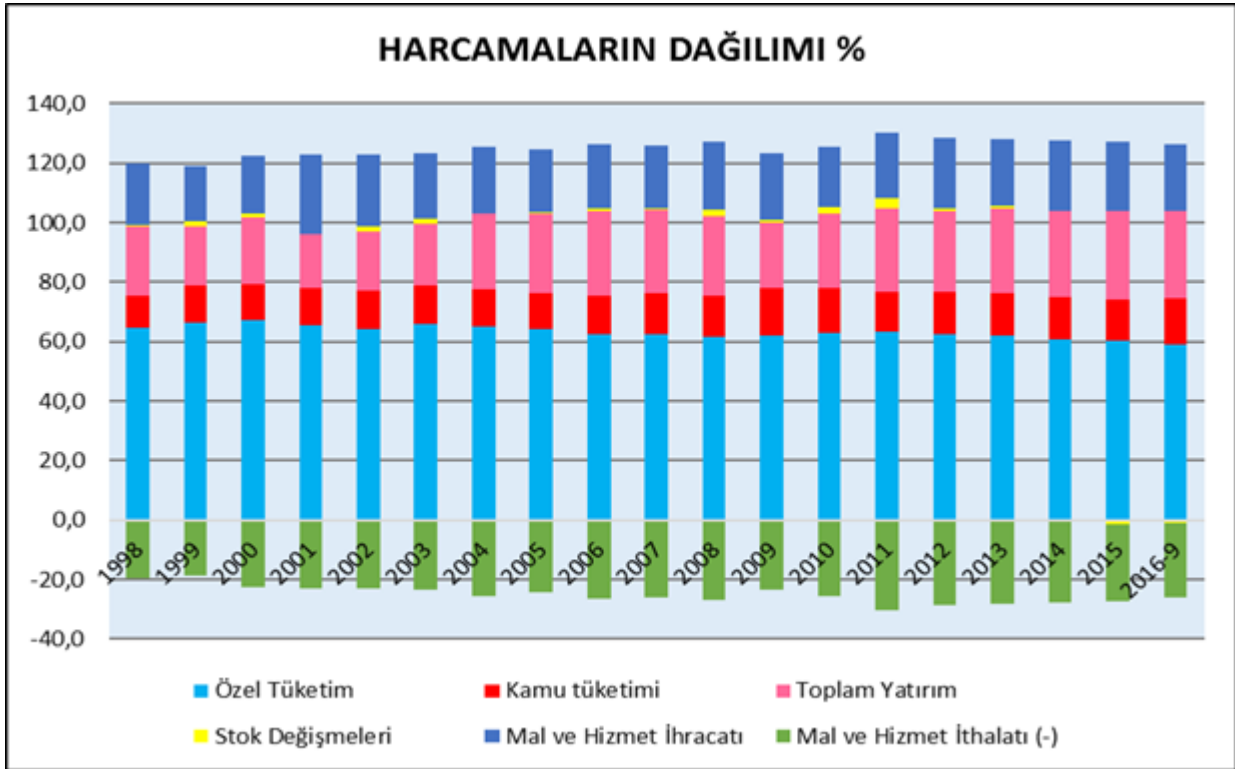
TABLO 2.5: HARCAMA UNSURLARININ GSYİH PAYI (%)

Yıl	Özel Tüketim	Kamu tüketimi	Toplam Yatırım	Stok Değişmeleri	Mal ve Hizmet İhracatı	Mal ve Hizmet İthalatı (-)
1998	64,7	10,6	23,5	0,4	20,6	19,7
1999	66,2	12,7	19,9	1,4	18,6	18,8
2000	67,3	12,0	22,3	1,5	19,4	22,6
2001	65,4	12,7	18,1	0,1	26,6	22,8
2002	64,4	12,9	19,6	1,6	24,5	23,0
2003	65,9	12,7	20,8	1,6	22,2	23,4
2004	65,0	12,4	25,4	-0,2	22,8	25,4
2005	64,1	12,3	26,7	0,4	21,0	24,4
2006	62,3	13,0	28,7	0,9	21,7	26,5
2007	62,6	13,5	28,1	0,6	21,2	26,1
2008	61,6	13,7	26,8	2,1	22,8	27,1
2009	62,0	15,8	22,4	0,6	22,6	23,4
2010	63,1	15,0	24,9	2,1	20,4	25,5
2011	63,2	13,7	28,1	3,2	22,3	30,4
2012	62,4	14,2	27,3	1,0	23,7	28,6
2013	61,9	14,1	28,5	1,2	22,3	28,1
2014	60,8	14,1	28,9	0,1	23,8	27,6
2015	60,4	13,9	29,7	-1,4	23,3	26,0
2015-9	60,6	13,2	29,2	-0,5	23,8	26,4
2016-9	58,9	15,5	29,6	-0,9	22,2	25,3

Kaynak: TÜİK

Diğer taraftan Türkiye ekonomisinin hem harcama yönünden potansiyelini hem de yeni ulusal hesaplama yönteminin yansımalarını değerlendirmek açısından, harcamaların bileşimindeki gelişmeleri incelemek faydalı olacaktır.

Tablo 2.5'den görülebileceği gibi, 2015 yılı itibariyle Türkiye'de harcamaların yaklaşık %74,3'ü tüketim, %29,7'si ise yatırım harcamalarından oluşmaktadır. 1998-2015 döneminde GSYİH'dan özel tüketime giden pay, özellikle 2003 sonrası dönemde azalmış, yatırımlara giden pay ise artmıştır. Bu veriler hem yeni milli gelir serisi yayınlanmadan önceki veriler hem de bu döneme ilişkin yapılan değerlendirmelerle çelişmektedir. Nitekim eski seride bu dönemde genel olarak özel tüketim harcamalarının payının arttığı, yatırım harcamalarının gerilediği görülmektedir. Ayrıca nominal faizlerin halkın alışkın olduğu düzeylerin gerisine düşmesi, tüketici kredilerinin çok hızlı artması, döviz kurlarının reel olarak gerilemesinin ithal malları ucuzlatması, medya ve reklamlar aracılığıyla tüketimin pompalanmasının söz konusu olduğu bir dönemde, tüketime giden harcamaların oransal olarak gerilemesini açıklamak kolay değildir.

Diğer taraftan 1998 sonrası dönemde hem mal ve hizmet ihracatının hem de ithalatının toplam harcamalar içindeki payı artmıştır. Bu durum Türkiye'nin daha fazla dışa açık hale geldiğini, dolayısıyla küresel gelişmelerden daha fazla etkilenme potansiyeline sahip olduğu anlamına gelmektedir.

Harcamalarda 2016 yılında yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde ise 2015 yılının ilk çeyreğine oranla özel tüketim harcamalarının payında gerileme, kamu tüketimi ve toplam yatırımların payında artış, ihracat ve ithalatta ise gerileme olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye, 78 milyon ile büyük ve gençlerin çoğunlukta olduğu bir nüfus yapısına ve ayrıca yüksek tüketim standardı beklentisine sahip bir ülkedir. Bu nedenle tüketimdeki gelişmeler başta büyüme olmak üzere birçok boyutta (tasarruf, yatırım, ithalat, ihracat, vergi gelirleri ve bütçe dengesi gibi) yansımalar üretmektedir. Bu önemine bağlı olarak Tablo 2.6'da alt unsurları itibariyle tüketim harcamalarında çeyrekler itibariyle büyüme hızları verilmiştir.

TABLO 2.6: HANEHALKI NİHAİ HARCAMALARINDA BÜYÜME (%)

DÖNEM	Dayanıklı mallar	Yarı dayanıklı mallar	Dayanıksız mallar	Hizmetler	Yerleşik hanehalklarının tüketimi
2013-I	25,1	0,5	-1,2	13,0	7,4
2013-II	23,9	7,1	3,7	7,1	7,4
2015-III	32,7	12,0	2,3	9,8	8,7
2013-IV	26,6	11,9	3,8	7,0	8,2
2014-I	8,0	4,6	-2,0	4,6	2,7
2014-II	2,2	3,8	2,1	1,6	2,1
2014-III	1,8	3,5	-0,9	4,2	2,0
2014-IV	11,5	0,2	4,7	4,5	4,8
2015-I	17,3	11,4	10,0	0,1	6,1
2015-II	17,7	3,0	7,2	5,0	6,8
2015-III	15,1	-2,1	6,2	0,0	3,6
2015-IV	4,8	12,8	6,0	3,1	5,4
2016-I	5,4	-2,9	-2,8	2,1	0,2
2016-II	7,6	13,6	-3,0	5,7	3,7
2016-III	-7,8	1,1	-5,4	-1,1	-3,3

Kaynak: TÜİK

Buna göre 2016 yılının ilk iki çeyreğinde dayanıklı tüketim malları ile hizmet talebinde hızlı sayılabilecek büyüme, son çeyrekte ise gerileme yaşanmıştır. Bu süreçte dayanıksız mallara yönelik harcamaların üç çeyrekte de gerilediği, yarı dayanıklı mal harcamalarının ilk çeyrekte gerileyip sonrasında arttığı anlaşılmaktadır. Bu veriler, ekonomideki yavaşlama ve nüfus ile işsizlikteki artış ile birlikte değerlendirildiğinde, gelir ve fiyat esnekliği düşük olan dayanıksız mallara yönelik harcamalardaki gerilemenin açıklanmaya ihtiyacı olduğu söylenebilir.

Kısaca ifade etmek gerekirse üretim olduğu kadar toplam harcamalar boyutundan da Türkiye ekonomisi yılın üçüncü çeyreğinde farklı bir konjonktüre evrilmiştir. Darbe girişimi, artan terör olayları, işsizlikteki olumsuz gidişat ile döviz kurlarındaki dalgalanmaların böylesi bir gelişmede etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2.2.3. YATIRIMLAR

Yatırımlar Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu yüksek oranlı sürdürülebilir büyümenin anahtarıdır. Türkiye hem toplumsal refahını artırmak hem de amaçladığı küresel ekonomik konuma ulaşabilmek için mutlaka yatırımları artırmak, bunun için de gerekli ekonomik ve siyasi zemini oluşturmak durumundadır. Aksi halde sadece küresel boyuttaki hedeflerden uzaklaşmış olunmayacak, ayrıca artacak işsizlik ve bunun getireceği ilave sosyal sorunlarla da karşılaşılacaktır. Ekonomi yönetiminin yatırımlar ve istihdam boyutundan aldığı ve alacağını açıkladığı kararlar bu açıdan ümit vermektedir. Ancak sadece teknik ve maddi desteklerin ülkenin içinde bulunduğu koşullar itibariyle yeterli olmayacağı, hukuk sistemi, demokrasi ve eğitim alanlarında da yeni önlemlerin alınması gerektiği unutulmamalıdır.

İzleyen bölümde 2016 yılında yatırımlarda boyutunda yaşanan gelişmeler yerli ve yabancı yatırımlar boyutundan değerlendirilecektir.

2.2.3.1. YERLİ YATIRIMLARIN GELİŞİMİ

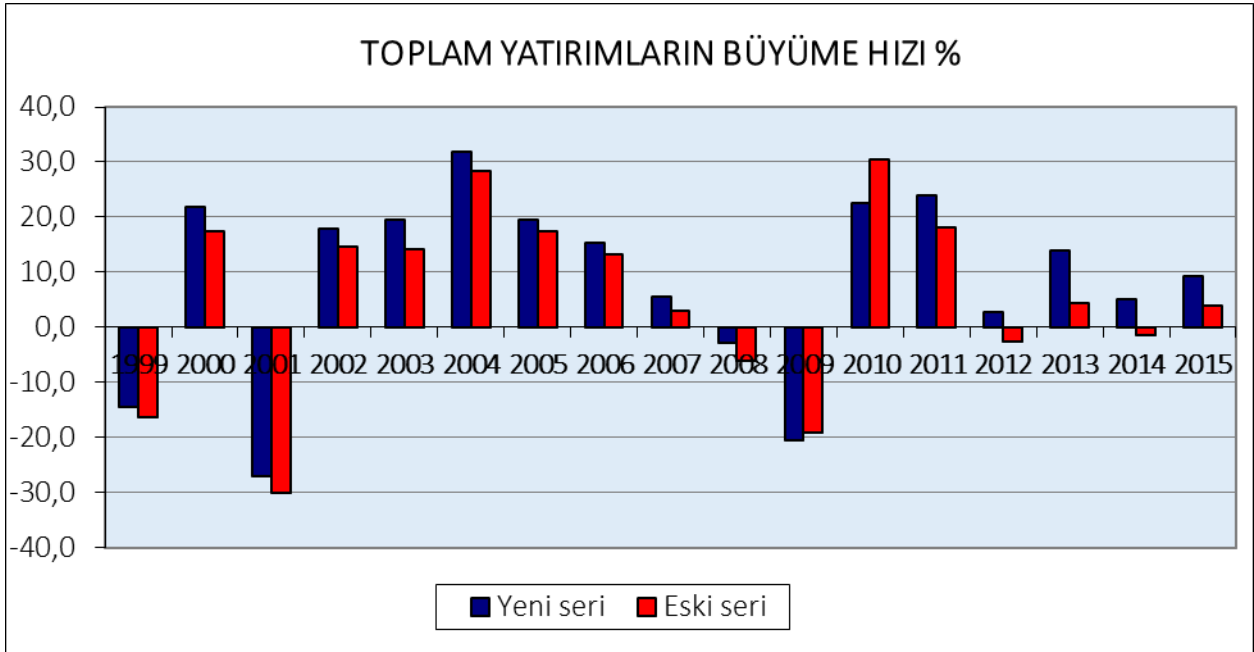
TÜİK tarafından yapılan revizyon sonrası ulusal gelirden yatırıma ayrılan paylar yanında yatırımların büyüme hızlarında da değişiklikler olmuştur. Nitekim Tablo 2.7'den de görülebileceği gibi 1999-2015 döneminde yatırımların büyüme hızı eski seride %5,3 iken yeni seride %8,5 olarak hesaplanmıştır.

TABLO 2.7: ESKİ VE YENİ MİLLİ GELİR SERİSİNDE YATIRIMLARIN BÜYÜMESİ (%)

YIL	Yeni seri	Eski seri
1999	-14,6	-16,2
2000	21,9	17,5
2001	-27,0	-30,0
2002	17,8	14,7
2003	19,4	14,2
2004	31,9	28,4
2005	19,6	17,4
2006	15,4	13,3
2007	5,5	3,1
2008	-2,7	-6,2
2009	-20,5	-19,0
2010	22,5	30,5
2011	23,8	18,0
2012	2,7	-2,7
2013	13,8	4,4
2014	5,1	-1,3
2015	9,2	4,0
ORT.	8,5	5,3

Kaynak: TÜİK

Diğer taraftan grafik yardımıyla iki seri karşılaştırıldığında, yatırımlarda pozitif büyüme olduğunda bunun yeni seride daha büyük, yatırımlarda gerileme olduğunda ise, 2009 yılı dışında, yeni seride daha düşük oranda kaldığı görülmektedir. Bu durum da verilerin yeniden değerlendirilmesine olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan 2015 ve 2016 yıllarında yatırım harcamaları ile yatırımlardaki büyümenin hesaplanmasında kullanılan zincirlenmiş hacim endeksi verileri Tablo 2.8'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi toplam yatırımlar (toplam üretilmiş mali olmayan aktifler) 2016 yılının ilk çeyreğinde artış, üçüncü çeyrekte ise %6 oranında gerileme göstermiştir. Alt göstergelere bakıldığında inşaat yatırımlarının 2016 yılının ilk üç çeyreğinde artmaya devam ettiği, makine ve teçhizat yatırımlarının ise yüksek oranlı ilk çeyrek büyümesinden sonra ikinci çeyrekte yavaşladığı, üçüncü çeyrekte gerilediği anlaşılmaktadır. Yılın dördüncü çeyreğinde döviz kurlarında yaşanan dalgalanma ve artışlar nedeniyle, yatırımların azalmaya devam edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

TABLO 2.8: YATIRIM HARCAMALARININ GELİŞİMİ (%)

Sermaye sınıflaması	Yıl	Tutar (Milyon TL)				Zincirlenmiş Hacim Endeksi				Bir önceki yılın aynı çeyreğine göre değişim			
		Çeyrek				Çeyrek				Çeyrek			
		I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
İnşaat	2015	78,1	92,7	100,9	108,2	176,8	205,5	220,4	234,6	-1,8	7,9	2,8	8,9
	2016	90,0	105,7	109,6		188,9	216,4	226,1		6,8	5,3	2,6	
Makine ve teçhizat	2015	52,9	69,7	64,4	76,0	174,1	223,5	202,3	233,2	14,7	26,6	21,5	11,6
	2016	63,1	74,0	65,3		193,2	227,4	196,9		11,0	1,7	-2,7	
Diğer aktifler	2015	11,1	11,6	12,8	16,3	134,0	137,4	150,1	189,7	-6,7	-7,6	5,4	15,7
	2016	11,9	14,1	11,3		133,6	161,6	128,1		-0,2	17,6	-14,7	
Top. üretilmiş mali olm. aktifler	2015	142,1	174,0	178,1	200,5	171,9	205,8	207,1	230,0	3,3	13,4	9,1	10,4
	2016	165,1	193,8	186,1		185,3	215,4	205,9		7,8	4,7	-0,6	

Kaynak: TÜİK

Bu veriler de yatırımların, özellikle de makine teçhizat yatırımlarının yeniden uyarılmasına olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Aksi halde hem üretim kapasitesi hem de istihdam açısından önemli sorunlar ile karşılaşılması kaçınılmaz olacaktır.

Yatırımlardaki gelişmeleri değerlendirmede kullanılabilecek bir diğer gösterge ise, teşvikli yatırımların gelişimidir. Bu amaçla 2001 yılı sonrasındaki teşvik belgeli sabit sermaye yatırımların gelişimi Tablo 2.9'da verilmiştir. Buna göre 2016 yılı Ocak-Kasım döneminde teşvikli yatırımlarda tutar olarak 2015 yılının aynı dönemine göre sadece %6,4 oranında artış kaydedilmiştir. 2016 yılında enflasyonun %8-9 düzeyinde gerçekleştiği dikkate alındığında, bu artışın reel olarak gerileme anlamına geldiği görülecektir.

**TABLO 2.9: TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİKLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI
(Milyon TL)**

YIL	ENERJİ	HİZMETLER	İMALAT	MADENCİLİK	TARIM	Genel Toplam
2001	1.484	4.065	6.667	79	71	12.366
2002	494	3.801	6.729	555	89	11.668
2003	444	5.172	5.659	324	81	11.680
2004	678	7.463	7.368	260	109	15.878
2005	1.409	6.846	7.083	647	72	16.057
2006	1.001	7.648	4.330	203	116	13.298
2007	4.835	8.461	6.200	321	122	19.939
2008	8.832	6.878	4.764	246	118	20.838
2009	6.591	7.502	8.509	859	215	23.676
2010	8.441	24.615	31.299	2.021	1.276	67.652
2011	13.435	15.405	18.978	792	1.191	49.801
2012	11.382	13.931	33.545	2.162	686	61.706
2013	31.488	19.065	35.353	8.871	829	95.606
2014	10.415	26.791	24.622	1.973	639	64.440
2015	37.766	34.674	23.489	2.411	750	99.090
2015/11	35.621	30.522	18.544	2.357	646	87.690
2016/11	24.649	42.682	21.523	3.733	708	93.295
Artış (%)	-30,8	39,8	16,1	58,4	9,6	6,4

Kaynak:ekonomi.gov.tr

Bu dönemde en yüksek yatırım artışı %58,4 ile madencilik ve %39,8 ile hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir. Aynı dönemde imalat sanayi sektörü yatırımları %16,1, tarım sektörü yatırımları %9,6 oranında artarken, enerji sektörü yatırımları %30,8 oranında gerilemiştir.

2001-2016 (Ocak-Kasım) döneminde gerçekleştirilen 764 milyar TL'lik teşvikli yatırım çerçevesinde yaklaşık 2 milyon 184 bin kişiye istihdam imkanı sağlanmıştır. Bu istihdamın bir milyon 183 bin kişi gibi çok büyük bir bölümünü imalat sanayi sektörü, 828 bin kişilik bölümünü ise hizmetler sektörü yaratmıştır. Bu veriler Türkiye'de imalat sanayi sektörünün emek-yoğun niteliğini hala önemli ölçüde koruduğunu ve işsizlikle mücadelede kritik bir öneme sahip olduğunu, teşvik sisteminde pozitif ayrımcılığa tabi olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

TABLO 2.10: TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİKLERİNİN İSTİHDAM KAPASİTESİ

YIL	ENERJİ	HİZMETLER	İMALAT	MADENCİLİK	TARIM	Genel Toplam
2001	1.034	31.698	68.056	2.215	2.703	105.706
2002	388	36.332	89.675	5.361	3.690	135.446
2003	1.872	43.933	81.666	13.588	2.320	143.379
2004	1.542	50.164	95.986	6.294	4.368	158.354
2005	726	55.950	83.674	4.874	2.298	147.522
2006	734	40.176	51.923	2.940	2.245	98.018
2007	2.167	30.324	63.641	2.293	1.839	100.264
2008	2.793	29.541	54.771	2.446	1.643	91.194
2009	1.317	25.419	46.942	3.085	1.829	78.592
2010	2.528	48.657	68.983	5.169	7.479	132.816
2011	3.732	43.875	63.137	3.416	5.698	119.858
2012	3.183	57.009	78.265	6.866	2.825	148.148
2013	4.310	74.398	97.882	10.125	3.004	189.719
2014	2.151	68.678	65.996	4.060	2.186	143.071
2015	4.194	69.098	63.626	2.111	2.677	141.706
2015/11	3.597	60.874	52.960	1.990	2.271	121.692
2016/11	4.599	62.778	56.084	2.395	2.684	128.540
Değişim (%)	27,9	3,1	5,9	20,4	18,2	5,6

Kaynak:ekonomi.gov.tr

Diğer taraftan 2016 yılının ilk 11 aylık döneminde teşvikli yatırımlar aracılığıyla yaratılan istihdam geçen yılın aynı dönemine göre; enerji sektöründe %27,9, madencilik sektöründe %20,4, tarımda %18,2, imalat sanayinde %5,9, hizmetler sektörün ise %3,1 oranında artmıştır. Böylece yılın 11 aylık döneminde 128 bin kişiye iş imkanı yaratılmıştır.

Türkiye'nin ekonomik büyümesinde uzun yıllardır arazi rantları ve inşaat sektörünün önemli rolü bulunmaktadır. Bu nedenle yatırımlar başlığı altında inşaat sektörü ve konut satışlarının da değerlendirilmesi anlamlı olacaktır. Bu amaçla Tablo 2.11'de inşaat ruhsatları ve konut satışlarına ilişkin gelişmeler verilmiştir. Buna göre 2014 yılında inşaat ruhsatı alanı ve daire sayısında zirveye ulaşılmıştır. Konut satışlarında ise zirve, 2015 yılında görülmüştür.

TABLO 2.11: İNŞAAT YATIRIMLARINA İLİŞKİN GELİŞMELER

YIL	Verilen İnşaat Ruhsatları						Konut Satışları		
	(Yüzölçüm, 1000 Metrekare)			Daire Sayısı			Adet		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	İpotekli	Diğer	Toplam
2008	15.194	88.652	103.846	59.291	444.274	503.565	-	427.105	427.105
2009	13.827	86.900	100.727	53.597	464.878	518.475	22.726	532.458	555.184
2010	20.518	155.912	176.429	80.912	826.539	907.451	246.741	360.357	607.098
2011	16.778	106.844	123.622	52.088	598.039	650.127	289.275	419.000	708.275
2012	27.467	131.283	158.750	73.737	698.141	771.878	270.136	431.485	701.621
2013	25.964	149.843	175.808	67.340	772.290	839.630	460.112	697.078	1.157.190
2014	26.023	194.394	220.417	51.019	979.696	1.030.715	389.689	775.692	1.165.381
2015	26.758	161.135	187.894	53.070	835.844	888.914	434.388	854.932	1.289.320
2015-I	6.686	33.097	39.783	14.881	170.996	185.877	115.445	181.773	297.218
2015-II	8.127	43.462	51.588	13.314	230.671	243.985	126.652	211.210	337.862
2015-III	6.337	37.556	43.892	17.718	192.550	210.268	95.459	206.076	301.535
2015-IV	5.609	47.021	52.630	7.157	241.627	248.784	96.832	255.873	352.705
2016-I	8.747	45.109	53.856	21.852	234.669	256.521	95.861	207.603	303.464
2016-II	6.116	45.161	51.277	11.971	235.465	247.436	105.223	222.112	327.335
2016-III	4.861	33.520	38.381	10.046	178.133	188.179	102.297	202.715	305.012
2015/9	21.150	114.114	135.264	45.913	594.217	640.130	337.556	599.059	936.615
2016/9	19.724	123.790	143.514	43.869	648.267	692.136	303.381	632.430	935.811
Değişim (%)	-6,7	8,5	6,1	-4,5	9,1	8,1	-10,1	5,6	-0,1

Kaynak: TÜİK

2016 yılının ilk dokuz aylık bölümünde ise, 2015 yılının aynı dönemine göre, verilen inşaat ruhsatları (%6,1) ve izin verilen daire sayısı (%9,1) artarken konut satışları binde bir oranında gerilemiştir. Kanımızca Türkiye'de inşaat ve konut sektörü zirveyi görmüş, gerileme trendi zamanı gelmiştir. Gerek faizlerde indirim gerekse konut alımı karşılığında vatandaşlık verilmesi yönündeki talep ve gelişmeler sektörün yavaşlaması ve elde kalan ciddi miktardaki konut stokunun eritilmesiyle ilgili olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan Türkiye'de sürekliliği olan üretken yatırımlara (fabrikalar) daha çok ihtiyaç olduğu, inşaat sektörünün kapasite zorlanarak hormonlu büyüdüğü eleştirileri yapılmaktadır. Ekonomik birimler pozisyonlarına bağlı olarak bu konuda farklı değerlendirmeler yapabilecektir. Nesnel bir perspektiften bakıldığında iç veya dış talebe hizmet edecek, sürekli istihdam sağlayacak reel yatırımların inşaatlara oranla tercih edilmesi gerektiği açıktır.

Ancak fayda veya kar maksimizasyonu peşinden koşan ekonomik birimler rasyonel yani iktisadi akıl ile davranacaktır. Bu bağlamda reel sınai veya tarım yatırımı ile konut yatırımlarının rasyonelitesini karşılaştırmak amacıyla Tablo 2.12 hazırlanmıştır. Buradan görülebileceği gibi 2010 yılı ile 2016 yılının ilk 10 aylık bölümü arasında eski konut fiyatları %112, yeni konut fiyatları yüzde 103 oranında artmıştır. Aynı dönemde sanayicinin sattığı ürünlerin ortalama fiyatı (Yi-ÜFE) %46, tarım ürünlerinin ortalama fiyatı(Tarım-ÜFE) %36 oranında artmıştır. Tüketicilerin satın aldığı mal ve hizmetlerin fiyatları ise %57 oranında artmıştır.

TABLO 2.12: KONUT FİYAT ENDEKSİNİN GELİŞİMİ

YIL	TÜFE	Yi-ÜFE	Tarım-ÜFE	Türkiye Konut Fiyat Endeksi (TKFE)	Türkiye Yeni Konutlar Fiyat Endeksi (TYKFE)
2010	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2011	110,5	113,3	105,4	110,2	110,0
2012	117,3	116,1	111,7	123,1	123,3
2013	125,9	124,2	110,2	138,7	138,1
2014	136,2	132,1	122,2	158,8	157,6
2015	148,2	139,6	135,9	188,0	183,0
2016/10	157,2	146,0	136,1	212,8	203,7

Kaynak: TÜİK

Bu veriler Türkiye'de konut sektörüne yönelik yatırımların neden arttığını, sanayicilerin bir bölümünün neden inşaat sektörüne yöneldiğini, çiftçilerin ise tarım arazilerinin konut alanına dönüştürülmesi talebinin gerisinde yatan temel gerekçeyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Türkiye'nin sürdürülebilir yüksek büyüme ve kalıcı istihdam artışı için uzun dönemde bu süreci tersine çevirmesi gerekmektedir.

TABLO 2.13: KURULAN VE KAPANAN ŞİRKETLERİN SAYILARI (Adet)

YIL	Kurulan	Kapanan	Kurulan-Kapanan
2006	52.699	9.471	43.228
2007	55.350	9.954	45.396
2008	49.003	9.578	39.425
2009	44.472	10.395	34.077
2010	51.968	13.442	38.526
2011	54.442	14.991	39.451
2012	39.764	16.062	23.702
2013	49.943	17.400	32.543
2014	58.715	15.822	42.893
2015	67.622	13.701	53.921
2015/11	61.407	11.662	49.745
2016/11	59.596	10.432	49.164
Değişim (%)	-2,95	-10,55	-1,17

Kaynak: TÜİK

Türkiye özelinde yatırımlara ilişkin olarak dikkate alınabilecek bir diğer gösterge ise kurulan ve kapanan şirket sayıdır. Türkiye İstatistik Kurumunun verilerine göre (Tablo 2.13), 2016 yılının 11 aylık döneminde 59.596 yeni şirket kurulmuş, 10.432 şirket ise kapanmıştır. Böylece kurulan net işletme sayısı geçen yılın aynı dönemine göre %1,17 oranında azalmıştır. Ekonominin oldukça yavaşladığı ve iç ve dış yapısal ve konjonktürel sorunların derinleştiği dönemde yaşanan bu gelişmeyi normal karşılamak gerekmektedir.

2.2.3.2. YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ

Bir ülkenin kalkınmasında öncelik yerli yatırımlardadır. Ancak, yeterli tasarrufu ve sermaye birikimi olmayan ülkeler kalkınma için yabancı yatırımlardan da faydalanmaktadır. Yabancı yatırımlar ise sadece üretimin artmasına değil aynı zamanda teknik bilgi, yönetim ve organizasyon anlayışı ve kültürüne de katkı yapmaktadır. Bu nedenle ülkelerin doğrudan yabancı yatırım çekmek için önemli avantajlar sunduğu görülmektedir.

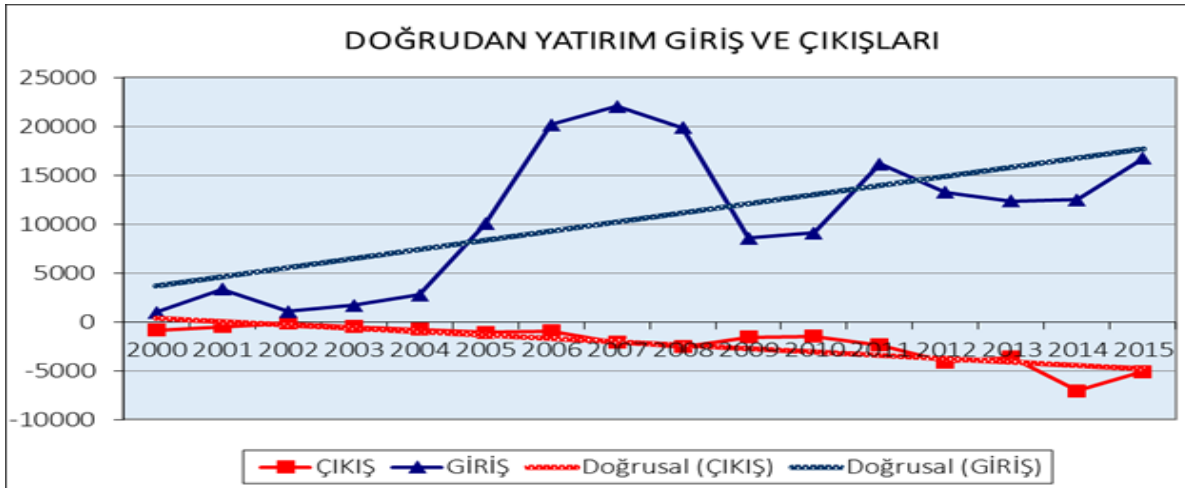
Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlarının gelişimi Tablo 2.14'de verilmiştir. Buna göre 2000 sonrası dönemde Türkiye'ye toplam 179,5 milyar Dolar tutarında doğrudan yabancı yatırım girişi olmuştur. Bu tutarın 37,2 milyar Dolarlık kısmı ise gayrimenkul (konut, arazi) için gelmiştir.

TABLO 2.14: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR (Milyon Dolar)

YIL	ÇIKIŞ	GİRİŞ	
		Toplam	Gayrimenkul
2000	-870	982	
2001	-497	3.352	
2002	-143	1.082	
2003	-480	1.702	998
2004	-780	2.785	1.343
2005	-1.064	10.031	1.841
2006	-924	20.185	2.922
2007	-2.106	22.047	2.926
2008	-2.549	19.851	2.937
2009	-1.553	8.585	1.782
2010	-1.482	9.099	2.494
2011	-2.370	16.182	2.013
2012	-4.105	13.284	2.636
2013	-3.627	12.384	3.049
2014	-7.047	12.523	4.321
2015	-5.088	16.754	4.156
Ocak-Kasım 2015	4.688	15.246	3.882
Ocak-Kasım 2016	2.700	8.765	3.846
Değişim	-42,41	-42,51	-0,93
TOPLAM	31.985	179.593	37.264

Kaynak: TÜİK

Diğer taraftan aşağıdaki grafiğin incelenmesinden doğrudan yabancı yatırımların 2004-2008 döneminde en yüksek düzeylere ulaştığı görülmektedir. Bu dönem Türkiye'de siyasi istikrarın sağlandığı, demokratik süreçlerin ön plana çıkarıldığı, AB ile ilişkilerin geliştiği ve özelleştirmelerin hızlandığı dönemdir. 2009 küresel finans krizi sonrasında doğrudan yatırımların bir daha bu düzeylere ulaşamadığı görülmektedir. Kanımızca bu durum, hukuk sistemi ve demokratik süreçlerdeki aksaklıklar ile terör nedeniyle yakın vadede de değişmeyecektir.

Türkiye sadece doğrudan yabancı yatırım ithal eden değil, aynı zamanda ihraç eden bir ülkedir ve bu özelliği her geçen gün daha belirgin hale gelmektedir. Nitekim 23 milyar Dolar gibi büyük bir bölümü 2010 yılı sonrası dönemde olmak üzere 2000-2016 arasında girişimcilerimiz dünyanın değişik ülkelerine 31,9 milyar Dolar düzeyinde doğrudan yatırım yapmıştır. Söz konusu gelişme Türkiye'nin küresel şartlara uyum sağlaması için önemli bir adım olduğu kadar ülke içinde yatırım ortamına ilişkin olumsuzlukların yansımaları şeklinde de değerlendirilebilir. Kanımızca her iki faktör, sektörlere göre değişse de, bu süreçte farklı düzeylerde etkili olmuştur.

Türkiye'ye 2002 sonrası dönemde gelen doğrudan yabancı yatırımların sektörel dağılımı Tablo 2.15'de verilmiştir. Buradan görülebileceği üzere, 2002-15 döneminde ülkemize gelen 132 milyar Dolarlık doğrudan yabancı yatırımın 81 milyar Doları hizmetler, 50 milyar Doları sanayi, 408 milyon Doları da tarım sektörünü tercih etmiştir. Alt sektör olarak en büyük giriş finans ve sigorta (47 milyar Dolar) ile imalat sektörüne (31 milyar Dolar) olmuştur.

TABLO 2.15: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN SEKTÖREL DAĞILIMI

(Milyon Dolar)	2002-2015	OCAK-KASIM		Değişim
SEKTÖR	2015	2015	2016	(%)
TARIM SEKTÖRÜ	408	30	26	-13,3
SINAI SEKTÖRLER	50.127	5.615	1.560	-72,2
Madencilik ve Taşocakçılığı	2.582	199	31	-84,4
İmalat	31.165	4.087	1.092	-73,3
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Ür. ve Dağıtım	16.311	1.327	437	-67,1
Su Temini, Kanalizasyon, Atık Yön. ve İyileştirme Faal.	69	2	0	-100,0
HİZMETLER SEKTÖRÜ	81.924	4.980	2.803	-43,7
İnşaat	3.693	103	280	171,8
Toptan ve Perakende Ticaret	7.005	558	259	-53,6
Ulaştırma ve Depolama	4.502	571	528	-7,5
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	517	8	136	1.600,0
Bilgi ve İletişim	11.770	126	52	-58,7
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	47.899	3.320	969	-70,8
Gayrimenkul Faaliyetleri	2.647	141	196	39,0
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	693	40	57	42,5
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	663	32	30	-6,3
Eğitim	148	0	9	
İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	1.787	58	259	346,6
Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlenme ve Spor	269	3	6	100,0
Diğer Hizmet Faaliyetleri	331	20	22	10,0
TOPLAM	132.459	10.625	4.389	-58,7

Kaynak: TCMB

2016 yılındaki gelişmeler değerlendirildiğinde doğrudan yabancı yatırım girişinin tarımda %13, sanayide %72, hizmetler sektöründe %43, toplamda da %58 oranında gerilediği görülmektedir. Bu durum Türkiye'de yaşanan ekonomik ve siyasi olumsuzluklar kadar küresel gelişmelerle de ilgilidir.

Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların ülkelere göre dağılımı Tablo 2.16'da verilmiştir. Buna göre 2002 sonrasında ülkemize gelen 132 milyar Dolarlık yabancı yatırımın 99 milyar Dolarlık bölümü yani %75'i Avrupa kaynaklı olmuştur. Avrupa'yı %16 ile Asya, %9 ile Amerika kıtası ülkeleri izlemektedir. 2016 yılının ilk 11 aylık döneminde ise, tekil ülkelerde farklı gelişmeler görülmekle birlikte, tüm ülke gruplarında gerileme yaşanmıştır.

TABLO 2.16: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BÖLGESEL DAĞILIMI

(Milyon Dolar) BÖLGE/ÜLKE	2002- 2015	Ocak-Kasım		Değişim (%)
		2015	2016	
AVRUPA	99.049	6.671	2.876	-56,9
Almanya	8.410	335	395	17,9
Avusturya	9.383	66	349	428,8
Belçika	8.186	750	20	-97,3
Fransa	6.757	160	71	-55,6
Hollanda	21.054	1.130	560	-50,4
İngiltere	8.588	448	443	-1,1
İspanya	7.227	2.250	129	-94,3
İtalya	2.880	151	75	-50,3
Lüksemburg	8.639	302	188	-37,7
Yunanistan	6.831	44	33	-25,0
EFTA ÜLKELERİ	2.763	204	236	15,7
DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	5.020	758	259	-65,8
Rusya	4.923	747	259	-65,3
AFRİKA	376	0	0	0,0
AMERİKA	11.953	1.599	394	-75,4
KUZEY AMERİKA	11.239	1.588	392	-75,3
ABD	10.808	1.588	337	-78,8
ORTA AMERİKA	167	6	2	-66,7
GÜNEY AMERİKA	547	5	0	-100,0
ASYA	20.865	2.355	1.114	-52,7
YAKIN VE ORTADOĞU ÜLKELERİ	15.366	1.230	781	-36,5
KÖRFEZ ÜLKELERİ	9.218	433	151	-65,1
D.YAKIN VE ORTADOĞU ÜLKELERİ	5.654	793	629	-20,7
DİĞER ASYA ÜLKELERİ	5.499	1.125	333	-70,4
Çin	508	446	0	-100,0
Güney Kore	557	39	31	-20,5
Japonya	1.870	299	215	-28,1
OKYANUSYA VE KUTUPLAR	172	0	0	0,0
SINIFLANDIRILAMAYAN	44	0	5	
TOPLAM DÜNYA	132.459	10.625	4.389	-58,7

Kaynak: TCMB

Doğrudan yatırımların ülkelere göre dağılımı Türkiye için Avrupa'nın, özellikle de AB ülkelerinin, önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin AB ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmesi ve düzeltilmesi, ülkedeki demokrasi, hukuk ve piyasa ekonomisi standartlarını yükseltmeye çalışması uygun olacaktır. Aksi halde, mevcut yerli sermaye birikiminin yetersizliği nedeniyle Türkiye'nin istediği gelişme düzeyini yakalaması güç olacaktır.

Yatırımlara ilişkin göstergeler bağlamında bir değerlendirme yapıldığında 2016 yılının üretken kapasite doğuracak yatırımlar açısından kayıp bir yıl olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Türkiye'de yatırımların ve onu çevreleyen ekonomik, siyasi ve hukuk koşullarının farklı bir vizyonla ele alınması gerekmektedir.

2.2.4. İSTİHDAM VE İŞSİZLİK

Birçok ülkenin olduğu gibi Türkiye'nin de en önemli sosyo-ekonomik sorunu işsizliktir. Bu sorun; hem teknolojik gelişmelere bağlı olarak işgücü talebin azalması hem de işgücü arzının niteliklerinin taleple uyuşmaması gibi yapısal gerekçelerde yoğunlaşmaktadır. Günümüzde yaşanan terör, göç, illegal faaliyetlerin başlıca nedenlerinden biri de işsizliktir. Bu nedenle işsizlik ve yansımaları küresel bir nitelik kazanmakta, çözüm için de küresel stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak gelinen noktada gelişmiş Batılı ülkelerin küresel ortak çözümler yerine ulusal çözümlere yöneldiği, bunun için de üretimi yeniden Doğudan Batıya kaydırmayı planladığı görülmektedir. Bu bağlamda Trump tarafından izleneceği açıklanan korumacı ve üretimi ABD topraklarında yapmayı cazip kılacak politikalar yeni bir başlangıç olacaktır. Dolayısıyla 2017 yılıyla birlikte dünya ekonomisi ve istihdam sorunu yeni bir zemine taşınacak gibi görünmektedir.

Tablo 2.17'de istihdam ile ilgili dönemsel veriler bulunmaktadır. Buradan görüldüğü gibi 2016 yılı Ekim ayı itibariyle ülkemizde çalışma çağındaki nüfus yaklaşık olarak 59 milyondur. Bu nüfusun 30,9 milyonu çalışmak isterken, bunlardan 27,2 milyonu iş bulabilme şansına sahip olmuş, 3,6 milyonu yani %11,8'i işsiz kalmıştır. Türkiye'de %33,9 ile kayıtdışı istihdam yüksek düzeyini 2016 yılında da sürdürmüştür. Dolayısıyla hem çalışanlar sosyal güvenlik haklarından yararlanamamış, hem de SGK prim, devlet de vergi kaybına uğramaya devam etmiştir.

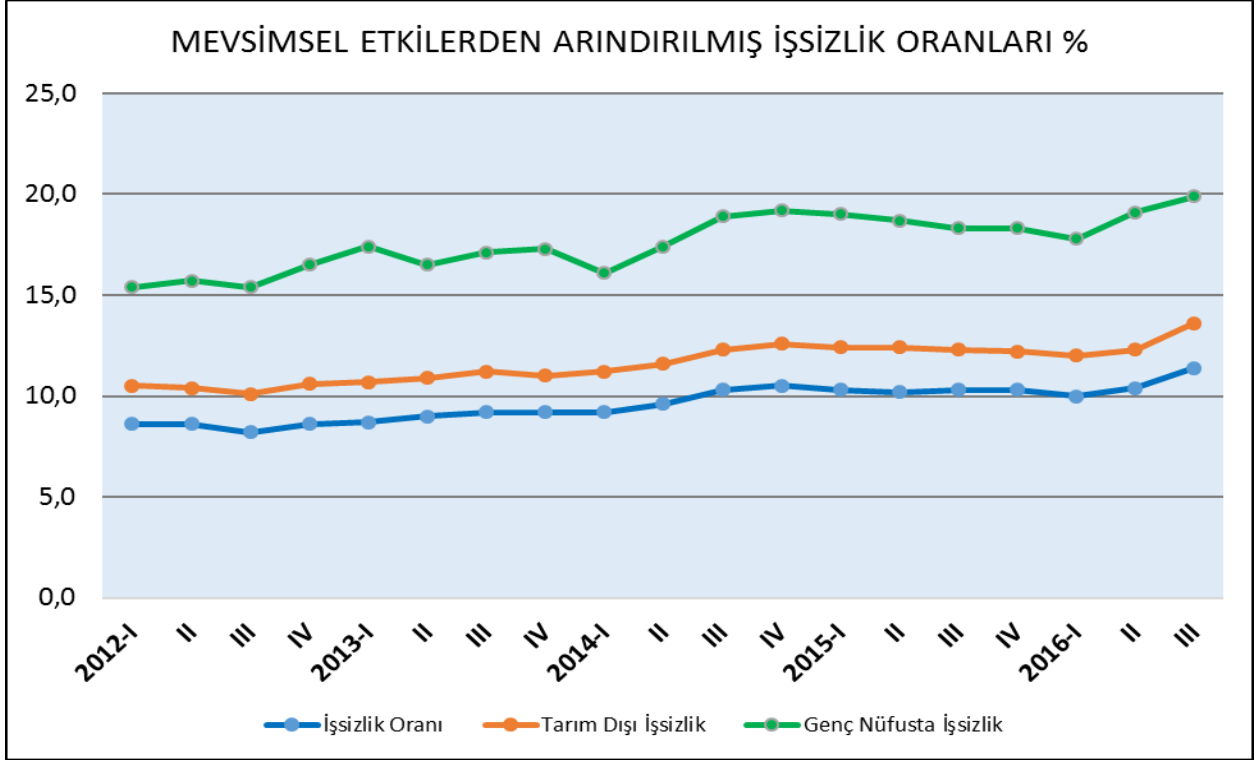
TABLO 2.17: İŞGÜCÜ DURUMU (Bin kişi)

YIL	15 ve üzeri Yaştaki Nüfus	İşgücü Arzı	İstihdam Edilenler	İşsizler	Kayıt Dışı İstihdam	İşgücüne Katılma Oranı	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı	Tarım Dışı İşsizlik Oranı	Genç Nüfusta İşsizlik Oranı
	Bin Kişi				Yüzde					
2000	46.211	23.078	21.581	1.497	50,6	49,9	46,7	6,5	9,3	13,1
2005	48.356	21.691	19.633	2.058	48,2	44,9	40,6	9,5	12,0	17,5
2006	49.275	21.913	19.933	1.980	47,0	44,5	40,5	9,0	11,1	16,5
2007	50.177	22.253	20.209	2.044	45,4	44,3	40,3	9,2	11,2	17,3
2008	50.982	22.899	20.604	2.295	43,5	44,9	40,4	10,0	12,3	18,6
2009	51.833	23.710	20.615	3.095	43,8	45,7	39,8	13,1	16,0	22,9
2010	52.904	24.594	21.858	2.737	43,3	46,5	41,3	11,1	13,7	19,9
2011	53.985	25.594	23.266	2.328	42,1	47,4	43,1	9,1	11,3	16,8
2012	54.961	26.141	23.937	2.204	39,0	47,6	43,6	8,4	10,3	15,8
2013	55.983	27.047	24.601	2.445	36,7	48,3	43,9	9,0	10,9	17,1
2014	56.986	28.786	25.933	2.853	35,0	50,5	45,5	9,9	12,0	17,9
2015	57.854	29.678	26.621	3.057	33,6	51,3	46,0	10,3	12,4	18,5
2016/10	58.990	30.914	27.267	3.647	33,9	52,4	46,2	11,8	14,1	21,2

Kaynak: TÜİK

Tablodaki veriler ve bağlantılı grafik Türkiye'de işsizliğin yeni bir platoya doğru ilerlediğini ortaya koymaktadır. Nitekim toplam işsizlik oranı %12, işsizliğin daha olumsuz sonuçlar ürettiği tarım dışı işsizlik %14, çoğunluğunu eğitimli insanların oluşturduğu genç nüfusta işsizlik oranı ise %20 düzeylerine ulaşmıştır. İşsizliğin yükselmesinde ekonominin yavaşlaması kadar Suriyeli sığınmacıların birçok iş kolunda daha fazla istihdam edilmesinin de rolü bulunmaktadır. Bu düzeylerden geriye dönüş için gerekli koşulların bulunmaması ise işsizliğin yarattığı ekonomik, sosyal ve siyasi sorunların daha da ağırlaşması anlamına gelebilecektir.

Binlerce insanı işsiz iken Türkiye, işgücüne katılım oranının gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde kalması gibi bir ikileme de karşı karşıyadır. Çalışma çağındaki nüfusun ne düzeyde işgücü piyasasına yöneldiğini ve iş talep ettiğini gösteren bu oran yükseldikçe istihdam ve işsizlik daha önemli hale gelebilmektedir. Türkiye'de işgücüne katılım oranı, genç nüfus yapısına bağlı olarak, 2016 yılı Ekim ayı itibarıyla %52 düzeyindedir. AB ülkelerinde bu oran yaklaşık %70 düzeyindedir. Nüfusun ortalama yaşının artmasına, kadınların işgücü piyasasındaki konumlarının genişlemesine bağlı olarak bu oranın hızla artması söz konusu olacaktır. Bu gelişmelerin yaşanması sonrasında işsiz sayısı ve işsizlik oranlarının artmaması için bir taraftan reel yatırımların artırılması diğer taraftan da işgücüne talep olacak alanların gerektirdiği niteliklerin kazandırılması gerekecektir.

2016 yılında istihdamın sektörel dağılımına ilişkin gelişmeler ise Tablo 2.18'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2015 yılı Ekim ayı sonunda 5,4 milyon kişi olan tarımda çalışan sayısı 2016 yılı Ekim ayı sonu itibariyle yaklaşık 168 bin kişi azalarak 5,3 milyona gerilemiştir. Tarım sektörünün yılın ilk üç çeyreğinde de küçülmüş olmasının istihdam azalışını zorunlu hale getirdiği söylenebilir. Aynı dönemde istihdam; sanayi sektöründe 81 bin kişi azalırken, hizmetler sektöründe 639 bin, inşaat sektöründe 22 bin kişi artmıştır.

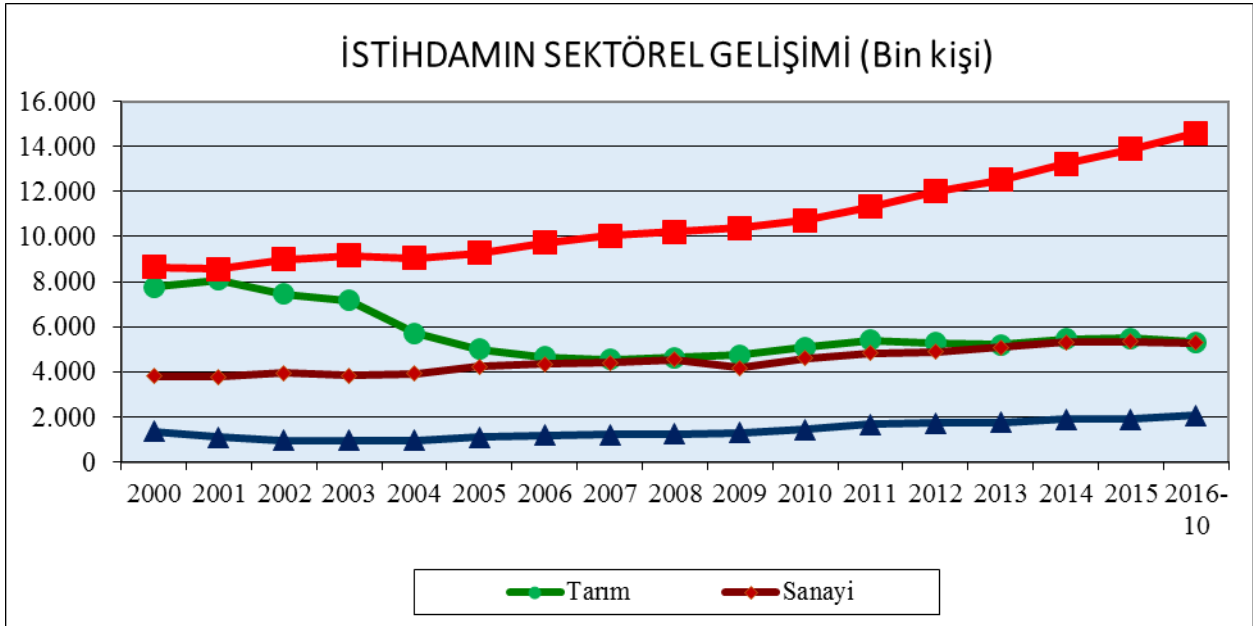
TABLO 2.18: İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI (Bin kişi)

Yıl	Bin Kişi				Toplam İçindeki Payları (%)			
	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2008	4.621	4.537	1.239	10.208	22,4	22,0	6,0	49,5
2009	4.752	4.179	1.305	10.380	23,1	20,3	6,3	50,4
2010	5.084	4.615	1.434	10.725	23,3	21,1	6,6	49,1
2011	5.412	4.842	1.680	11.332	23,3	20,8	7,2	48,7
2012	5.301	4.903	1.717	12.016	22,1	20,5	7,2	50,2
2013	5.204	5.101	1.768	12.529	21,2	20,7	7,2	50,9
2014	5.470	5.315	1.912	13.235	21,1	20,5	7,4	51,0
2015	5.483	5.332	1.914	13.891	20,6	20,0	7,2	52,2
2014-10	5.404	5.353	2.005	13.376	20,7	20,5	7,7	51,2
2015-10	5.473	5.363	2.049	13.970	21,5	19,6	7,5	51,4
2016-10	5.305	5.282	2.071	14.609	19,5	19,4	7,6	53,6
Artış (%)	-3,1	-1,5	1,1	4,6	--	--	--	--

Kaynak: TÜİK

Bu gelişmelere bağlı olarak 2016 yılı Ekim ayı sonunda tarımın istihdam içindeki payı %19,5'e, sanayinin payı %19,4'e gerilerken inşaatın payı %7,6'ya, hizmetler sektörünün payı ise %53,6'ya yükselmiştir. Dolayısıyla tarımda ve sanayide azalan istihdam daha çok hizmetler sektörüne yönelmiştir.

İstihdam alanında 2016 yılı ve öncesinde yaşanan gelişmeler, aşağıdaki grafikten de görülebileceği gibi, tarımda istihdam azalışının, sanayi ve inşaat sektörlerinde ise artışın durduğunu, istihdam yükünün artan oranda hizmetler sektöründe yoğunlaştığını ortaya koymaktadır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, Türkiye istihdam ve işsizlik açısından yeni bir dönemece girmiştir. Bu dönemecin daha çok işsizlik değil de daha çok istihdam ile geçilebilmesi için de kalıcı ve sürdürülebilir istihdam yaratan sanayi sektörü yatırımlarının hızla artırılması gerekmektedir. İşsizlik sorununu tarımda gizli işsizler, inşaatta sürdürülebilir olmayan yüksek istihdam ve emek verimliliğinin görece düşük olduğu hizmet sektörüyle çözmeye çalışmak Türkiye'yi geleceğe taşıyamayacaktır.

2.2.5. DIŞ TİCARET, ÖDEMELER DENGESİ VE KURLAR

Türkiye ekonomisinin yumuşak karnı olan ve ekonomi politikalarının şekillenmesinde önemli rolü olan dış ticaret, ödemeler dengesi ve döviz kurlarında 2016 yılında yaşanan gelişmeler izleyen bölümde değerlendirilmiştir.

2.2.5.1. DIŞ TİCARET

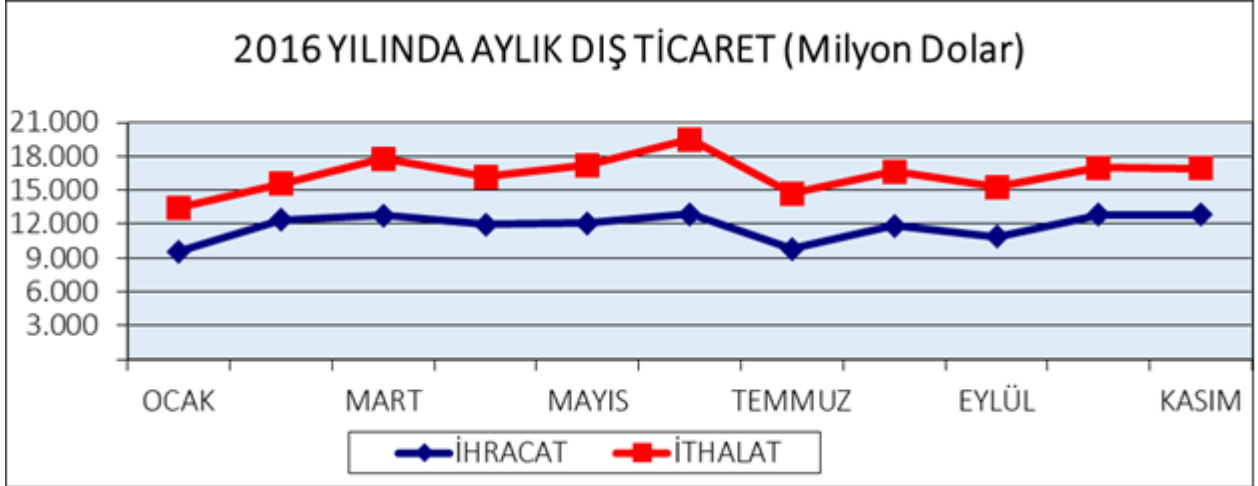
2015 yılının Ocak-Kasım döneminde 132 milyar Dolar olan ihracat 2016 yılının aynı döneminde %1,7 oranında azalarak 129 milyar Dolara gerilemiştir. Bu dönemde ithalat ise %4,7 oranında gerilemiş ve 180 milyar Dolar olmuştur. İhracat ve ithalattaki bu gelişmelere bağlı olarak da dış ticaret açığı 57 milyar Dolardan 50 milyar Dolara gerilemiştir.

TABLO 2.19: DIŞ TİCARETTE GELİŞMELER (Milyon Dolar)

AY	İHRACAT		İTHALAT		DENGE	
	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık
OCAK	9.547	141.084	13.453	204.041	-3.906	-62.958
ŞUBAT	12.367	141.219	15.578	202.678	-3.211	-61.459
MART	12.759	141.458	17.766	201.718	-5.006	-60.260
NİSAN	11.951	140.060	16.188	199.533	-4.237	-59.473
MAYIS	12.101	141.080	17.196	198.860	-5.096	-57.780
HAZİRAN	12.876	142.006	19.475	200.137	-6.600	-58.130
TEMMUZ	9.826	140.702	14.695	196.606	-4.869	-55.904
AĞUSTOS	11.831	141.512	16.614	197.251	-4.783	-55.739
EYLÜL	10.907	140.837	15.296	197.144	-4.389	-56.307
EKİM	12.812	140.409	17.004	197.231	-4.192	-56.822
KASIM	12.817	141.544	16.931	198.189	-4.113	-56.645
OCAK-KASIM 2014	--	144.341	--	220.389	--	-76.048
OCAK-KASIM 2015	--	132.088	--	189.242	--	-57.154
OCAK-KASIM 2016	--	129.793	--	180.196	--	-50.403
2016-2015 Değişim (%)	--	-1,74	--	-4,78	--	-11,81

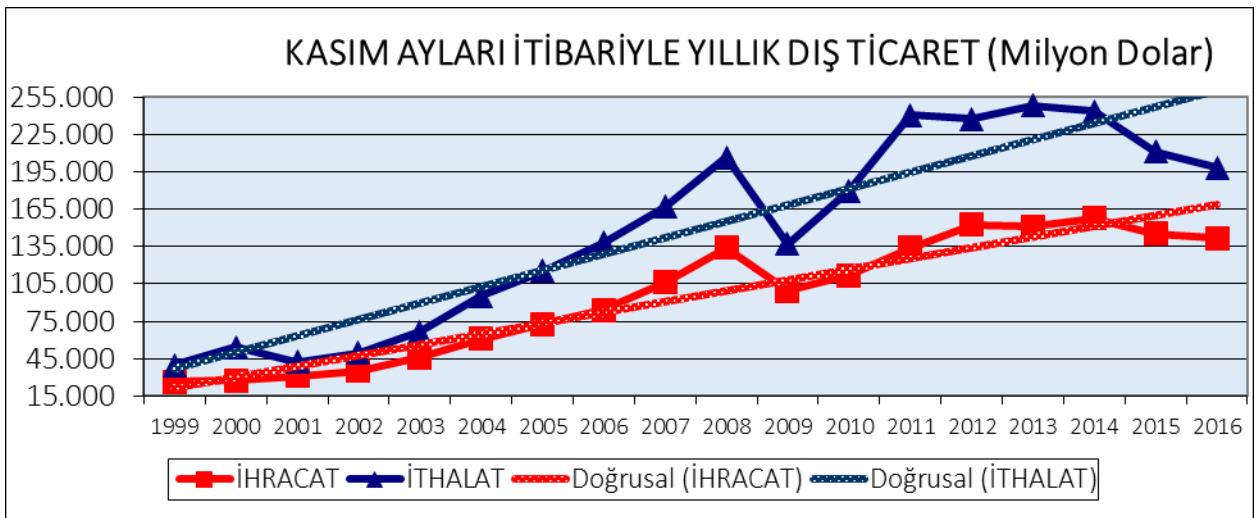
Kaynak:TÜİK

2016 yılında aylar itibari ile ihracat ve ithalatın gelişimini gösteren grafik incelendiğinde, dış ticaret açığında önemli daralmanın olmadığı, İhracatın Kasım, ithalatın ise Haziran ayında yılın en yüksek aylık düzeyine ulaştığı görülmektedir.

Diğer taraftan aylık bazda ihracat ve ithalat verileri arasında görülen paralellik, kur artışlarının ihracat açısından anlamını sınırlandırmaktadır. Bir başka ifadeyle artan kurların sadece tüketim ve yatırım malları ithalatında azaltıcı etki yapabileceği, ancak dışa bağımlılığın yüksek olması nedeniyle ara malları ithalatında etkisinin sınırlı kalacağı anlaşılmaktadır. Bu durum ihracata bağlı olarak içerde yaratılabilecek katma değer de düşük kalmasına neden olmaktadır.

Geçmiş yıllar ile 2016 yılını daha sağlıklı karşılaştırabilmek amacıyla Kasım ayları itibariyle yıllık bazda dış ticaretin gelişimine ilişkin grafik aşağıda verilmiştir. Burada dikkati ilk çeken nokta trend doğrularına ilişkindir. Bu doğrular Türkiye'nin dış ticaret açığının yapısal olarak büyüdüğünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin dış ticaret ve üretim deseninde yapısal dönüşüm zorunluluğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda dış ticaret açığını yapısalılık özelliğini artıran başta kur politikaları olmak üzere tüm ekonomi politikalarının gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Grafikte dikkat çeken ikinci nokta uzun yıllar sonra ilk kez ithalatın üç yıl, ihracatın ise iki yıl arka arkaya gerilemiş olmasıdır. Bu durum, konjonktürün açığın sürdürülebilirliğine ilişkin imkanları daralttığı anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla konjonktürel değişimi yapısal dönüşüm için fırsata çevirecek politika ve stratejilere ihtiyaç bulunduğu söylenebilir.

2016 yılında mal grubu bazında dış ticarete yaşanan gelişmeler Tablo 2.20'de sunulmuştur. Buna göre 2015 yılı Ocak-Kasım dönemine oranla, 2016 yılının aynı döneminde tüketim malları ithalatı %1,8, ara malları ithalatı %7,3 oranında gerilerken, sermaye (yatırım) malları ithalatı %3,4 oranında artış göstermiştir. Ekonominin oldukça yavaşladığı bir yılda yatırım malları ithalatının artması, konuya uzun vadeli olarak bakıldığında, üretim kapasitesinin artmasına katkı yapacağı için, sevindirici olarak değerlendirilebilir.

Aynı dönemde ihracattaki gelişmelere bakıldığında, ithalata benzer bir gelişme yaşandığı görülmektedir. Nitekim 2016 yılının Ocak-Kasım döneminde ara ve tüketim malları ihracatı gerilemiş, sermaye malları ihracatı ise artış göstermiştir.

TABLO 2.20: MAL GRUBU BAZINDA DIŞ TİCARET (Milyon Dolar)

	Ocak-Kasım				Değişim (%)
	2015		2016		
Ihracat	132 088	100,0	129 793	100,0	-1,7
Sermaye (yatırım) malları	13 968	10,6	14 408	11,1	3,1
Ara (ham madde) malları	63 530	48,1	61 510	47,4	-3,2
Tüketim malları	53 920	40,8	53 107	40,9	-1,5
Diğerleri	671	0,5	768	0,6	14,5
İthalat	189 242	100,0	180 196	100,0	-4,8
Sermaye (yatırım) malları	31 630	16,7	32 690	18,1	3,4
Ara (ham madde) malları	131 179	69,3	121 567	67,5	-7,3
Tüketim malları	26 034	13,8	25 556	14,2	-1,8
Diğerleri	399	0,2	384	0,2	-3,8
DENGE	- 57 154		- 50 403		-11,8
Sermaye (yatırım) malları	- 17 662		- 18 282		3,5
Ara (ham madde) malları	- 67 649		- 60 057		-11,2
Tüketim malları	27 885		27 552		-1,2
Diğerleri	272		384		41,3

Kaynak:TÜİK

Diğer taraftan Türkiye ekonomisinin dış ticaret boyutundaki yapısal sorunlarından birini mal grubu bileşiminde görmek mümkündür. Nitekim yine Tablo 2.20'den izlenebileceği gibi, 2016 yılının ilk 11 aylık bölümünde tüketim malları dış ticareti 27 milyar Dolar fazla verirken, ara mallarında 60 milyar Dolar, yatırım mallarında ise 18 milyar Dolarlık açık ile karşılaşmıştır. Bu veriler Türkiye'nin birim değeri düşük olan ürünlerde dış ticaret fazlası, birim değeri yüksek olan ürünlerde ise dış ticaret açığı verdiği anlamına gelmektedir. Yukarıda da vurgulandığı gibi böylesi bir dış ticaret yapısını sürdürmek de, dönüştürmek de oldukça zordur. Türkiye bu bağlamda da bir yol ayrımına gelmiştir.

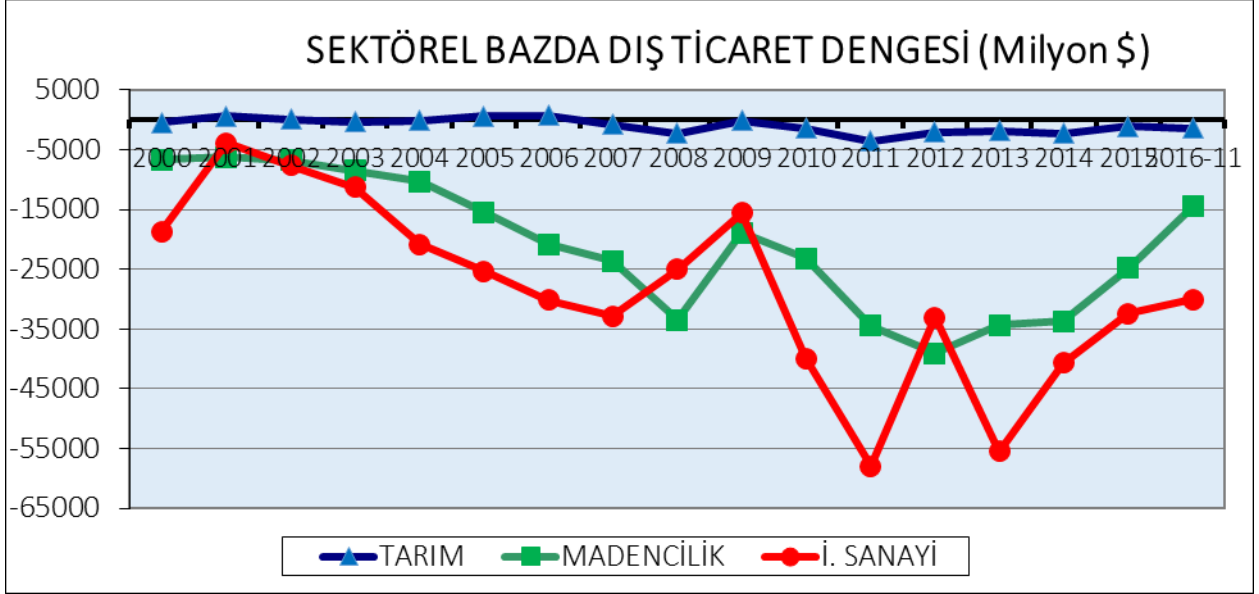
Dış ticaretin sektörel gelişimi Tablo 2.21'de verilmiştir. Buradaki veriler değerlendirildiğinde; 2016 yılı Ocak-Kasım döneminde ihracatın 2015 yılının aynı dönemine göre; tarım ve ormancılık ürünlerinde %5,2, imalat sanayi ürünlerinde %1,4, madencilik ve taş ocaklığı ürünlerinde ise %5,3 oranında gerileme yaşandığı görülmektedir. Aynı döneme ilişkin sektörel ithalat verileri incelendiğinde madencilikte %33,2, imalat sanayinde binde bir, tarım ürünlerinde ise %1,4 oranında düşüşle karşılaşmaktadır.

TABLO 2.21: SEKTÖREL BAZDA DIŞ TİCARET (Milyon Dolar)

YIL	TARIM			MADENCİLİK			İ. SANAYİ		
	İhracat	İthalat	Denge	İhracat	İthalat	Denge	İhracat	İthalat	Denge
2000	1.684	2.125	-441	400	7.097	-6.696	25.518	44.200	-18.683
2001	2.006	1.410	596	349	6.577	-6.228	28.826	32.686	-3.860
2002	1.806	1.704	102	387	7.192	-6.805	33.702	41.383	-7.681
2003	2.201	2.538	-336	469	9.021	-8.551	44.378	55.690	-11.311
2004	2.645	2.765	-120	649	10.981	-10.332	59.579	80.447	-20.868
2005	3.468	2.826	643	810	16.321	-15.511	68.813	94.208	-25.395
2006	3.611	2.935	676	1.146	22.034	-20.887	80.246	110.379	-30.133
2007	3.883	4.672	-788	1.661	25.314	-23.653	101.082	133.938	-32.856
2008	4.177	6.433	-2.256	2.155	35.650	-33.495	125.188	150.252	-25.065
2009	4.536	4.625	-89	1.683	20.625	-18.942	95.449	111.031	-15.581
2010	5.091	6.490	-1.399	2.687	25.933	-23.245	105.467	145.367	-39.900
2011	5.353	8.944	-3.591	2.805	37.331	-34.526	125.963	183.930	-57.968
2012	5.379	7.503	-2.124	3.161	42.247	-39.086	143.194	176.235	-33.041
2013	5.912	7.776	-1.865	3.879	38.205	-34.326	141.358	196.823	-55.465
2014	6.376	8.658	-2.282	3.406	37.126	-33.720	147.059	187.742	-40.683
2015	6.125	7.265	-1.140	2.799	27.609	-24.810	134.390	166.821	-32.431
2015-11	5.402	6.634	-1.232	2.578	25.333	-22.755	123.615	152.179	-28.564
2016-11	5.117	6.544	-1.427	2.440	16.929	-14.488	121.843	151.970	-30.127
Değişim (%)	-5,27	-1,4	15,8	-5,35	-33,2	-36,3	-1,4	-0,1	5,5

Kaynak:TÜİK

2000-2016 dönemine ilişkin olarak sektörel bazda dış ticaret dengesinin gelişimi aşağıdaki grafikte verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2001 krizi sonrasında tüm sektörlerde özellikle de madencilik ve imalat sanayide dış ticaret dengesi(açık) oldukça kötüleşmiş, 2007 yılından itibaren tarım sektörü de sürekli açık verir hale gelmiştir. Bu açıktaki; 2009 krizinde, Merkez Bankası'nın acil fren yaptığı 2012 yılında, ardından da ekonominin yavaşladığı 2014 ve sonrasında iyileşme görülmüştür. Bu durum yapısal bir sorunun konjonktürel gelişmeler ve şok önlemlerle ancak geçici olarak çözüldüğünü ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca bu yapısal sorunun derinleşmesinde yanlış kur politikalarının önemli rolünün olduğu, bu nedenle de Türkiye'nin düşük enflasyon-düşük faiz-gerçekçi kur politikasına geçmesinin zorunlu hale geldiği unutulmamalıdır.

Türkiye'nin ihracat pazarı desenindeki 2016 yılında yaşanan gelişmeler Tablo 2.22'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2000 yılında ihracatın %56'sı AB ülkelerine yapılırken bu oran 2015 yılında %44'e gerilemiş, 2016 yılı Kasım ayı sonunda ise %48,3'e yükselmiştir. Aynı dönemde OECD ülkelerinin ihracat içindeki payında benzer bir gelişme olmuş 2016 yılında bu ülkelerin payında da artış yaşanmıştır. Tablodan 2016 yılında gelişmekte olan ülkelerin Türkiye'nin ihracatı içindeki payının azaldığı, gelişmiş ülkelerin ise arttığı anlaşılmaktadır. Bu durumun Afrika ve Ortadoğu bölgesindeki ülkelerdeki siyasi ve askeri, diğer Asya ülkelerinde ise ekonomideki yavaşlamalardan kaynaklandığı söylenebilir.

TABLO 2.22: İHRACATIN BÖLGESEL DAĞILIMI (%)

	1996	2000	2005	2010	2014	2015	2015/11	2016/11
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB 28)	54,2	56,5	56,5	46,5	43,5	44,5	44,4	48,3
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	1,9	3,2	4,0	1,8	1,4	1,3	1,3	1,3
C-DİĞER ÜLKELER	43,9	40,3	39,4	51,7	55,1	54,2	54,3	50,4
Diğer Avrupa (AB Hariç)	10,9	6,6	7,7	9,8	9,6	9,8	10,1	6,9
Afrika	5,0	4,9	4,9	8,2	8,7	8,7	8,5	8,0
Kuzey Afrika	4,3	3,9	3,5	6,2	6,2	5,9	5,8	5,5
Diğer Afrika	0,7	1,0	1,5	2,0	2,5	2,7	2,7	2,5
Amerika	8,2	12,9	8,1	5,3	6,4	6,4	6,4	6,5
Kuzey Amerika	7,5	11,9	7,2	3,7	4,6	4,9	4,9	5,1
Orta Amerika ve Karayipler	0,3	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6
Güney Amerika	0,4	0,4	0,4	1,1	1,2	0,9	0,9	0,8
Asya	19,5	13,9	18,0	28,0	29,8	28,8	28,8	28,4
Yakın ve Orta Doğu	11,2	9,3	13,9	20,5	22,5	21,6	21,6	21,7
Diğer Asya	8,3	4,7	4,1	7,5	7,4	7,2	7,1	6,7
Avustralya ve Yeni Zelanda	0,3	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5
Diğer Ülke ve Bölgeler	0,1	1,4	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
D-SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARI								
OECD Ülkeleri	63,3	70,8	62,4	50,4	48,6	52,4	52,4	54,4
EFTA Ülkeleri	1,4	1,2	1,1	2,1	2,4	4,3	4,6	2,4
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	12,6	8,9	11,7	12,7	12,5	10,1	10,1	9,2
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	4,9	3,1	3,6	6,7	7,4	6,7	6,6	6,9
Bağımsız Devletler Topluluğu	11,0	5,5	6,5	9,0	9,9	7,3	7,4	5,4
Türk Cumhuriyetleri	3,2	2,1	1,9	3,4	4,5	3,7	3,7	2,8
İslam Konferansı Teşkilatı	17,8	12,9	17,8	28,5	30,9	29,7	29,7	28,7
D-8 Gelişen Sekiz Ülke		-	-	-	5,4	5,7	5,5	6,5
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak:TÜİK

İthalatımızda ilk sıralarda yer alan ülke grupları incelendiğinde her zaman olduğu gibi 2016 yılında da AB ülkeleri ile Asya'nın ilk iki sırayı aldığı görülmektedir. 2016 yılının 11 aylık bölümünde bu iki ülke grubunun ithalat içindeki payının artmış olması dikkati çekmektedir.

TABLO 2.23: İTHALATIN BÖLGESEL DAĞILIMI (%)

	1996	2000	2005	2010	2014	2015	2015/11	2016/11
A-AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ (AB 28)	55,8	52,4	45,2	39,0	36,7	38,0	37,8	39,1
B-TÜRKİYE SERBEST BÖLGELERİ	0,7	0,9	0,7	0,5	0,5	0,6	0,6	0,7
C-DİĞER ÜLKELER	43,5	46,7	54,1	60,5	62,8	61,4	61,6	60,2
Diğer Avrupa (AB Hariç)	9,0	11,2	17,4	16,2	15,0	13,6	13,6	10,9
Afrika	4,6	5,0	2,8	2,6	2,5	2,5	2,5	2,7
Kuzey Afrika	3,7	4,1	1,4	1,7	1,4	1,5	1,4	1,6
Diğer Afrika	0,9	0,8	1,4	0,9	1,0	1,0	1,0	1,1
Amerika	10,6	8,8	6,7	9,1	7,8	8,1	8,1	8,6
Kuzey Amerika	8,8	7,6	5,0	7,1	5,7	5,8	5,8	6,1
Orta Amerika ve Karayipler	0,6	0,1	0,2	0,3	0,5	0,5	0,5	0,5
Güney Amerika	1,2	1,0	1,5	1,6	1,6	1,8	1,8	2,1
Asya	18,2	18,9	22,8	28,8	31,6	32,3	32,3	34,4
Yakın ve Orta Doğu	7,6	6,2	5,2	7,0	8,5	6,6	6,6	6,7
Diğer Asya	10,6	12,7	17,6	21,7	23,2	25,7	25,7	27,7
Avustralya ve Yeni Zelanda	1,0	0,6	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
Diğer Ülke ve Bölgeler	0,1	2,2	4,2	3,6	5,6	4,7	4,8	3,3
D-SEÇİLMİŞ ÜLKE GRUPLARI								
OECD Ülkeleri	71,8	66,6	57,6	50,7	48,1	49,0	48,8	50,5
EFTA Ülkeleri	2,5	2,1	3,8	2,2	2,4	1,5	1,5	1,4
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	8,9	12,4	17,5	17,8	16,9	15,2	15,3	12,2
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	2,7	2,8	4,3	6,3	5,6	4,5	4,5	3,9
Bağımsız Devletler Topluluğu	7,0	10,2	14,5	15,6	13,7	13,1	13,2	10,5
Türk Cumhuriyetleri	0,7	1,2	1,0	1,6	1,2	1,3	1,3	1,3
İslam Konferansı Teşkilatı	12,8	11,6	8,3	12,0	12,0	10,8	10,8	11,5
D-8 Gelişen Sekiz Ülke		-	-	-	6,6	5,7	5,7	5,4
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak:TÜİK

Türkiye'nin ihracat ve ithalat deseni ile dış ticarete ön plana çıkan ülke grupları birlikte incelendiğinde; Türkiye'nin enerji ve diğer temel girdilerin tedarikinde gelişmekte olan ülkeler, teknolojik ürünlerin ithalatında ise bu alanda gelişmiş ülkeler ile daha yoğun bir ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bunların yanında Türkiye'nin pazarlarını çeşitlendirmek konusundaki çabalarının önemli olduğu, ancak bu bağlamda gerçekleştirilen faaliyetlerin, küresel yavaşlama ve bölgesel siyasi olumsuzlara bağlı olarak, henüz istenen sonucu vermediği, dış ticarete bölgesel ağırlıklarda önemli bir eksen kayması yaşanmadığı da görülmektedir.

2.2.5.2. ÖDEMELER DENGESİ

2016 yılında ödemeler bilançosunda yaşanan gelişmeler Tablo 2.24'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2015 yılı Ocak-Kasım döneminde 27,2 milyar Dolar olan cari açık 2016 yılının aynı döneminde %5 oranında artarak 28,5 milyar Dolara yükselmiştir. Bu dönemde ödemeler bilançosu tanımıyla dış ticaret açığı yaklaşık %15 oranında azalmıştır. Dış ticaret açığındaki iyileşmenin gerisinde ise ekonominin yavaşlaması kadar kurlardaki artışın da rolü olmuştur. Yılın 11 aylık döneminde hizmetler hesabındaki fazla %36 oranında azalmıştır. Burada belirleyici olan faktör ise ilişkilerde yaşanan sorunlar nedeniyle Rusya'dan, terör olayları nedeniyle de Avrupa'dan gelen turist sayısının, dolayısıyla turizm gelirlerinin düşmesidir.

Diğer taraftan yurt dışına ödenen ve yurt dışından elde edilen faiz, kar, menkul kıymet kazançlarının bakiyesinde 2016 yılında belirgin bir değişme yaşanmamış, Türkiye yurtdışına net olarak 8 milyar Dolar ödemiştir.

TABLO 2.24: ÖDEMELER DENGESİNDE GELİŞMELER (Milyon dolar)

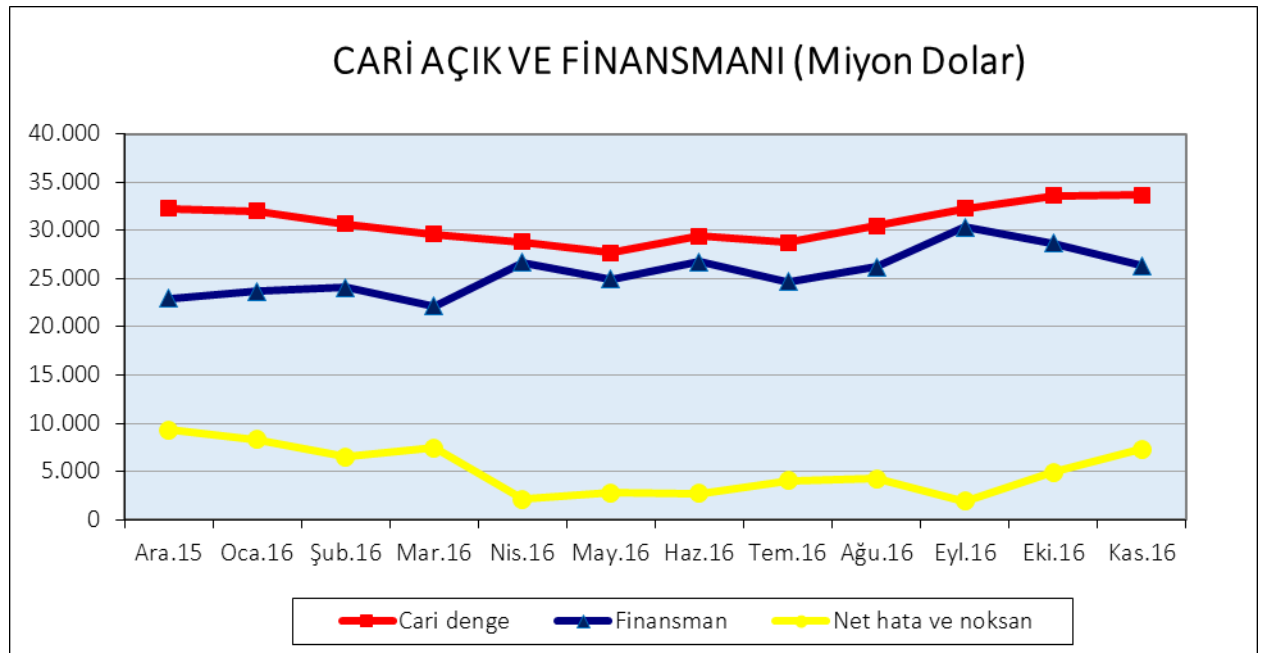
	(Milyon Dolar)	Ocak-Kasım		Değişim (%)
		2015	2016	
I-(A+B+C)	CARİ İŞLEMLER HESABI	-27.211	-28.584	5,0
1	Toplam Mal İhracatı	139.660	136.628	-2,2
2	Toplam Mal İthalatı	182.727	173.302	-5,2
A.	DIŞ TİCARET DENGESİ	-43.067	-36.674	-14,8
3	Gelir	43.730	35.033	-19,9
4	Gider	20.180	20.165	-0,1
B.	HİZMETLER DENGESİ	23.550	14.868	-36,9
5	Gelir	4.092	4.875	19,1
6	Gider	12.884	12.953	0,5
C.	YATIRIM GELİRLERİ DENGESİ	-8.792	-8.078	-8,1
D.	CARİ TRANSFERLER	1.098	1.300	18,4
II-(D+E+F)	SERMAYE-FİNANS HESABI	10.372	26.732	157,7
1	Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	4.688	2.700	-42,4
2	Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	15.246	8.765	-42,5
D.	DOĞRUDAN YATIRIM DENGESİ	10.558	6.065	-42,6
1	Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	7.001	16	-99,8
2	Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	-7.738	8.307	-207,4
2.1	Hisse Senetleri	-1.978	705	-135,6
2.2	Borç Senetleri	-5.760	7.602	-232,0
E.	PORTFÖY HAREKETLERİ DENGESİ	-14.739	8.323	156,5
1	Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	14.393	2.914	-79,8
1.1.	Merkez Bankası	0	0	0,0
1.2.	Genel Hükümet	-237	-315	32,9
1.3.	Bankalar	14.032	4.285	-69,5
1.4.	Diğer Sektörler	598	-1.056	-276,6
2	Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	28.952	15.267	-47,3
2.1.	Merkez Bankası	-635	-397	-37,5
2.2.	Genel Hükümet	-731	-885	21,1
2.3.	Bankalar	19.121	2.925	-84,7
2.4.	Diğer Sektörler	11.197	13.624	21,7
F	DİĞER YATIRIMLAR DENGESİ	14.559	12.353	-15,2
I+II	Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	-16.839	-1.852	-89,0
III-	NET HATA VE NOKSAN	11.655	9.631	-17,4
I+II+III	GENEL DENGE	-5.184	7.779	-250,1
	REZERV VARLIKLAR	5.184	-7.779	-250,1

Kaynak: TCMB

Ödemeler dengesinin ikinci ana hesabı olan sermaye-finans hesabındaki gelişmeler incelendiğinde; Türkiye'ye 2015 yılının 11 aylık dönemine göre bu yıl gelen net dış kaynağın %157 oranında artarak 10 milyar Dolardan 26 milyar Dolara yükseldiği görülmektedir. Bu 26 milyar Dolarlık sermaye girişinin 8 milyar Dolar gibi önemli bir miktarı sıcak para (portföy yatırımları), 12 milyar Doları kamu ve özel kesim net dış borçlanmasından, 6 milyar Dolarlık kısmı ise doğrudan yatırım girişinden kaynaklanmıştır. 2016 yılının ilk 11 aylık dönemine yabancılara satılan gayrimenkul tutarı ise 4,1 milyar Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

2016 yılı Ocak-Kasım döneminde gerçekleştirilen 15 milyar Dolarlık dış borçlanmanın 13 milyar Dolarlık kısmını bankacılık dışı özel sektör, 2,9 milyar Dolarlık kısmını ise, bankacılık sektörü gerçekleştirmiştir. Bu dönemde Merkez Bankası ve Hazine yani kamu kesimi, borç kullanmamış ve yaklaşık 1,2 milyar Dolar dış borç geri ödemesi yapmıştır.

Nereden ve nasıl geldiği veya ülkeden nasıl çıktığı anlaşılamayan döviz hareketlerinin gösterildiği net hata ve noksan kaleminden, geçen yıla göre gerileme olmakla birlikte, yılın 11 aylık bölümünde 9,6 milyar Dolarlık giriş gerçekleşmiştir. Aşağıdaki grafikten de görülebileceği gibi 2016 yılının 11 aylık döneminde sermaye finans hesabından gerçekleşen para girişi cari açığı finanse etmeye yetmemiş, net hata-noksan hesabı imdada yetişmiştir.

Alt hesaplardaki bu gelişmeler sonucunda ödemeler bilançosu dengesi 7,7 milyar Dolar fazla vermiştir. Böylece dozu azalmış da olsa Türkiye; bir taraftan dış açık veren diğer taraftan da çoğu kaynağı belirsiz para girişleriyle rezerv biriktirebilen ülke konumunu, 2016 yılında da korumuştur.

Küreselleşmenin önemli sonuçlarından biri de küresel sermaye hareketlerinin hız kazanmasıdır. Bu çerçevede de sermayenin bol, dolayısıyla getirisinin düşük olduğu gelişmiş ülkelerden, sermayesi kıt ve dolayısıyla da sermaye getirisi yüksek olan gelişmekte olan ülkelere sermaye akımları yaşanmıştır. 1990 sonrasında küreselleşmenin coğrafi genişliğinin artması, 2000'li yılların başından itibaren artan petrol fiyatlarına bağlı olarak oluşan petro-dolar bolluğu, 2008 krizi sonrası ABD ve AB'nin genişletici para politikalarına bağlı olarak yaşanan likidite genişlemesi, sermaye hareketlerini hızlandırmıştır. Türkiye'de bu avantajlardan faydalanmış, önemli miktarda sıcak para girişi yaşamıştır. Bu durum, özellikle siyasi istikrarın sağlandığı 2002 sonrası dönemde tüketim ve ithalata çekişli büyümenin en önemli kolaylaştırıcısı olmuştur.

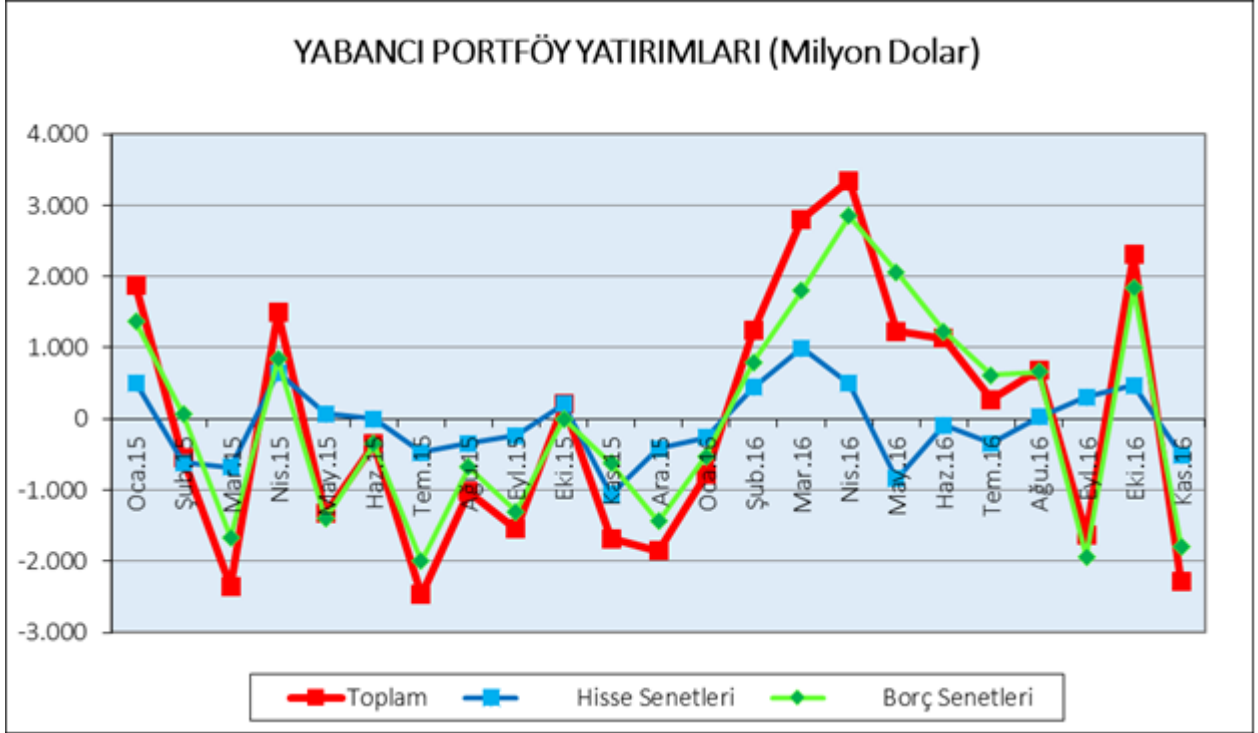
Türkiye'de sıcak paranın (yabancı portföy yatırımlarının) 2016 yılında aylık bazdaki gelişimi Tablo 2.25'de verilmiştir. Bu tablo incelendiğinde yılın 11 aylık bölümü itibariyle; 2015 yılında 7,7 milyar Dolarlık çıkış, 2016 yılında ise 8,3 milyar Dolarlık net sıcak para girişi yaşandığı görülmektedir. Diğer taraftan yılın ilk ayı ile Eylül ve Kasım aylarında toplamda sıcak para çıkışı yaşandığı, diğer aylarda ise giriş olduğu görülmektedir. Kasım ayındaki büyük miktarda çıkış kurlarda yaşanan artışın bir gerekçesini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

TABLO 2.25: YABANCI PORTFÖY YATIRIMLARININ GELİŞİMİ
(Milyon Dolar)

Aylar	TOPLAM	Hisse Senetleri	Borç Senetleri
Ara.15	-1.852	-417	-1.435
Oca.16	-787	-261	-526
Şub.16	1.241	444	797
Mar.16	2.802	999	1.803
Nis.16	3.349	497	2.852
May.16	1.228	-838	2.066
Haz.16	1.133	-94	1.227
Tem.16	268	-348	616
Ağu.16	687	31	656
Eyl.16	-1.625	308	-1.933
Eki.16	2.303	471	1.832
Kas.16	-2.292	-504	-1.788
Ocak-Kasım 2015	-7.738	-1.978	-5.760
Ocak-Kasım 2016	8.307	705	7.602
Değişim (%)	-207,4	-135,6	-232,0

Kaynak: TCMB

Portföy yatırımlarının alt unsurlarından hisse senedi cephesinde 2016 yılında yaşanan hareketlere bakıldığında, küresel boyutta yavaşlayan sermaye hareketlerine bağlı olarak önceki yıllara oranla kaynak girişlerinin düşük kaldığı görülmektedir. Nitekim yılın 11 aylık bölümünde hisse senetleri için sadece 705 milyon Dolarlık giriş olmuştur. Küresel spekülörlerin gelişmekte olan ülkelerde risk almaktan kaçınmaları ve tersine dönen rüzgarlar nedeniyle gelişmiş ülkelere yönelmeleri bu süreçte etkili olmuştur. Bu durum yaklaşık %60'ı yabancı yatırımcıların elinde bulunan Borsanın 2016 yılı boyunca oldukça sınırlı bir aralıkta hareket etmesinin önemli bir nedenidir.

Diğer taraftan 2016 yılının 11 aylık bölümünde Türkiye'ye gelen 8,3 milyar Dolarlık yabancı portföy yatırımının 7,6 milyar Dolarlık bölümü borç senetleri yani faiz için gelmiştir. Bu durum yabancılar açısından Türkiye'de faizlerin cazip olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Kasım ayında, hisse senedi piyasasından olduğu gibi, tahvil piyasasından da çıkış olmuştur. Bu veriler Türkiye algısında Kasım ayı ile birlikte ciddi bir bozulma olduğuna işaret etmektedir.

Bilindiği gibi bir ülkeye legal yabancı kaynak; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve kredi-borçlanma olmak üzere üç kanaldan girmektedir. Doğrudan yatırımlar kar, portföy yatırımları borsa kazancı (hisse fiyatında artış, temettü ve ikincil piyasa işlemlerinde tahvillerin değer artışı), kredi ve borçlar ise, faiz kazancı elde etmeyi amaçlamaktadır. Tablo 2.26'da 1984 sonrası dönemde ülkemize bu üç kanaldan giren yabancı kaynaklar ile bu kaynaklara ödenen getiriler yer almaktadır.

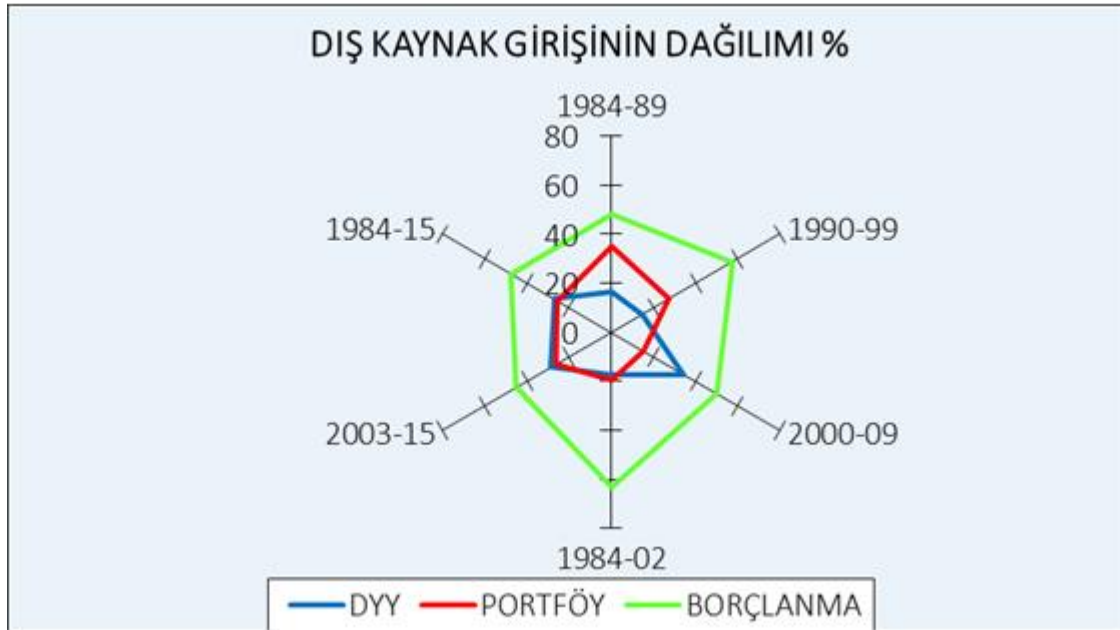
TABLO 2.26: DIŞARIYA AKTARILAN KAYNAKLAR (Milyon Dolar)

DÖNEM	D. YAB. YATIRIM		PORTFÖY YATIRIMI		DIŞ BORÇLANMA-KREDİ		TOPLAM	
	GİRİŞ	KAR TRANSFERİ	GİRİŞ	KAZANÇ TRANSFERİ	GİRİŞ	FAİZ TRANSFERİ	GİRİŞ	KAZANÇ
1984-89	1.469	-517	3.082	0	4.228	-13.566	8.779	-14.083
1990-99	7.717	-2.202	14.259	-6.264	29.781	-35.690	51.757	-44.156
2000-09	90.602	-13.011	40.673	-28.487	130.954	-58.454	262.229	-99.952
1984-02	14.602	-3.708	16.732	-12.189	53.651	-63.973	84.985	-79.870
2003-15	165.412	-29.862	151.637	-45.076	260.275	-76.957	577.324	-151.895
1984-15	180.014	-33.570	168.369	-57.265	313.926	-140.930	662.309	-231.765
2016/11	8.765	2.523	8.307	4.436	15.265	4.966	32.337	11.925

Kaynak: TCMB verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablodan görülebileceği gibi 1984-2015 döneminde ülkemize toplam 662 milyar Dolarlık dış kaynak girişi olmuş, bu kaynaklara 231 milyar Dolarlık getiri sağlanmıştır. Bu dış kaynağın %87 gibi çok büyük bir bölümü 2003 sonrasında gelmiştir. 2016 yılının 11 aylık bölümünde de bu süreç devam etmiş ve ilave 32 milyar Dolarlık kaynak girişi olmuştur.

2016 yılı dahil 694 milyar Dolara ulaşan bu kaynakların dağılımı incelendiğinde; 188 milyar Dolarının doğrudan yatırım, 176 milyar Dolarının portföy yatırımı, 329 milyar Dolarının ise kredi ve borçlardan oluştuğu görülmektedir. Bu kaynakların dönemsel olarak oransal dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Buradan stratejik ve üretim artışına katkı sağlayan doğrudan yatırım girişlerinin büyük özelleştirmelerin yapıldığı 2000-2009 döneminde yoğunlaştığı, borçlanmanın her dönem ilk sırada başvurulmuş dış kaynak türü olduğu görülmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse Türkiye'deki sıcak para, doğrudan yabancı sermaye ve dış borç stoku, özellikle 2002 sonrası dönemde önemli oranda artmıştır. 2017 yılı başı itibariyle, dış kaynak bağımlılığı artmış bir Türkiye, sonuna gelinmiş bir küresel likidite bolluğu dönemi söz konusudur. Bu uyumsuz ancak yakın bağlantılı iki durumun nasıl sonuçlar üreteceğini görmek açısından 2017'nin oldukça ilginç bir yıl olacağını söylemek mümkündür.

2.2.5.3. ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU

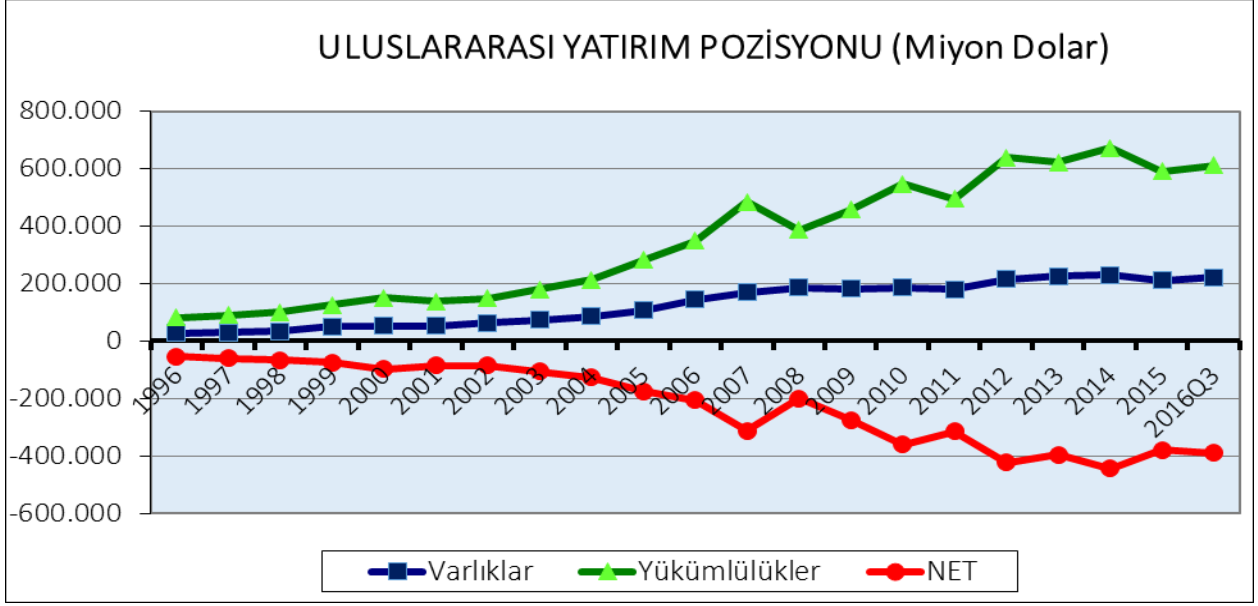
Merkez Bankası verilerine göre 2016 yılının üçüncü çeyreği sonu itibariyle Türkiye'nin dünya genelinde 221 milyar Dolar düzeyinde varlığı, dünya geneline ise 611 milyar Dolar yükümlülüğü (borcu) bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tarihte uluslararası yatırım pozisyonu 389 milyar Dolar açık vermiştir. Bu açık 2015 yılı sonuna göre, 2016'nın üçüncü çeyreğinde yaklaşık 10 milyar Dolar artmış, dolayısıyla ülkenin taşıdığı kur riskinin olası maliyeti daha da artmıştır.

TABLO 2.27: ULUSLARARASI YATIRIM POZİSYONU

	(Milyon ABD Doları)	2000	2005	2010	2015	2016Q1	2016Q2	2016Q3
	Ulus. Yat. Pozisyonu, NET	-98.281	-174.554	-361.311	-379.658	-404.674	-392.970	-389.854
A.	Varlıklar	53.166	107.155	185.908	210.241	219.699	224.818	221.244
1.	Doğrudan Yatırımlar	3.668	8.315	23.962	35.154	35.892	36.728	37.386
2.	Portföy yatırımları	0	718	2.230	1.574	1.380	1.426	1.499
2.1	Hisse senetleri	0	89	372	598	558	536	512
2.2	Borç senetleri	0	629	1.858	976	822	890	987
3.	Diğer yatırımlar	26.173	45.692	73.732	62.985	67.852	64.893	64.512
3.1	Diğer Hisse Sen. ve Kat. Pay.	602	694	991	1.311	1.438	1.437	1.445
3.2	Efektif ve Mevduatlar	19.627	35.920	58.139	41.968	46.147	43.098	44.401
3.3	Krediler	2.063	1.348	2.557	6.194	6.790	6.443	6.540
3.4	Ticari Krediler	2.697	6.404	10.526	11.978	11.942	12.378	10.587
3.5	Diğer Varlıklar	1.184	1.326	1.519	1.534	1.535	1.537	1.539
4.	Rezerv varlıklar	23.325	52.430	85.984	110.528	114.575	121.771	117.847
B.	Yükümlülükler	151.447	281.709	547.219	589.899	624.373	617.788	611.098
1.	Doğrudan Yatırımlar	18.812	71.322	188.602	147.895	158.928	147.002	147.217
2.	Portföy yatırımları	35.862	72.606	118.195	146.267	157.611	158.355	155.848
2.1	Hisse senetleri	7.404	33.387	61.311	40.210	48.328	43.162	41.128
2.2	Borç senetleri	28.458	39.219	56.884	106.057	109.283	115.193	114.720
3.	Diğer yatırımlar	96.773	137.781	240.422	295.737	307.834	312.431	308.033
3.1	Efektif ve Mevduatlar	16.111	22.544	44.323	43.552	50.224	48.766	47.839
3.2	Krediler	72.799	99.896	171.240	217.296	222.824	226.548	223.966
3.3	Ticari Krediler	7.863	15.341	23.381	33.559	33.437	35.779	34.887
3.4	SDR Tahsisatları	0	0	1.478	1.330	1.349	1.338	1.341

Kaynak: TCMB

Aşağıdaki grafikten görüldüğü gibi 1996-2003 döneminde yatırım pozisyonu açığında önemli bir artış olmamış, ancak bu dönemin ardından dış yükümlülükler ve buna bağlı olarak yatırım pozisyonu açığı düzenli ve yüksek oranda artmıştır. 2009 yılında kısmen sekteye uğrayan bu gelişme, gelişmiş ülkelerin uyguladığı likidite genişlemesinin ardından yeni ve daha yüksek bir ivme kazanmıştır. Şimdilerde ise, bu küresel likidite bolluğunun sonuna gelinmesinin yansımaları ortaya çıkar olmuştur.

2016 yılı üçüncü çeyreği itibariyle Türkiye'de 611 milyar Dolar olan yabancı varlıkların yani Türkiye'nin küresel yükümlülüklerinin; 147 milyar Doları doğrudan yabancı yatırım, 155 milyar Doları portföy yatırımı, 308 milyar Doları ise mevduat ve krediler şeklinde dağılmaktadır. Bu veriler Türkiye'de yaşanabilecek büyük boyutlu bir finansal istikrarsızlığın önemli küresel yansımaları olabileceğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu durumu Türkiye için önemli bir emniyet supabı olarak değerlendirmek mümkündür.

Türkiye'nin uluslararası varlıklarının dağılımına bakıldığında ise; 37 milyar Dolarının doğrudan yatırım, 1,5 milyar Dolarının portföy yatırımı, 64 milyar Dolarının mevduat ve krediler, 117 milyar Dolarının ise rezerv varlıklar şeklinde bulunduğu görülmektedir. Bu arada 2016 yılının üçüncü çeyreğinde, ikinci çeyreğe göre, Türkiye'nin döviz rezervlerinde 4 milyar Dolarlık erime olduğu anlaşılmaktadır. Döviz kurlarında dalgalanmalara karşı tutulan ve elde etme maliyetiyle plasman getirisi arasından önemli fark nedeniyle, Türkiye'ye ciddi bir maliyeti bulunan döviz rezervinin, türbülans dönemlerinde pek de işe yaramaması, üzerinde tartışmaya değer bir konudur.

2.2.5.4. DÖVİZ KURLARI

Döviz kurlarında yaşanan gelişmeler tüm ülkelerde önce finansal sonra da reel ekonomide önemli sonuçlar üretebilmektedir. Bu sonuçların düzeyi ülkenin üretim gücü ve kurumsal kapasitesine göre farklı olabilmektedir. Ancak, Türkiye gibi dış girdi bağımlısı olan, yüksek cari açığı bulunan ve iki paralı, yani dövizin de günlük işlemlerde yoğun kullanıldığı ekonomilerde döviz kurlarında yaşanacak her iki yönlü değişim (artış veya azalış) ciddi sorunlar yaratmaktadır.

Türkiye böylesi durumları yeterince tecrübe kazanacak kadar yaşamış, ancak, döviz ve faiz boyutunda yaşanan tartışmalar dikkate alındığında, yeterince ders almamış bir ülke görüntüsü vermektedir.

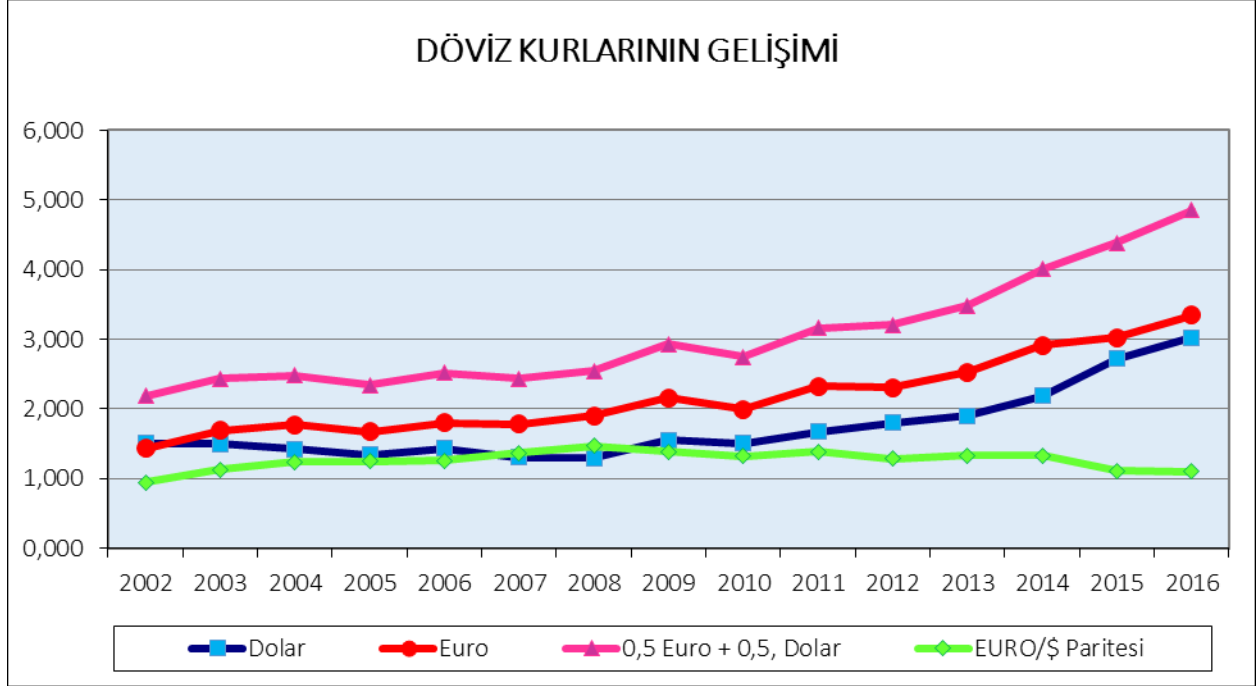
2002 sonrası dönemde döviz kurlarına ilişkin yıllık bazda gelişmeler Tablo 2.28'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, nominal döviz kurlarında 2002-2008 ve sonrası dönemde yaşanan gelişmeler farklı nitelik taşımaktadır. Birinci dönemde Dolar kurunda gerileme, Euro'da dalgalanma, yarım Dolar ve yarım Euro'dan oluşan döviz sepetinde ise görece bir istikrar yaşanmıştır. İzleyen dönemde, önce 2009 yılında bir düzeltme gelmiş, ardından da 2011 yılında döviz sepeti ilk kez 3 TL'yi aşmıştır. 2014 yılında sepet bu kez 4 TL'yi aşmış, bu ve izleyen iki yılda Dolar ve Euro'daki artışların devam etmesine bağlı olarak döviz göstergeleri yeni bir banda yükselmiştir.

TABLO 2.28: DÖVİZ KURLARINDA AYLIK GELİŞMELER

YIL	Dolar	Euro	0,5 Euro + 0,5, Dolar	EURO/ \$ Paritesi
2002	1,509	1,433	2,188	0,949
2003	1,497	1,689	2,438	1,129
2004	1,426	1,772	2,485	1,243
2005	1,344	1,674	2,346	1,245
2006	1,435	1,804	2,522	1,258
2007	1,305	1,782	2,435	1,366
2008	1,296	1,900	2,548	1,466
2009	1,551	2,156	2,932	1,390
2010	1,504	1,994	2,746	1,326
2011	1,674	2,328	3,165	1,391
2012	1,797	2,310	3,208	1,286
2013	1,903	2,528	3,480	1,328
2014	2,190	2,909	4,004	1,328
2015	2,722	3,021	4,382	1,110
2016	3,024	3,343	4,855	1,105

Kaynak: TCMB

2009 yılı sonrasında döviz kurlarına ilişkin olarak dikkat çeken bir diğer nokta ise Euro'nun Dolar karşısında değer kaybı olmuştur. Bu gelişmenin, gelirleri daha çok Euro, ödemeleri ise Dolarla olan Türkiye için olumsuzluk anlamına geldiği açıktır.

2016 yılında döviz kurlarında aylık bazda yaşanan gelişmeler Tablo 2.29'da verilmiştir. Buradan 2016 yılına 2,920 TL düzeyinde başlayan Doların yılsonunda %19,6 oranında artarak 3,492 TL olduğu görülmektedir. Dolardaki yüksek oranlı artışların yılın son iki ayında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu gelişmede 22 Eylül tarihinde kredi derecelendirme kuruluşu Moody's tarafından Türkiye'nin notunun yatırım yapılabilir seviyeden riskli ülke kategorisine indirilmesi ile ABD'de başkanlık seçimlerini Trump'ın kazanmasının önemli rolü olduğu söylenebilir.

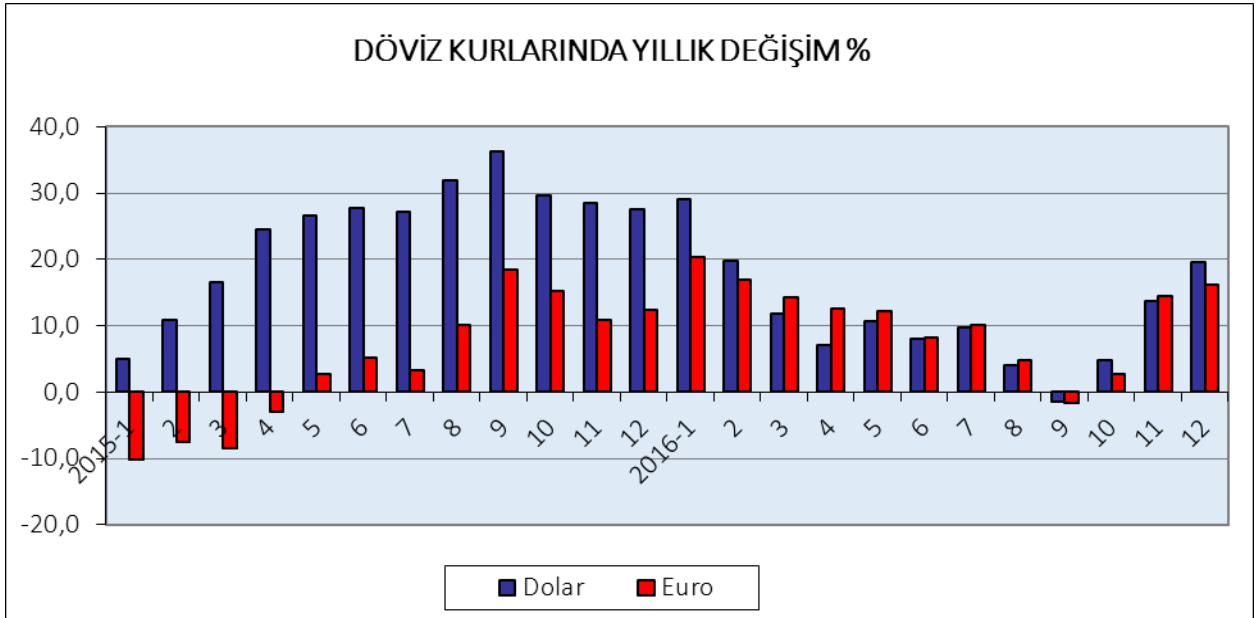
Euro ise yeni yıla 3,173 TL olarak girmiş, yılı %16,1'lik artış ile 3.685 TL'ye yükselerek kapatmıştır. Euro'daki yüksek oranlı artışların da yılın son iki ayında gerçekleştiği görülmektedir. Küresel gelişmelerin de etkisiyle Doların TL karşısında Euro'ya göre daha yüksek oranda değer kazanması sonucu Euro/Dolar paritesi 1,087'den 1,055'e gerilemiştir.

TABLO 2.29: DÖVİZ KURLARINDA AYLIK GELİŞMELER

AY	DOLAR			EURO			€/§
	\$/TL	Aylık Değişim	Yıllık Değişim	€/TL	Aylık Değişim	Yıllık Değişim	
2015-12	2,920	1,6	27,5	3,173	2,6	12,3	1,087
2016-1	3,010	3,1	29,1	3,270	3,1	20,3	1,086
2	2,943	-2,2	19,8	3,266	-0,1	17,0	1,110
3	2,894	-1,7	11,9	3,209	-1,7	14,3	1,109
4	2,837	-2,0	7,0	3,216	0,2	12,6	1,134
5	2,929	3,2	10,6	3,318	3,2	12,2	1,133
6	2,920	-0,3	8,0	3,280	-1,1	8,3	1,124
7	2,960	1,4	9,8	3,274	-0,2	10,1	1,106
8	2,966	0,2	4,1	3,324	1,5	4,8	1,121
9	2,963	-0,1	-1,4	3,319	-0,1	-1,7	1,120
10	3,071	3,6	4,7	3,390	2,1	2,7	1,104
11	3,270	6,5	13,8	3,538	4,4	14,4	1,082
12	3,492	6,8	19,6	3,685	4,2	16,1	1,055

Kaynak: TCMB

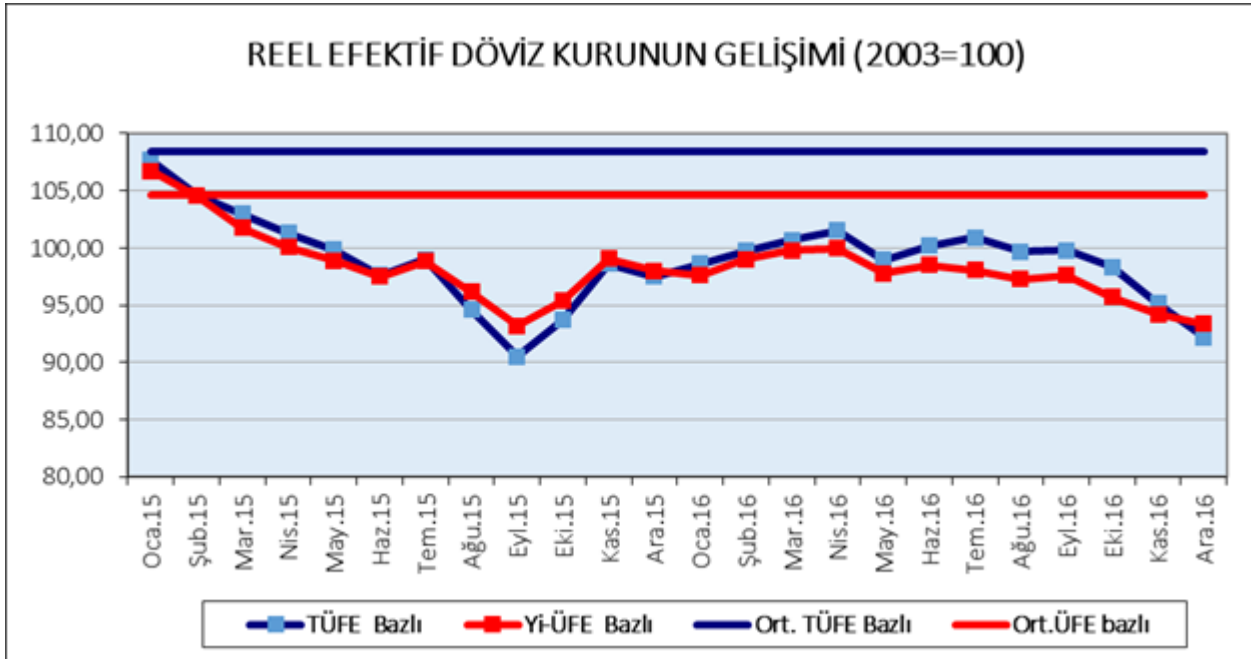
2016 yılı Aralık ayı sonunda yıllık bazda TL karşısında Dolar %19,6, Euro %16,1 oranında değer kazanmıştır. 2016 yılı enflasyon oranlarıyla birlikte değerlendirildiğinde TL'nin değer kaybının reel olarak da geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Kısaca ifade etmek gerekirse Türkiye'de döviz piyasalarında 15 Temmuz darbe girişimi sürecinde bile görülmeyen hareketlilik yılın son iki ayında ortaya çıkmıştır.

Bu hareketliliğin, küresel ekonomik ve siyasi dinamikler ile iç eko-politik konjoktüre bağlı olarak 2017 yılında da devam edeceğini, döviz piyasasında dengelerin yeni ve büyük ihtimalle daha yüksek bir platoda oluşacağını bir söylemek mümkündür.

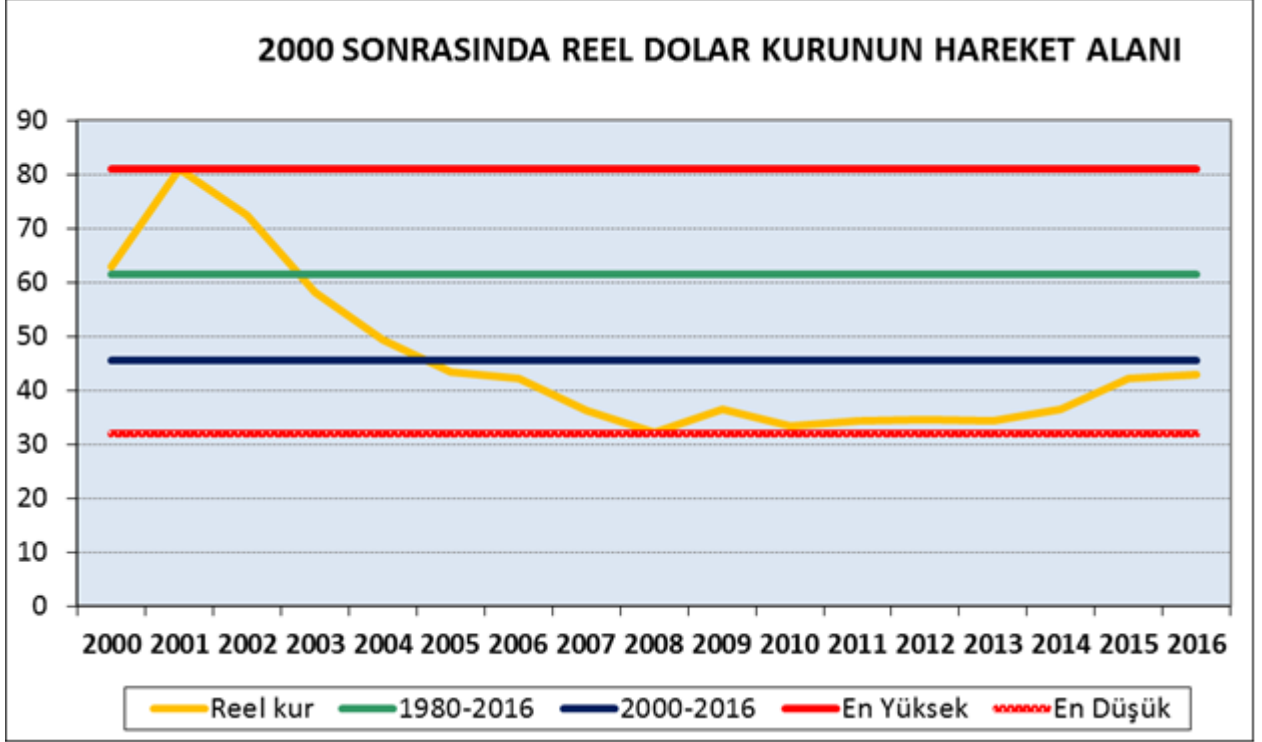
Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından hesaplanan reel efektif döviz kuru (REK) endeksleri ülkemiz fiyat düzeyinin dış ticaret yaptığımız ülkelerin fiyat düzeylerine oranının, ağırlıklı geometrik ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Bilindiği gibi, reel efektif kurun artışı TL'nin reel olarak değer kazandığını, diğer bir anlatımla Türk mallarının yabancı mallar cinsinden fiyatının arttığını göstermektedir. Reel sektör açısından özellikle ÜFE'ye dayalı REK endeksindeki gelişmeler rekabet gücü açısından TÜFE bazlı endekse göre daha anlamlı ve önemlidir. Bununla birlikte, aşağıdaki grafikten görülebileceği, zaman zaman farklılaşma olsa da, iki endeks benzer eğilimlere sahiptir.

Grafikte, 2015 ve 2016 yıllarında TL'nin değerinde aylık bazda yaşanan gelişmelerin daha iyi değerlendirilebilmesi açısından, TÜFE ve Yi-ÜFE bazlı reel efektif kur endekslerinin 2003-2016 arası dönemdeki aylık değerlerinden hesaplanan ortalamalara da yer verilmiştir. Bu çerçevede TL'nin değerinin hem 2015 hem de 2016 yılında uzun dönem ortalamalarının altında kaldığı anlaşılmaktadır. Kanımızda TL, 2002 sonrası dönemde reel dayanağı olmadan, daha çok dış kaynak girişine bağlı olarak elde ettiği yüksek değerleri geri verme dönemine girmiştir. Bu noktada TL'nin değerinin nerede istikrar kazanacağı sorusu önem kazanmaktadır.

Ancak, ne yazık ki, Türkiye'de döviz kurlarında noktasal veya çizgisel nitelikte bir istikrara yakın bir zamanda ulaşılması zor görünmektedir. Zira ne Euro-Dolar paritesinin, ne Trump sonrası ABD ekonomi politikalarının nasıl şekilleneceğine ilişkin sağlıklı/güvenilir bir öngörü yapmak kolay değildir. Dünya ekonomisinde halihazırda bir sıkışıklığın yaşandığı, birçok bölgede kan göllerinin olduğu bir ortam söz konusu iken, siyaset ve ekonomi anlayışlarında paradigmat dönüşümlerin ayak sesleri duyulurken, öngörü yapmak, falcılığın ötesinde yetenekler gerektirmektedir.

Bununla birlikte, uzun döneme ilişkin öngörüler için daha uygun araç ve yöntemler sunan iktisat biliminden faydalanılarak uzun vadeli bazı saptamalar, öngörüler ortaya konulabilir. Nitekim Doların TL karşısındaki reel değerlerini gösteren aşağıdaki grafik yardımıyla bazı olasılıklardan bahsedilebilir. Grafik Türkiye yani ülkemiz vatandaşları açısından konuyu değerlendirmekte, bunun için GSYİH deflatörünün kullanılarak Doların, TL karşısındaki reel değerinin gelişimini ortaya koymaktadır. Henüz açıklanmadığı, yeni yöntemle geçilmiş olması nedeniyle de artık açıklanmayacağı için 2016 yılı Reel Dolar Kuru bu yılın Yi-ÜFE ve TÜFE ortalaması deflatör artış değeri kabul edilerek bulunmuştur. Bu grafik ülkemiz vatandaşlarının Doları satın alma gücünün 2001 krizi sonrasında 2008'e kadar sürekli arttığını (Doların TL'yi satın alma gücünün sürekli gerilediğini), 2008-2013 döneminde genel olarak yatay seyrettiğini, 2014 yılından itibaren ise yükselmeye başladığını ortaya koymaktadır. 2013 yılı sonrasında kurlarda görülen artışın önemli bir nedeni FED'in Mayıs 2013'de faizleri artıracığını açıklaması ve izleyen aylarda Türkiye'nin "Kırılgan Beşli" içinde anılmaya başlamasıdır. Kuşkusuz 2015 yılında yaşanan iki seçim, artan terör olayları, turizm sektöründeki sorunların da bu sürece katkısı olmuştur.

Bu grafik, ülke içindeki enflasyon nedeniyle TL'nin iç değerini kaybederken, dış değerinin (Doları satın alma gücünün) arttığını da ortaya koymaktadır. Böylesi bir gelişme ülke içinde üretilen girdi ve mallar yerine ithal olanların cazip olması anlamına gelmektedir. Türkiye'nin bu dönemde yaşadığı yüksek oranlı cari açığın önemli bir kaynağını da ortaya koymaktadır. TL'nin, verimlilik artışı ve/veya teknoloji üretme kapasitesinin yükselmesi gibi reel dayanakları olmadan, büyük miktarda sıcak para girişi ve dış borçlanma ile değer kazanması ve bunun sürdürülebilmesi mümkün değildir. 1994 ve 2001 krizleri bunu açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Gelinen noktada asıl mesele dövizdeki (Dolar) düzeltmenin nerede gerçekleşecektir. Reel Dolar kurunun 2000-2016 ortalama düzeyinde mi (46,5), yoksa daha uzun dönemli etkiler çerçevesinde 1980-2016 dönemi ortalama reel kur düzeyinde mi (61,5) dengeye geleceğine göre kurlarda yaşanacak gelişmeler farklılaşacaktır. Bu noktada 2001 krizi düzeyinde bir düzeltmenin yaşanmamasını temenni etmek gerekmektedir.

Sonuç olarak grafik Doların reel değerinin olası hareket alanını vermektedir. Doların bu aralıkta nasıl bir denge bulacağı küresel gelişmeler kadar içeride alınacak ekonomik önlemler (TCMB'nin para ve kur politikaları ve maliye politikaları) ile siyasi gelişmelere bağlı olacaktır. Ancak, Türkiye'yi dalgalı ve sancılı bir sürecin beklediği açıktır.

2.2.5.5. TURİZM SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER

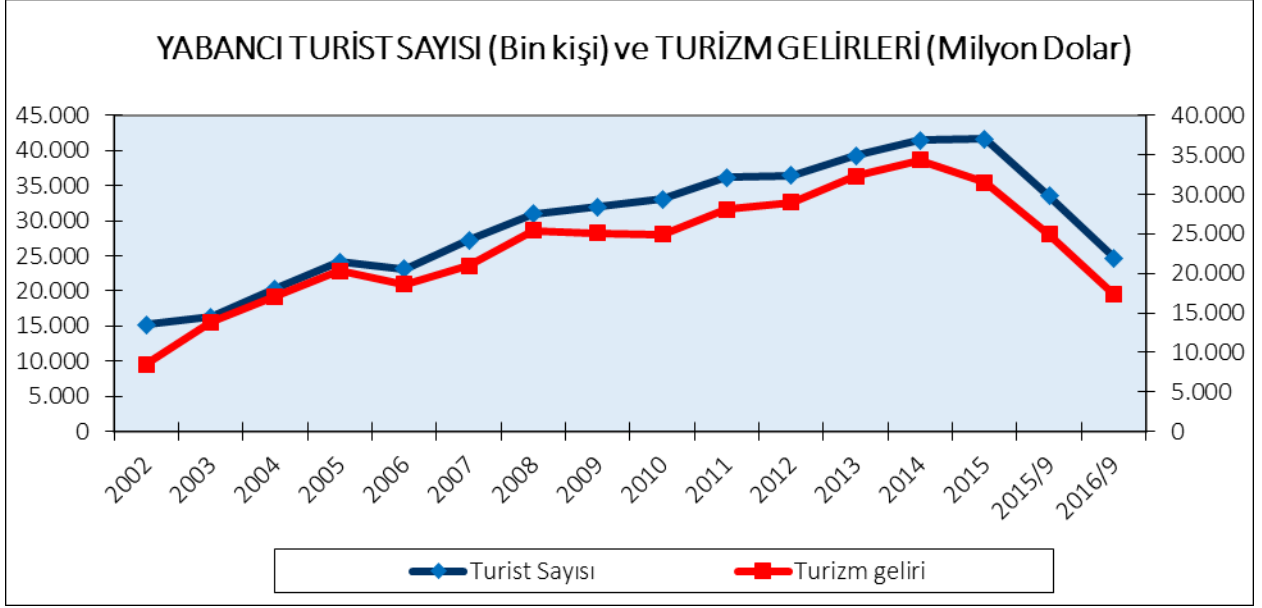
Cari açık veren, çevirmesi gereken yüklü dış borcu bulunan bir ülkede döviz kurlarındaki dalgalanmaların sınırlı bir aralıkta gerçekleşebilmesi için ülkenin sağlam döviz kazançlarının, yani döviz arzına katkı verecek düzenli kaynaklarının bulunması gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye açısından döviz arzının önemli bir kaynağı olarak akla ilk turizm gelmektedir. Bu önemi Tablo 2.30'daki verilerden görmek mümkündür. Nitekim 2002 yılında 8,7 milyar TL olan Türkiye'nin turizm gelirleri 2014 yılında 34 milyar Dolar ile rekor kırmıştır.

TABLO 2.30: TURİST SAYISI VE GELİRLERİNDE GELİŞMELER

Yıl	TURİST SAYISI (Bin kişi)			TURİZM GELİRİ (Milyon \$)	
	Yabancı	Vatandaş	Toplam	Toplam	Kişi başı (\$)
2002	12.922	2.293	15.215	8.479	557
2003	13.701	2.601	16.302	13.855	810
2004	17.203	3.060	20.263	17.077	784
2005	20.523	3.602	24.125	20.322	752
2006	19.276	3.873	23.149	18.594	728
2007	23.017	4.198	27.215	20.942	770
2008	26.431	4.549	30.980	25.415	820
2009	27.348	4.658	32.006	25.064	783
2010	28.511	4.517	33.028	24.931	755
2011	31.325	4.827	36.151	28.116	778
2012	31.342	5.121	36.464	29.007	795
2013	33.827	5.399	39.226	32.309	824
2014	35.850	5.565	41.415	34.306	828
2015	35.592	6.025	41.618	31.465	756
Ocak-Eylül 2015	28.713	4.792	33.505	24.897	743
Ocak-Eylül 2016	19.812	4.854	24.666	17.325	702
Değişim (%)	-31,0	1,3	-26,4	-30,4	-5,5

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Ancak 2015 yılında, turist sayısındaki artışa rağmen, turizm gelirlerinde azalış yaşanmıştır. 2016 ise turizm sektörü açısından tam bir "kabus yılı" olmuştur. Nitekim, verilerin açıklandığı yılın ilk dokuz aylık bölümünde, 2015 yılının aynı dönemine göre, ülkemizde gelen turist sayısında, %26, turizm gelirlerinde ise %30 gibi oldukça yüksek bir düzeyde gerileme yaşanmıştır. Böylece Türkiye'nin dövize en çok ihtiyacının olduğu bir dönemde, bu güçlü kaynak zayıflamıştır.

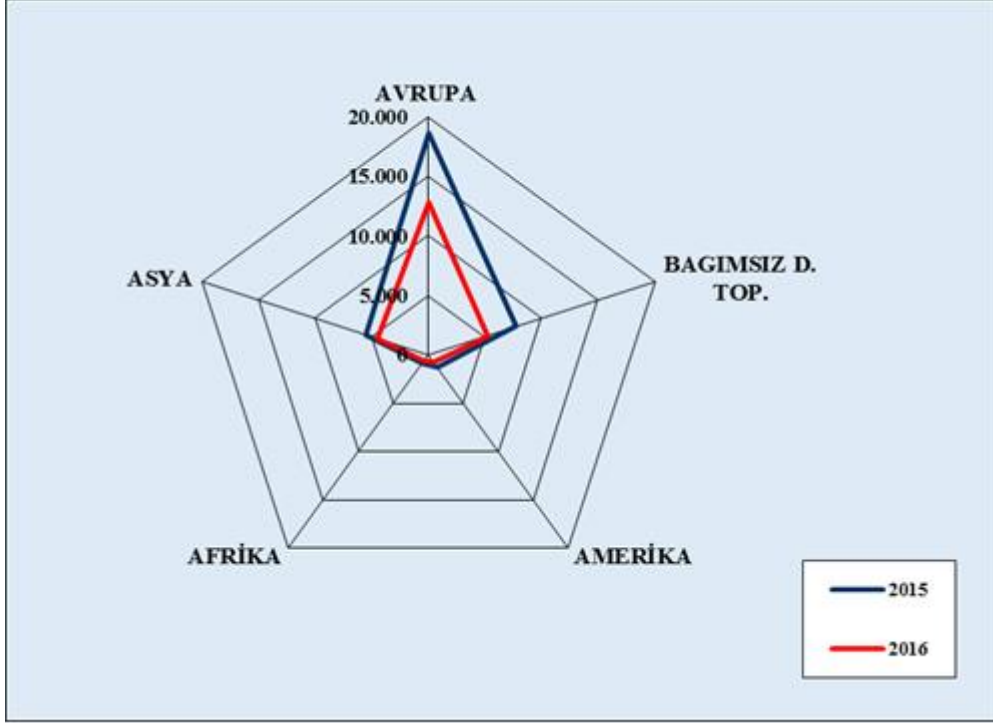

2016 yılında turizm sektöründe yaşanan olumsuz gelişmenin en önemli kaynağı olarak Rusya ile yaşanan "Uçak Krizi" sonrasında Rus turist sayısında yaşanan gerileme gösterilmektedir. Bu kısmen doğru bir argümandır. Nitekim, 2016 yılı Ocak-Eylül döneminde Rusya'dan gelen turist sayısı %77 oranında azalarak (2 milyon 808 bin kişi) 3,6 milyondan 819 bine gerilemiştir. Bu veriler ülke bazında en yüksek turist azalışının Rusya'dan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Ancak, aynı dönemde Avrupa'dan gelen turist sayısı 5 milyon 796 bin kişi, sadece Almanya'dan gelen turist sayısı ise 1 milyon 623 bin kişi azalmıştır. Dolayısıyla turizm sektöründe yaşanan sorun, sadece Rusya özeline indirgenecek durumda değildir.

TABLO 2.31: ÜLKELERE GÖRE TURİST SAYISI

(Bin kişi)	Yıllık					Ocak-Kasım		
MİLLİYET	1995	2005	2010	2014	2015	2015	2016	Değişim (%)
ALMANYA	1.602	4.121	4.370	5.252	5.593	5.446	3.823	-29,8
AVUSTURYA	171	484	498	508	486	473	303	-35,9
BELÇİKA	91	474	545	662	619	604	404	-33,2
DANİMARKA	101	305	314	409	411	405	327	-19,1
FRANSA	231	679	923	1.039	852	823	538	-34,6
HOLLANDA	208	1.252	1.088	1.308	1.239	1.207	892	-26,1
İNGİLTERE	805	1.763	2.681	2.607	2.520	2.484	1.692	-31,9
İSVEÇ	122	402	447	669	627	615	315	-48,9
İSVİÇRE	57	297	273	398	384	375	212	-43,4
İTALYA	98	387	665	698	518	497	203	-59,2
NORVEÇ	54	150	299	327	283	278	153	-44,9
YUNANİSTAN	156	566	661	828	755	698	548	-21,4
BULGARİSTAN	144	1.623	1.449	1.696	1.826	1.696	1.570	-7,4
ROMANYA	225	198	357	427	443	424	343	-19,2
AVRUPA TOPLAM	4.503	14.018	16.621	19.460	19.172	18.565	12.768	-31,2
RUSYA FED.	0	1.878	3.088	4.482	3.652	3.627	819	-77,4
B.D.T. TOPLAM	1.154	3.411	6.015	8.804	8.090	7.799	5.242	-32,8
A.B.D.	274	439	647	790	808	778	448	-42,4
AMERİKA TOPLAM	352	600	957	1.252	1.323	1.275	740	-42,0
CEZAYİR	44	45	61	160	169	158	162	3,0
AFRİKA TOPLAM	121	234	357	870	871	823	610	-25,9
İRAK	16	109	268	797	934	881	390	-55,7
LÜBNAN	28	41	131	160	188	178	181	1,2
SUUDİ ARABİSTAN	20	34	85	342	451	437	515	17,9
İRAN	330	679	1.871	1.581	1.663	1.562	1.544	-1,2
JAPONYA	47	117	194	171	107	102	42	-58,8
ASYA TOPLAM	1.054	2.128	4.378	5.180	5.815	5.482	4.511	-17,7
AVUSTRALYA	40	92	132	201	227	222	96	-57,0
GENEL TOPLAM	7.242	20.523	28.511	35.850	35.592	34.259	24.021	-29,9

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Tablo 2.31'deki veriler turist girişinin, bir kaç ülke dışında, neredeyse tüm ülkeleri kapsayacak nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır. Böylesi bir gelişmenin gerisinde ise, güvenlik ve terör sorunları olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Suriye ve Irak'taki kaotik ortam istikrara dönüşmediği, Türkiye'deki terör eylemleri bitmediği sürece turizm sektörünün eski performansını göstermesi güçtür. Dolayısıyla, buradan elde edilecek dövizlerin bir süre daha düşük kalması olasılığı bulunmaktadır.

2.2.5.6. PETROL İTHALATINDA GELİŞMELER

Türkiye'nin toplam ithalatında enerjinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Son 10 yılda Türkiye'nin enerji faturası, enerji maddeleri fiyatları ve iç talebe bağlı olarak 20 ile 60 milyar Dolar arasında değişmiştir. Bu düzeydeki dalgalanmanın gerisinde daha çok fiyatların olduğu açıktır. Nitekim sadece 2016 yılı içinde bile petrolün varil fiyatı; 26 Dolar ile 60 Dolar arasında dalgalanabilmiştir. Petrol ihraç eden ülkelerin yaşadığı ekonomik sorunlar, OPEC'in arz politikaları, kaya gazının getirdiği rekabet, enerji kaynağı olarak yakın gelecekte petrolün öneminin azalacağına ilişkin öngörüler gibi birçok faktör petrol fiyatlarında uzun süreli istikrarı zorlaştırmaktadır.

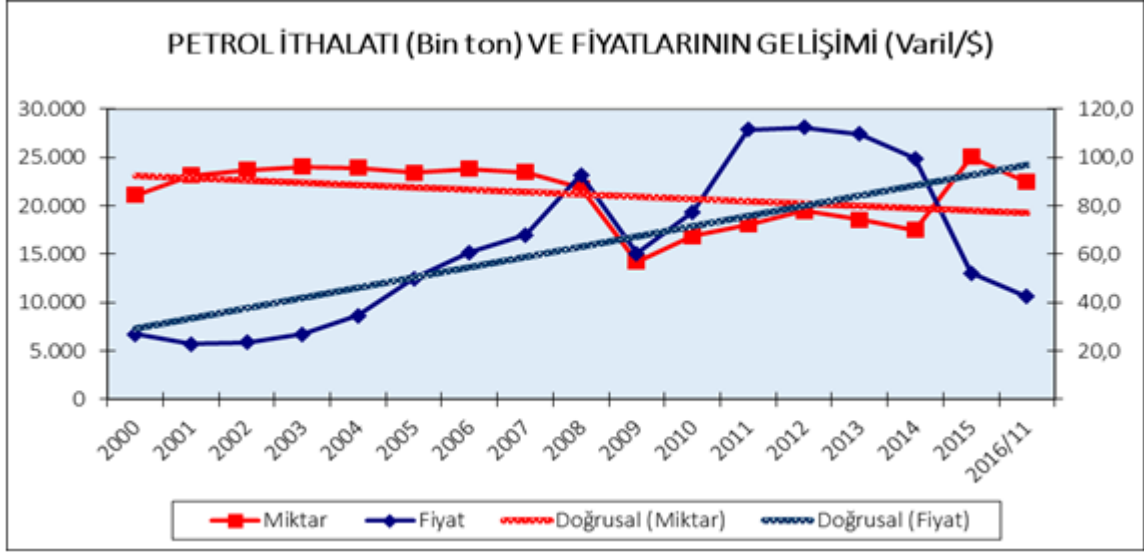
Türkiye enerjide dışa bağımlı bir ülkedir. Bu nedenle de enerji faturası için oldukça yüklü miktarda bedeller ödemektedir. Dolayısıyla Türkiye'de döviz talebinin önemli bir kaynağı, enerji (petrol, doğal gaz, kömür) maddeleri ithalatıdır. Bu boyuttaki döviz ihtiyacı ise iç tüketim miktarı yanında enerji maddelerinin, referans alındığı için de petrol fiyatlarına bağlı olmaktadır.

TABLO 2.32: PETROL İTHALATININ GELİŞİMİ

YIL	MİKTAR (Bin Ton)	DEĞER (Milyon Dolar)	FİYAT Varil/\$
2000	21.084	4.208	27,0
2001	23.142	3.878	22,7
2002	23.708	4.088	23,4
2003	24.029	4.777	27,0
2004	23.917	6.092	34,6
2005	23.390	8.649	49,8
2006	23.787	10.706	60,8
2007	23.446	11.784	68,0
2008	21.833	15.639	92,8
2009	14.219	6.415	60,3
2010	16.873	9.647	77,3
2011	18.049	14.888	111,5
2012	19.479	16.133	112,4
2013	18.554	14.981	109,7
2014	17.481	12.683	99,5
2015	25.066	9.572	52,1
2015/11	22.448	8.839	53,4
2016/11	22.452	7.071	42,4
Değişim (%)	0,02	-20,00	-20,63

Kaynak: TCMB

Tablo 2.32'de yer alan verilerden 2000 sonrası dönemde Türkiye'nin petrol ithalatının 23,7 milyon ton ile 2006 yılında zirveye ulaştıktan sonra genel olarak gerileme eğilimine girdiği, 2015 yılında ise dönemin rekorunu kırarak 25 milyon tona ulaştığı görülmektedir. 2016 yılının 11 aylık bölümünde petrol ithalat miktarı 2015 yılı düzeylerinde kalmıştır. Aynı dönemde petrol fiyatlarında %20 oranında gerileme olduğu için petrol faturası da 8,8 milyar Dolardan 7 milyar Dolara gerilemiştir.

2000-2016 dönemine ilişkin petrol ithalatı ve petrol fiyatlarını içeren grafik incelendiğinde eğilim çizgilerinin farklı yönlere evrildiği görülmektedir. Nitekim Türkiye'nin petrol ithalat miktarı gerileme, petrol fiyatları ise artış yönünde eğilim göstermektedir. Türkiye'de araç sayısı sürekli artarken petrol ithalat miktarının azalması yeni araçların daha fazla yakıt tasarruflu olması, LPG'li araç sayısının artışı ve/veya araçların kullanım düzeyinin gerilemesiyle açıklanabilir.

Diğer taraftan 2017 yılında Türkiye'yi petrol boyutunda önemli riskler beklemektedir. Bu risk; ülkemizde kurların artmış ve geri gelme ihtimalinin düşük olduğu bir ortamda dünya petrol fiyatlarının da artabilecek olmasıyla ilgilidir. Türkiye uzun yıllardır hem yüksek petrol fiyatı hem de yüksek Dolar kuru ikilisiyle eşanlı karşılaşmamıştır. Böyle bir durumda ülke içinde akaryakıt fiyatlarının, üretim maliyetlerinin ve enflasyonun artması söz konusu olacaktır.

2.2.6. KAMU KESİMİ DENGESİ

2016 yılında kamu kesiminde yaşanan gelişmeler farklı göstergeler aracılığıyla izleyen bölümde değerlendirilmiştir.

2.2.6. 1. BÜTÇE DENGESİ

Devletin hem genel durumunun hem de uyguladığı maliye politikalarının görülebileceği tablo devlet bütçesidir. Bütçede 2016 yılında yaşanan gelişmeler Tablo 2.33'de verilmiştir. Buradan görüldüğü gibi, bu yıl devletin elde ettiği toplam gelir %14,8, vergi gelirleri ise %12,5 oranında artmıştır. Bu veriler toplam bütçe ve vergi gelirlerinin başlangıç hedefleriyle oldukça uyumludur.

Dolayısıyla, ekonominin öngörülenden daha düşük büyüme hızı gerçekleştirecek olmasına rağmen, enflasyonun da katkısıyla, Maliye Bakanlığı'nın gelir boyutunda başarılı bir bütçe yaptığı söylenebilir.

TABLO 2.33: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ (Milyon TL)

(Milyon TL)	2015	2016		DEĞİŞİM	
	GERÇ.	HEDEF	GERÇ.	G. ORANI	2016/2015
Bütçe Giderleri	506.305	570.507	583.689	102,3	15,3
Faiz Hariç Giderler	453.301	514.507	533.443	103,7	17,7
Personel Giderleri	125.051	147.826	148.857	100,7	19,0
Sosyal Güv.Kur. Devlet Primi	21.045	24.895	24.696	99,2	17,3
Mal ve Hizmet Alımları	45.563	46.891	53.937	115,0	18,4
Cari Transferler	182.671	217.674	224.872	103,3	23,1
Sermaye Giderleri	57.199	51.789	59.444	114,8	3,9
Sermaye Transferleri	10.438	7.522	8.881	118,1	-14,9
Borç Verme	11.333	12.939	12.756	98,6	12,6
Yedek Ödenekler	0	4.972	0	0,0	
Faiz Harcamaları	53.004	56.000	50.247	89,7	-5,2
Bütçe Gelirleri	482.780	540.819	554.431	102,5	14,8
Genel Bütçe Gelirleri	464.188	528.317	533.663	101,0	15,0
Vergi Gelirleri	407.818	459.150	458.658	99,9	12,5
Teşebbüs ve Mülkiyet Geliri	19.662	18.911	23.742	125,5	20,7
Özel Gelirler ile Bağışlar ve Yardımlar	1.241	2.457	2.240	91,2	80,5
Faizler, Paylar ve Cezalar	26.560	33.954	34.604	101,9	30,3
Sermaye Gelirleri	7.933	12.202	12.828	105,1	61,7
Alacaklardan Tahsilat	974	1.643	1.593	97,0	63,6
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	15.083	8.733	16.844	192,9	11,7
Düzen. Ve Denet. Kurumların Gelirleri	3.509	3.768	3.923	104,1	11,8
Bütçe Dengesi	-23.525	-29.688	-29.258	98,6	24,4
Faiz Dışı Denge (Maliye Tanımlı)	29.479	26.312	20.989	79,8	-28,8

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı

2016 yılı bütçesindeki harcama kalemlerinde yaşanan gelişmeler incelendiğinde; faiz harcamalarının %5,2 oranında gerilediği, faiz dışı harcamaların ise %17,7 oranında arttığı görülmektedir. Harcamalar içinde en büyük payı 224 milyar TL ile cari transferler oluştururken bunu 173 milyar TL ile personel harcamaları ve yaklaşık 50 milyar TL ile de faiz harcamaları izlemektedir. 2016 yılında yatırım niteliğindeki harcamalar için ise 59 milyar TL kaynak ayrılmıştır.

2016 yılında bütçe açığı 2015 yılına göre %24 oranında artmış ve 29 milyar TL olmuştur. Buna bağlı olarak da faiz dışı fazla 29 milyar TL'den 20 milyar TL'ye gerilemiştir.

Diğer taraftan Tablo 2.34'den görülebileceği gibi 2016 yılında toplam vergi gelirleri %12,5, gelir vergisi tahsilâtı %12,6, kurumlar vergisi tahsilâtı %28,7 oranında artmıştır. Ayrıca dâhilde alınan KDV tahsilâtı %16,3, ithalattan alınan KDV tahsilâtı %2,6, ÖTV tahsilâtı ise %13,6 oranında artmıştır. Bu veriler 2016 yılında ithalat ve ekonomide görülen yavaşlamanın bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

TABLO 2.34: VERGİ GELİRLERİNİN DAĞILIMI

(Milyon TL)	2015	2014			
	GERÇ.	HEDEF	GERÇ.	GERÇ. (%)	ARTIŞ
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ	482.780	540.819	554.431	102,5	14,8
VERGİ GELİRLERİ	407.818	459.150	458.658	99,9	12,5
GELİR, KAR VE SER. KAZANÇ. ÜZ. ALINAN	119.144	135.736	139.571	102,8	17,1
GELİR VERGİSİ	85.756	98.945	96.602	97,6	12,6
-Beyana Dayanan Gelir Vergisi	3.672	4.124	4.521	109,6	23,1
-Basit Usulde Gelir Vergisi	356	399	375	94,0	5,6
-Gelir Vergisi Tevkifatı	79.920	92.388	89.749	97,1	12,3
-Geçici Gelir Vergisi	1.808	2.033	1.956	96,2	8,2
KURUMLAR VERGİSİ	33.388	36.792	42.969	116,8	28,7
-Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	432	485	2.820	581,4	553,0
-Kurumlar Vergisi Tevkifatı	251	282	278	98,4	10,6
-Geçici Kurumlar Vergisi	32.705	36.024	39.872	110,7	21,9
MÜLKİYET ÜZERİNDEN ALINAN	9.384	10.355	10.605	102,4	13,0
VERASET VE İNTİKAL VERGİSİ	435	489	619	126,6	42,3
MOTORLU TAŞITLAR VERGİSİ	8.949	9.865	9.986	101,2	11,6
D.ALINAN MAL VE HİZ. VERGİLERİ	167.092	183.800	191.294	104,1	14,5
DAHİLDE ALINAN KDV	46.424	51.247	53.986	105,3	16,3
ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	105.923	116.304	120.368	103,5	13,6
-Petrol ve Doğalgaz Ürünlerine İlişkin	50.830	55.208	56.296	102,0	10,8
-Motorlu Taşıt Araçlarına İlişkin	17.027	17.675	18.873	106,8	10,8
-Kolalı Gazoz, Alkollü İç. ve Tüt. Mam.	34.111	38.609	40.500	104,9	18,7
Alkollü İç.	6.797	8.222	7.904	96,1	16,3
Tüt. Mamül	26.969	29.999	32.235	107,5	19,5
Kolalı Gazoz	345	388	362	93,3	4,9
-Dayanımlı Tüketim ve Diğer Mal. İlişkin	3.956	4.812	4.692	97,5	18,6
- 6111 S.K. Kap. Tahsil Olunan Özel Tük.Ver.	0	0	0	--	58,0
- 6736 S.K. Kapsamında Tahsil Olunan ÖTV	0	0	6	--	
BANKA VE SİGORTA MUAM. VERGİSİ	9.172	10.495	11.067	105,5	20,7
ŞANS OYUNLARI VERGİSİ	842	947	900	95,0	6,9
ÖZEL İLETİŞİM VERGİSİ	4.732	4.807	4.976	103,5	5,2
DAHİLDE AL. D. MAL VE HİZMET VER.	0	0	-3		-542,8
ULUSLARARASI TİC. VE MUAM. ALINAN	83.166	96.659	85.964	88,9	3,4
GÜMRÜK VERGİLERİ	8.280	9.489	9.041	95,3	9,2
İTH. ALINAN KATMA DEĞER VERGİSİ	74.646	86.895	76.577	88,1	2,6
DİĞER DIŞ TİCARET GELİRLERİ	240	275	347	126,3	44,3
DAMGA VERGİSİ	12.045	13.739	13.418	97,7	11,4
HARÇLAR	16.985	18.859	17.803	94,4	4,8
BAŞKA YERDE SNF.MAYAN D. VERGİLER	3	3	2	77,5	-19,0
DİĞER GELİRLER	74.961	81.668	95.774	117,3	27,8

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı

2016 yılı itibariyle vergi gelirlerinin yaklaşık %70'i dolaylı vergilerden elde edilmektedir. Hâlihazırda bütçedeki en önemli vergi geliri, bir başka ifadeyle bütçeyi sırtlayan en önemli kalem; 1999 yılında yaşanan deprem sonucu uygulamaya "geçici" olarak konulan ÖTV'ler olmuştur. Geline bütçe yapısı itibariyle artık bu vergilerin "geçici" olabilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla Türkiye'de vergi sisteminin adil bir yapıya kavuşmasını beklemek oldukça güçtür.

Türkiye'de devlet bütçesinin durumu analiz edilirken harcama kalemlerinin de detaylarına bakmak faydalı olacaktır. Nitekim Tablo 2.35'den görülebileceği gibi 583 milyar TL'lik 2016 yılı bütçesinden yatırımlara (sermaye giderleri) ayrılan pay sadece 59 milyar TL'dir. Bunun yanında personel harcamaları ile mal ve hizmet alımları dışında kalanlar, transfer harcamalarına gitmektedir. Bu haliyle bütçe adeta bir transfer hesabına dönüşmüştür. Bu durum devletin kamusal yatırımları yap-işlet-devret sistemiyle yaptırmasına neden olmakta, böylece kamusal mal ve hizmetler büyük ölçüde ticarileşmektedir.

Ayrıca özellikle büyük kamu yatırımlarının Hazine kefaletiyle alınan döviz bazlı dış krediler ile finanse edildiği görülmektedir. Özel girişimlere döviz bazında belli bir gelir garantisinin de verildiği, fiyatlamaların ise TL üzerinden yapıldığı bu projelerde devletin hem kullanıcı sayısını hem de kur farkını karşılaması söz konusudur. Böylece vatandaşlar ilgili projelerden faydalandıklarında bir ücret ödemekte, ayrıca projelerden faydalanan veya faydalanmayan vatandaşlar da vergiler yoluyla bu projelerin finansmanına dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır. Bu durum hem devlet, kamusal mal ve hizmet kavramlarının anlamını hem de devlet-vatandaş ilişkilerinin zeminini farklılaştırmakta, post-modernleştirmektedir.

TABLO 2.35: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GİDERLERİNİN DAĞILIMI

(MİLYON TL)	2015	2016			
	GERÇ.	HEDEF	GERÇ.	GERÇ. (%)	ARTIŞ
Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (A+B)	506.305	570.507	583.689	102,3	15,3
A) Faiz Hariç Bütçe Giderleri	453.301	514.507	533.443	103,7	17,7
1. Personel Giderleri	125.051	147.826	148.857	100,7	19,0
2. SGK'ya Devlet Primi Giderleri	21.045	24.895	24.696	99,2	17,3
3. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	45.563	46.891	53.937	115,0	18,4
4. Cari Transferler	182.671	217.674	224.872	103,3	23,1
a) Görev Zararları	4.820	5.461	5.832	106,8	21,0
b) Hazine Yardımları	87.560	111.059	116.763	105,1	33,4
SGK'ya Hazine Yardımları	3.086	3.860	3.706	96,0	20,1
Sağlık, Emeklilik ve Sos.Yard. Gid.	80.083	102.282	106.786	104,4	33,3
Mahalli İdarelere Hazine Yardımları	1.145	1.275	1.310	102,8	14,4
Diğer Hazine Yardımları	2.038	2.584	3.161	122,3	55,1
c) Kar Am. Gütmeyen Kur. Yap. Trans.	3.688	2.069	2.465	119,2	-33,2
d) Hane Halkına Yapılan Transferler	4.280	5.361	5.394	100,6	26,0
e) Tarımsal Destekleme Ödemeleri	9.971	11.644	11.489	98,7	15,2
f) Hane Halkına Yapılan Diğer Trans.	5.730	4.882	7.202	147,5	25,7
g) Sosyal Amaçlı Transferler	9.089	11.667	10.814	92,7	19,0
h) Yurtdışına Yapılan Transferler	1.929	2.551	2.228	87,3	15,5
i) Gelirden Ayrılan Paylar	55.603	62.981	62.684	99,5	12,7
5. Sermaye(Yatırım) Giderleri	57.199	51.789	59.444	114,8	3,9
6. Sermaye Transferleri	10.438	7.522	8.881	118,1	-14,9
a) Yurtiçi Sermaye Transferleri	9.793	6.981	8.488	121,6	-13,3
b) Yurtdışı Sermaye Transferleri	645	541	394	72,8	-39,0
7. Borç Verme	11.333	12.939	12.756	98,6	12,6
a) Yurtiçi Borç Verme	10.964	11.959	11.694	97,8	6,7
b) Yurtdışı Borç Verme	369	979	1.062	108,5	188,2
8. Yedek Ödenekler	0	4.972	0	0,0	
B. Faiz Giderleri	53.004	56.000	50.247	89,7	-5,2

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı

Bugüne kadar devlet bütçesinde önemli bir bozulmanın yaşanmasını da engelleyen bu finansman yönteminin döviz kurlarındaki artış nedeniyle fiyat, ekonominin yavaşlaması nedeniyle de talep boyutundaki düşüşe bağlı olarak bütçeye ciddi bir yük getireceği açıktır. Bu nedenle bütçe açısından kritik yıllara girildiği, Türkiye ekonomisinin mevcut en önemli çıpası konumundaki "sağlam" devlet mali yapısında bozulma olabileceği akla gelmektedir. Olası bir referandum sürecinin maliyeti de bu görüşü güçlendirmektedir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, 2016 yılında yaşanan zorlu siyasi ve ekonomik koşullara rağmen bütçede önemli bir bozulma yaşanmamıştır. Ancak 2017 yılında bir taraftan yavaş büyüyecek olan tüketim harcamaları ve ekonomi nedeniyle gelirlerdeki azalış, döviz kurlarındaki yükseliş nedeniyle harcamalarda yaşanabilecek olası artışlar, bütçe dengelerini zorlayabilecektir.

2.2.6.2. BÜTÇE NAKİT DENGESİ VE FİNANSMANI

Bilindiği gibi devlet bütçesi dengesine emanet ve avans hesaplardaki alacak ve borçların eklenmesiyle bütçe nakit dengesine ulaşılmaktadır. Türkiye'de, yıl içinde zaman zaman bütçe dengesiyle nakit dengesi arasında önemli farklılıklar oluşmakta, yıl sonunda resim netleşmektedir. Dolayısıyla bütçe dengesi kadar nakit dengesinin takibi de önem taşımaktadır.

2016 yılı bütçe nakit dengesi ve finansmanına ilişkin veriler Tablo 2.36'da yer almaktadır. Bu verilere göre 2016 yılında 29,2 milyar TL açık veren bütçeye avans ve emanet hesaplardan gelen yükler eklendiğinde bütçe nakit dengesinin 36,7 milyar TL olarak gerçekleştiği görülmektedir. Böylece 2016 yılında nakit dengesi açığının 2015 yılına göre yüzde 89,6 oranında arttığı anlaşılmaktadır. Bu açığın olası finansman kaynakları; iç ve dış borçlanma, özelleştirme gelirleri ile TMSF'den aktarılan gelir fazlalarıdır. 2016 yılında nakit açığının finansmanı için devlet içerden (net 28,5 milyar TL) ve dışarıdan (net 4,4 milyar TL) yaklaşık 32,9 milyar TL borçlanmıştır. Böylece devlet 2009 krizinden sonraki en yüksek oranlı borçlanma artışını gerçekleştirmiştir. Bu yıl özelleştirme ve TMSF'den nakit açığının finansmanı için kaynak sağlanamamıştır. 2016 yılında devletin net borç vermediği daha önce verdiği borçlardan 1,6 milyar TL tahsilat yapmasıyla nakit açığının finansmanı için kasadan kullanması gereken tutar 2,1 milyar TL olmuştur. Dolayısıyla 2016 yılında kamu açığının en önemli finansman yöntemi borçlanma olmuştur.

TABLO 2.36: MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE FİNANSMANI

(Milyon TL)	2014	2015	2016	Değişim (%)
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE DENGESİ	-23.370	-23.525	-29.258	24,4
BÜTÇE EMANETLERİ	1.078	4.894	-4.247	-186,8
DİĞER EMANETLER	2.145	1.611	-483	-130,0
AVANSLAR	-838	-2.347	-2.738	16,7
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE NAKİT DENGESİ	-20.985	-19.367	-36.726	89,6
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE FİNANSMANI	20.985	19.367	36.726	89,6
A-BORÇLANMA (NET)	19.823	22.593	32.955	45,9
1-DIŞ BORÇLANMA (NET)	8.182	-2.883	4.435	-253,8
Kullanım	20.752	10.305	19.135	85,7
Ödeme	-12.570	-13.188	-14.700	11,5
2-İÇ BORÇLANMA (NET)	11.642	25.476	28.520	11,9
a-TL Cinsinden Hazine Bonosu	0	0	0	0
Satış	0	2.591	2.615	0,9
Ödeme	0	-2.591	-2.615	0,9
b-TL Cinsinden Devlet Tahvili	11.642	25.476	28.520	11,9
Satış	129.430	90.240	89.453	-0,9
Ödeme	-117.788	-64.764	-60.933	-5,9
c-Döviz Cinsinden Devlet Tahvili	0	0	0	0
Satış	0	0	0	0
Ödeme	0	0	0	0
B-NET BORÇ VERME (-)	-1.197	-896	-1.615	80,2
BORÇ VERME	307	142	23	-84,1
GERİ ÖDEME (-)	1.505	1.039	1.637	57,7
C-ÖZELLEŞTİRME GELİRİ	0	0	0	0
D-TMSF GELİR FAZLALARI	0	0	0	0
KASA/BANKA VE DİĞER İŞLEMLER	-36	-4.122	2.156	-152,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Diğer taraftan 2016 yılında Hükümetin vadesi bir yıldan az olan Devlet iç borçlanma kâğıtlarını ifade eden Hazine bonosu türünden sadece vadesi gelen kadar borçlandığı görülmektedir. Devlet Hazine bonosu cinsinden borç stokunu değiştirmeden, bir yıl ve daha uzun vadeli tahvil cinsinden borçlarını 28,5 milyar TL artırmıştır. Tahviller için 2016 yılında borç çevirme oranı (Roll-over rate) %147 olmuştur. Bunun anlamı devletin ödediğinden %47 daha fazla borçlanmış olmasıdır. 2017 yılında bu oranın daha da artması sürpriz olmayacaktır.

2.2.6.3. KAMU BORÇ STOKU

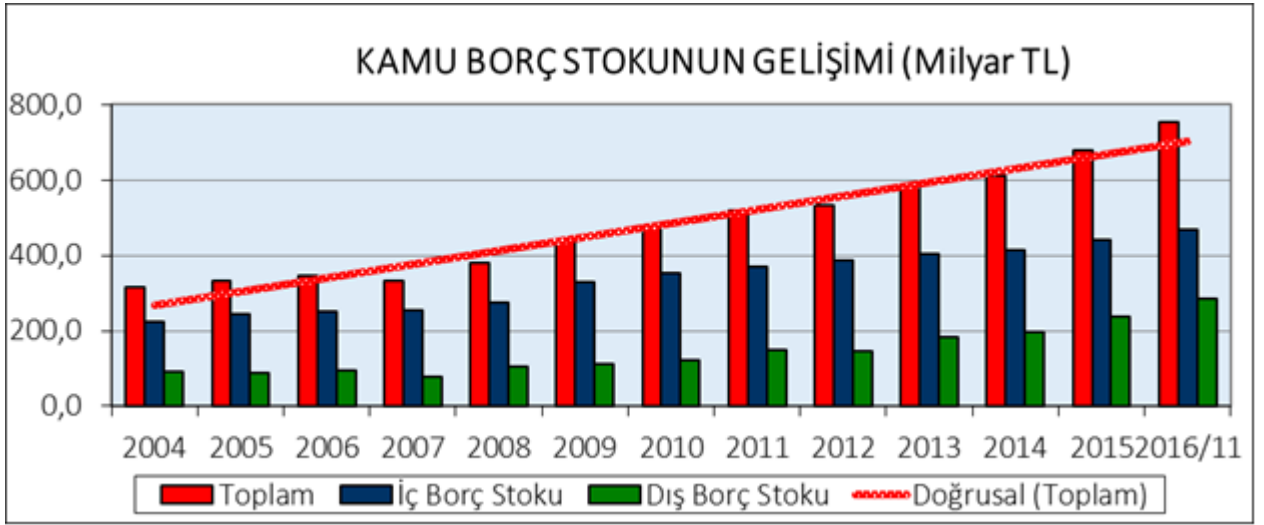
Tablo 2.37’de merkezi yönetim borç stokunun gelişimi verilmiştir. Buna göre 2016 yılında da kamu borçları artmaya devam etmiştir. Nitekim kamu iç borç stoku 2016 yılının ilk 11 ayı sonunda, geçen yılın aynı dönemine göre %6,5 oranında artarak 439 milyar TL’den 468 milyar TL’ye yükselmiştir. Aynı dönemde kamunun dış borç stoku ise, kur artışlarının da etkisiyle, TL bazında %19,4 oranında artarak 283 milyar TL’ye ulaşmıştır. Bu gelişmeler sonucu kamunun TL bazında toplam borç stoku, yılın ilk 11 aylık bölümünde %11,1 oranında artarak 676 milyar TL’den 751 milyar TL’ye yükselmiştir Türkiye’de kamu borç stokunun GSYİH’ya oranı %30 düzeylerinde bulunmaktadır. Bu oranın ekonomide yaşanan gelişmeler nedeniyle 2017 yılında artması söz konusu olabilecektir.

TABLO 2.37: MERKEZİ YÖNETİM TOPLAM BORÇ STOKU

(Milyar TL)	2012	2013	2014	2015	2015/11	2016/11	Değişim (%)
Toplam	532,2	585,8	612,1	677,8	676,9	751,8	11,1
İç Borç Stoku	386,5	403,0	414,6	440,1	439,5	468,2	6,5
Hazine Bonosu	3,7	0,0	0,0	0,0	2,6	3,6	40,5
Devlet Tahvili	382,9	403,0	414,6	440,1	436,9	464,6	6,3
Dış Borç Stoku	145,7	182,8	197,5	237,7	237,5	283,6	19,4
Uluslararası Tahvil	91,3	118,8	134,9	167,0	166,8	205,6	23,3
Kredi	54,4	64,0	62,6	70,6	70,7	78,0	10,3
Merkezi Yönetim İç Borç Stokunun Elinde Bulunduranlara Göre Dağılımı							
Toplam	437,9	422,2	461,0	458,4	457,5	492,2	7,6
Yurt İçi Yerleşikler	336,2	331,3	360,4	378,8	375,5	408,8	8,9
Bankacılık Kesimi	221,1	211,6	217,8	224,3	222,3	237,2	6,7
Kamu Bankaları	89,0	88,2	87,6	85,6	85,6	91,6	7,0
Özel Bankalar	104,7	96,0	101,6	108,9	106,9	90,0	-15,8
Yabancı Bankalar	22,3	23,6	24,6	25,7	25,9	51,4	98,4
Kalkınma ve Yatırım Bank.	5,0	3,8	4,0	4,1	3,9	4,1	5,3
Banka Dışı Kesim	106,7	110,7	133,4	145,6	144,2	159,2	10,4
Gerçek Kişiler	2,9	3,7	2,0	1,5	1,6	1,0	-37,3
Tüzel Kişiler	86,8	87,2	107,7	115,9	114,9	126,5	10,2
Menkul Kıy. Yat. Fonları	17,0	19,8	23,7	28,1	27,7	31,7	14,3
TCMB	8,5	9,0	9,2	8,9	8,9	12,3	38,1
Yurtdışı Yerleşikler	101,6	90,9	100,5	79,6	82,0	83,4	1,7

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Merkezi yönetim iç borç stokunun dağılımı incelendiğinde, 408 milyar TL'lik bölümün yurtiçi yerleşikler, 83 milyar TL'lik bölümünün ise yurtdışı yerleşiklerin elinde olduğu görülmektedir. Diğer taraftan 2016 yılında kamunun borçlanması açısından ilginç bir gelişme olmuş ve bankacılık sektörünün kamuyu finansmanında 2009 yılından sonra ilk kez kamu bankaları ilk sıraya yükselmiştir. Ayrıca bu yıl, yerli özel bankaların kamuya finansman katkısı %15,8 oranında azalırken, yabancı bankaların %98 oranında artmıştır.

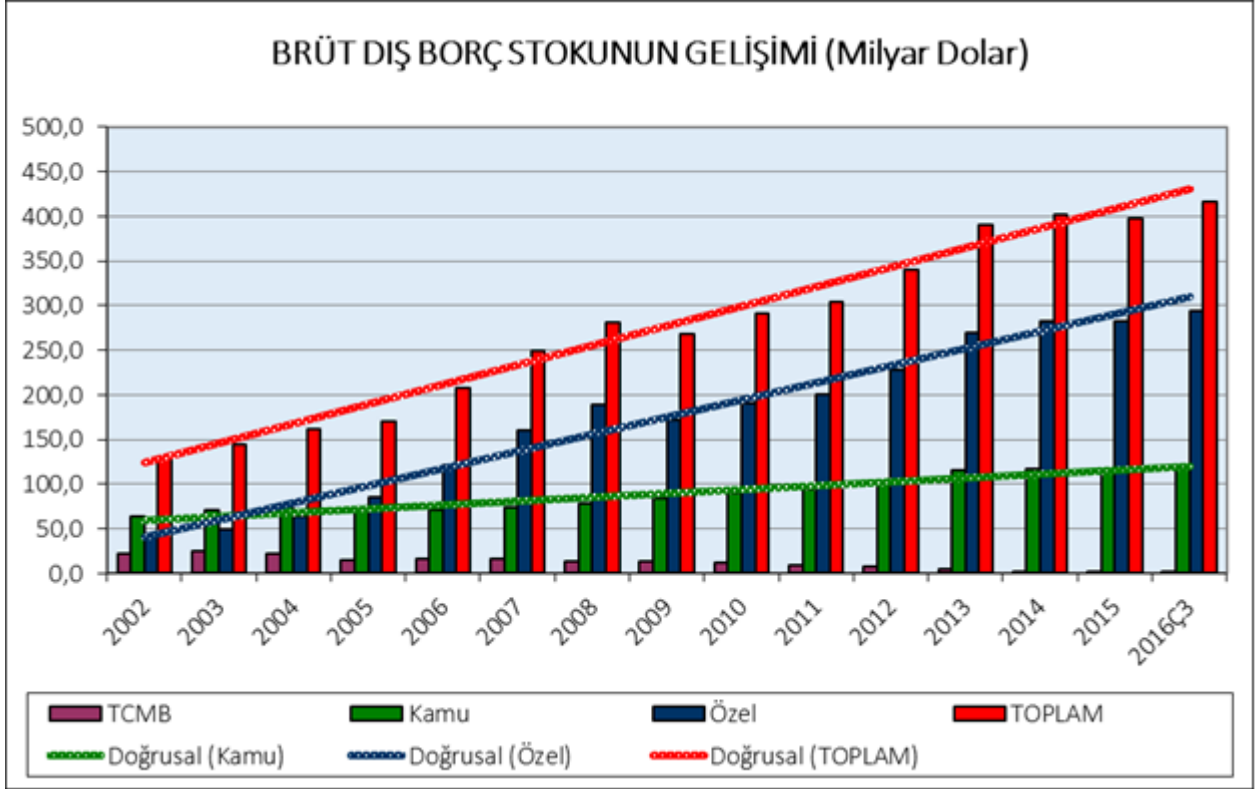
Türkiye'nin toplam dış borç stokuna ilişkin veriler Tablo 2.38'de sunulmuştur. Buradan görülebileceği gibi, 2015 yılı sonunda 397 milyar Dolar olan toplam brüt dış borç stoku 2016 yılı 3. çeyreği sonunda 416 milyar Dolara yükselmiştir.

TABLO 2.38: TÜRKİYE TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU (Milyar Dolar)

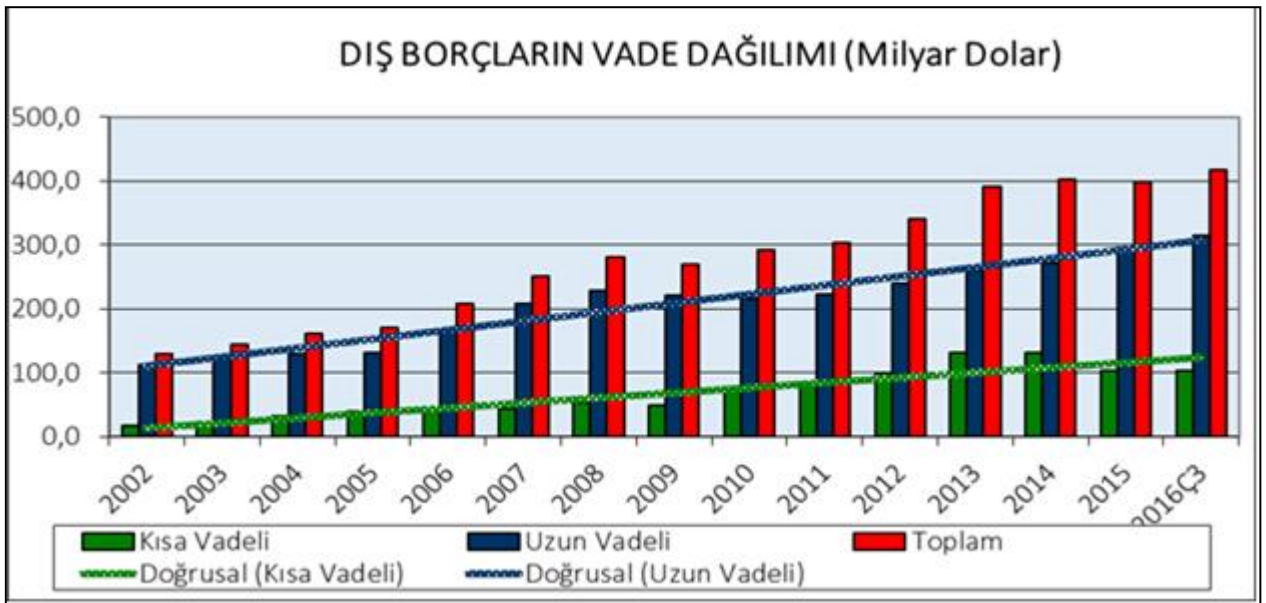
Milyar Dolar	2002	2005	2010	2014	2015	2016Ç3	(%)
Türkiye Brüt Dış Borç Stoku (I+II+III)	129,6	170,8	291,8	402,1	397,7	416,7	4,8
Kamu Sektörü Toplam Dış Borç Stoku (I)	64,5	70,4	89,1	117,7	113,4	122,1	7,7
Kısa Vadeli Borçlar	0,9	2,1	4,3	17,9	14,6	17,1	17,4
Uzun Vadeli Borçlar	63,6	68,3	84,8	99,8	98,8	105,0	6,3
TCMB Toplam Dış Borç Stoku (II)	22,0	15,4	11,6	2,5	1,3	1,0	-27,3
Kısa Vadeli	1,7	2,8	1,6	0,3	0,2	0,1	-25,6
Uzun Vadeli	20,3	12,7	10,0	2,1	1,2	0,8	-27,6
Özel Sektör Toplam Dış Borç Stoku (III)	43,1	84,9	191,1	281,9	283,0	293,7	3,8
Kısa Vadeli	13,9	34,0	71,4	113,4	87,6	86,1	-1,8
Uzun Vadeli ⁽²⁾	29,2	50,9	119,7	168,5	195,4	207,6	6,3
Türkiye Brüt Dış Borç Stoku	129,6	170,8	291,8	402,1	397,7	416,7	4,8
TCMB Dış Borç Stoku (-)	22,0	15,4	11,6	2,5	1,3	1,0	-27,3
Bankacılık Kesimi Dış Borç Stoku (-)	10,4	31,9	81,4	171,3	164,4	168,9	2,7
Bankacılık Sektörü Hariç Dış Borç Stoku (I)	97,2	123,5	198,9	228,3	231,9	246,8	6,4
Parasal Yetkili ve Mevduat Bankaları Varlıkları	9,6	25,9	31,6	0,0	-4,6	6,3	-236,6
Katılım ve Yatırım Bankaları Varlıkları	-0,8	-1,4	-5,6	-16,5	-16,6	-18,5	11,5
Parasal Sektör Net Dış Varlıkları (II)	8,8	24,5	26,0	-16,5	-21,3	-12,2	-42,5
Türkiye Net Dış Borç Stoku (I-II)	88,4	99,0	172,8	244,8	253,2	259,0	2,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Türkiye'nin toplam dış borcunun 122 milyar Dolarlık kısmı kamu, 1 milyar Dolarlık kısmı Merkez Bankası, 293 milyar Dolarlık kısmı ise özel sektöre aittir. Diğer taraftan 2015 yılı sonuna göre 2016 yılı üçüncü çeyreği itibariyle dış borç stoku kamuda 8,7 milyar Dolar, özel sektörde ise 10,7 milyar Dolar artmıştır.

2016 yılında borçların vade yapısında uzun vadeli borçlar lehine sınırlı bir değişiklik olmuş ve borçların; %24,8'i kısa, %75,2'si uzun vadeli borçlardan oluşmuştur. Aşağıdaki grafikten uzun vadeli dış borçların kısa vadeliye göre daha yüksek bir artış eğilimine sahip olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin dış borçları artmaya devam ettikçe borç servisinin büyüklüğü de artmaktadır. Nitekim, Tablo 2.39'dan görülebileceği gibi, 2015 yılının ilk 11 aylık bölümünde 8,8 milyar Doları faiz, 34,8 milyar Doları da anapara olmak üzere 43 milyar Dolarlık dış borç servisi gerçekleştirilmiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise borç servisinin tutarı; 9,4 milyar Doları faiz, 56 milyar Doları da anapara olmak üzere 65 milyar Dolara ulaşmıştır. Bu veriler dış borç servisinin 2016 yılında %50 gibi yüksek bir oranda arttığını ortaya koymaktadır. Ayrıca 2016 yılında anapara ödemelerinin tamamı uzun vadeli borç servisinden oluşurken, faiz ödemelerinin sadece 919 milyon Dolarlık bölümü kısa vadeli borçlardan kaynaklanmıştır.

TABLO 2.39: 2016 YILINDA DIŞ BORÇ SERVİSİ (Ocak-Kasım)

(Milyon Dolar)	2015			2016			Değişim (%)
	ANAPARA	FAİZ	TOPLAM	ANAPARA	FAİZ	TOPLAM	
TOPLAM	34.882	8.823	43.705	56.229	9.418	65.647	50,2
A) UZUN VADE	34.882	7.869	42.751	56.229	8.499	64.728	51,4
MERKEZ BANKASI	0	3	3	0	0	0	-100,0
Kredi Geri öd.	0	3	3	0	0	0	-100,0
Tahvil Geri öd.	0	0	0	0	0	0	0,0
GENEL HÜKÜMET	4.972	3.828	8.800	5.108	3.856	8.964	1,9
Kredi Geri öd.	2.222	489	2.711	2.290	473	2.763	1,9
Tahvil Geri öd.	2.750	3.339	6.089	2.818	3.383	6.201	1,8
BANKALAR	12.157	1.694	13.851	33.816	1.870	35.686	157,6
Kredi Geri öd.	10.291	976	11.267	30.791	1.057	31.848	182,7
Tahvil Geri öd.	1.866	718	2.584	3.025	813	3.838	48,5
DİĞER SEKTÖR	17.753	2.344	20.097	17.305	2.773	20.078	-0,1
Kredi Geri öd.	17.702	2.236	19.938	17.259	2.672	19.931	0,0
Tahvil Geri öd.	51	108	159	46	101	147	-7,5
B) KISA VADE	0	954	954	0	919	919	-3,7
MERKEZ BANKASI	0	0	0	0	0	0	0,0
GENEL HÜKÜMET	0	0	0	0	0	0	0,0
BANKALAR	0	731	731	0	621	621	-15,0
DİĞER SEKTÖR	0	223	223	0	298	298	33,6

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

2016 yılındaki dış borç servisinin 8,9 milyar Dolarını Hazine, 35,6 milyar Dolarını bankalar, 20 milyar Dolarını ise, diğer sektörler (bankacılık dışı özel kesim) gerçekleştirmiştir.

2.2.6.4. KAMU BORÇLANMA FAİZLERİ

Tablo 2.40'da kamu iç borçlanma faizlerinin 2005-2016 dönemindeki aylık gelişimi verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, yıllık ortalama olarak Hazine borçlanma faizlerin 2013 yılında %7,9 ile inceleme döneminin en düşük düzeyine gerilemiş, sonraki üç yılda ise az da olsa artış göstermiştir.

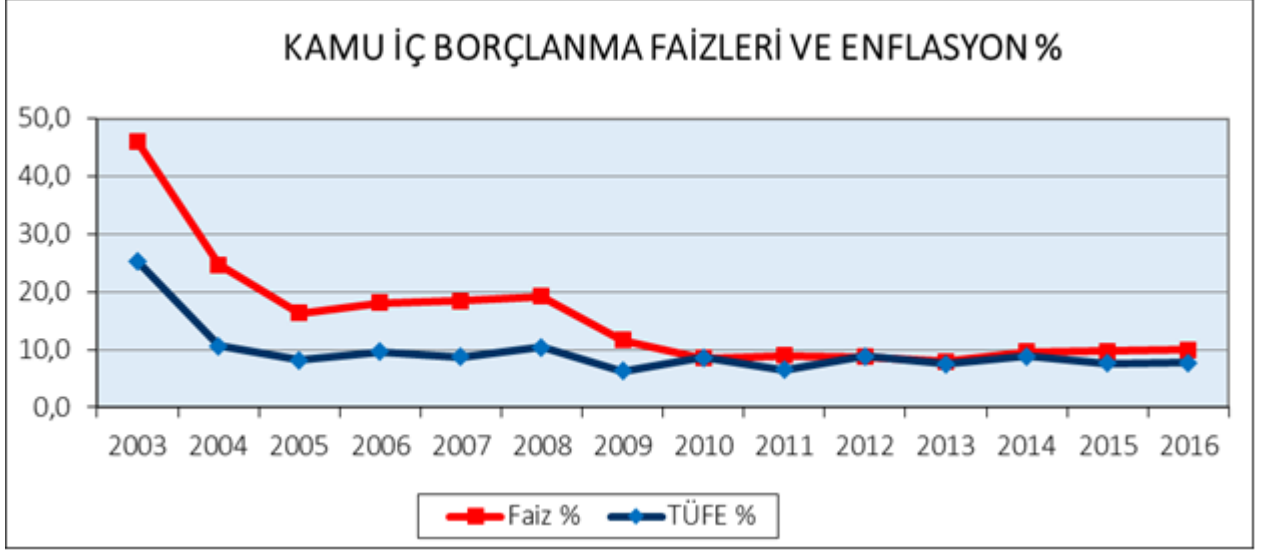
TABLO 2.40:HAZİNE İSKONTOLU İHALELERİ YILLIK BİLEŞİK FAİZ ORANLARI

AYLAR	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ocak	19,4	14,0	20,4	16,2	16,2	8,8	7,7	10,5	6,5	10,8	7,8	11,1
Şubat	17,6	14,0	18,9	16,7	15,0	8,5	8,7	9,4	6,2	10,9	8,1	10,9
Mart	17,0	13,9	19,8	17,5	14,3	8,7	9,0	9,6	6,5	11,1	8,2	10,1
Nisan	17,2	13,9	19,1	18,3	13,4	9,1	9,0	9,6	6,6	10,4	9,7	9,6
Mayıs	17,3	15,0	18,8	19,6	11,6	9,7	8,8	9,5	5,7	9,2	9,6	9,6
Haziran	15,6	18,1	18,5	21,5	12,1	9,1	9,1	9,1	8,4	8,7	9,9	9,3
Temmuz	16,0	21,5	17,6	20,5	11,0	8,4	9,1	8,0	9,0	8,6	9,6	9,1
Ağustos	16,1	20,5	18,6	18,9	9,5	8,4	8,9	7,9	9,3	9,2	10,5	9,7
Eylül	14,8	21,1	18,3	18,8	9,1	8,1	8,1	7,9	9,8	9,4	11,3	9,2
Ekim	14,6	22,0	16,4	20,6	7,5	7,7	8,4	7,5	8,5	9,8	10,8	9,7
Kasım	14,1	20,9	16,2	21,4	8,5	7,9	10,5	7,2	8,9	8,3	10,3	10,7
Aralık	14,2	21,5	16,5	18,6	9,0	8,0	10,3	5,8	9,2	8,8	10,9	--
Ortalama	16,3	18,1	18,4	19,2	11,6	8,5	9,0	8,7	7,9	9,6	9,7	9,9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

2016 yılındaki gelişmeler incelendiğinde, Hazine borçlanma faizlerinin Nisan ayında tekrar tek haneye düşerken, Temmuz ayına kadar gerilediği, sonrasında ise genel olarak artış eğilimine girdiği anlaşılmaktadır.

Hazinenin borçlanma faizlerinin reel düzeyini değerlendirebilmek açısından aşağıdaki grafikte hem kamu iç borçlanma faizleri hem de enflasyon oranları verilmiştir. Buradan reel faizin yani enflasyonun üzerindeki faizin 2003-2008 döneminde yüksek (ortalama %11,6) seyrettiği, 2010 ve 2012 yıllarında negatif (ortalama %1,3) olduğu, 2013 sonrasında ise %1-2 aralığında (ortalama %1,3) gerçekleştiği görülmektedir. 2013-2016 dönemindeki %1,3 düzeyindeki reel iç borçlanma faizi, gelişmekte olan ülkeler açısından son derece makuldür.

Bu grafik ve reel faizlerin geldiği düzey, Türkiye'de faizleri daha fazla düşürmek için faiz cephesinde yapılabilecek bir şey olmadığını, faizleri indirmek için öncelikle enflasyonun düşürülmek zorunda olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin daha sağlıklı ve istikrarlı bir ekonomi için öncelikli hedefinin; %8 düzeyinde yapışkan hale gelmiş görünen enflasyonu kalıcı olarak %2-3 bandına indirilmesi olduğu söylenebilir. 2017 yılında bunu başarmak için talep cephesinin uygun ortamı (yavaş artan veya gerileyen talep) sunarken, maliyet cephesinin ciddi güçlükler çıkaracağı görülmektedir. Nitekim yılın ilk yarısında daha yüksek enflasyon ve faiz oranları ile karşılaşmak sürpriz olmayacaktır.

2.2.7. ENFLASYON

Türkiye'de, kaynak ve gelir dağılımını bozan, finansman maliyetlerini artıran, rekabet gücünü olumsuz etkileyen ve daha birçok yan etki oluşturan bir sorun olması nedeniyle son 40 yılda enflasyon, ekonomi gündeminin başlıca maddelerinden biri olmuştur. Ne yazık ki son yıllarda %8'ler düzeyinde istikrar kazanan bu istikrarsızlık kaynağıyla mücadele de bir türlü yeterli başarı sağlanamamıştır.

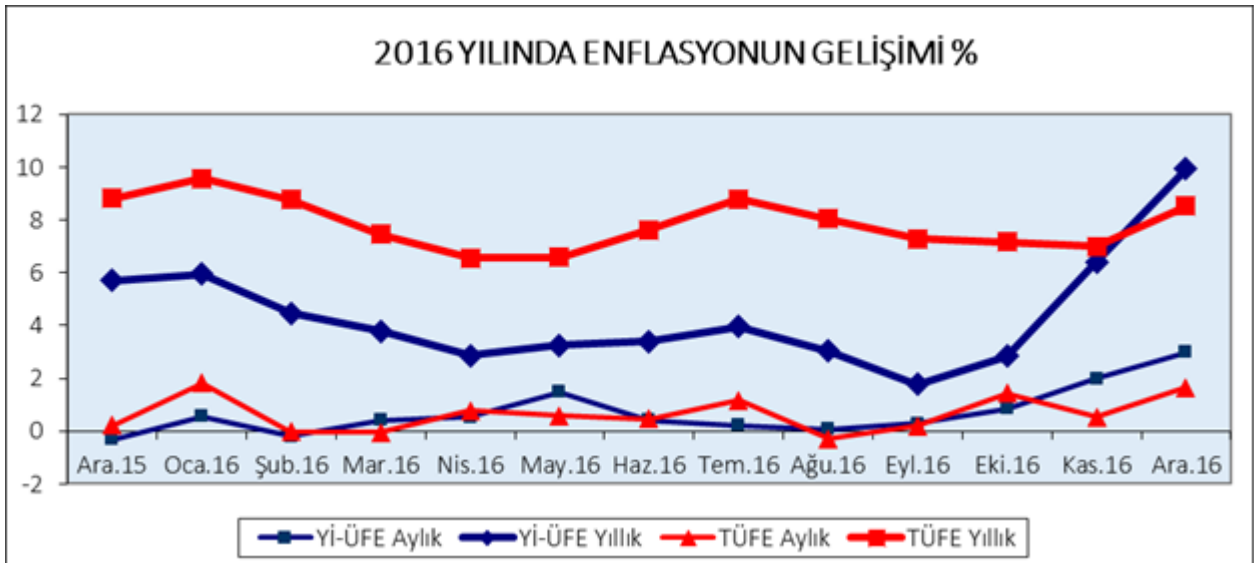
2016 yılında aylık ve yıllık bazda enflasyon verilerinin gelişimi Tablo 2.41'de verilmiştir. Buna göre 2016 yılında yurtiçi üretici fiyatları endeksindeki (Yİ-ÜFE) gelişmeler incelendiğinde, Eylül ayına kadar olan bölümde yıllık bazda ÜFE enflasyonunun düzenli olarak gerilediği görülmektedir. Nitekim Eylül ayı itibariyle yıllık ÜFE enflasyonun geldiği %1,78'lik düzey, 1983 sonrası dönemin eylül ayları itibariyle gördüğü en düşük ikinci (ilki %0,47 ile kriz yılı olan 2009 Eylül ayıdır) enflasyon rakamıdır.

TABLO 2.41: 2016 YILI ENFLASYON ORANLARI (%)

Aylar	Yİ-ÜFE		TÜFE	
	Aylık	Yıllık	Aylık	Yıllık
Aralık 2015	-0,33	5,71	0,21	8,81
Ocak 2016	0,55	5,94	1,82	9,58
Şubat 2016	-0,20	4,47	-0,02	8,78
Mart 2016	0,40	3,80	-0,04	7,46
Nisan 2016	0,52	2,87	0,78	6,57
Mayıs 2016	1,48	3,25	0,58	6,58
Haziran 2016	0,41	3,41	0,47	7,64
Temmuz 2016	0,21	3,96	1,16	8,79
Ağustos 2016	0,08	3,03	-0,29	8,05
Eylül 2016	0,29	1,78	0,18	7,28
Ekim 2016	0,84	2,84	1,44	7,16
Kasım 2016	2,00	6,41	0,52	7,00
Aralık 2016	2,98	9,94	1,64	8,53

Kaynak: TÜİK

Ancak döviz kurlarında artış trendinin başladığı Ekim ayı ile birlikte ÜFE enflasyonu, artma eğilimine giren döviz kurlarının etkisiyle, hızla yükselmiş ve yılı %9,94 gibi yüksek oranda kapatmıştır. Aralık ayındaki yıllık %9,94 düzeyindeki ÜFE enflasyonu 2001 sonrası dönemin en yüksek oranıdır. Ayrıca Kasım (%2) ve Aralıkta (%2,98) görülen aylık enflasyon oranları da 2001 sonrası dönemin en yüksek oranlarıdır. Bu veriler ÜFE enflasyonu açısından yılın son iki ayında farklı ve tehlikeli bir döneme girildiğine işaret etmektedir.

2016 yılında Tüketici Fiyatları Endeksinde (TÜFE) gerçekleşen gelişmeler değerlendirildiğinde yıllık bazda TÜFE enflasyonunun Nisan ayında en düşük düzeye gerilediği, sonrasında önce artış (Mayıs-Temmuz), ardından yeniden gerileme (Ağustos-Kasım) trendine girdiği görülmektedir. Yılın son ayında ise TÜFE enflasyonu da 2001 sonrası dönemin en yüksek artışını göstermiş ve bunun sonucunda yıllık enflasyon %8,53'e yükselmiştir. Bu veriler canlı olmayan talep nedeniyle ÜFE ve de kurlardaki artışların henüz tüketici fiyatlarına birebir yansıtılmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla 2017 yılının ilk aylarında TÜFE'de artış potansiyeli bulunduğu söylenebilir.

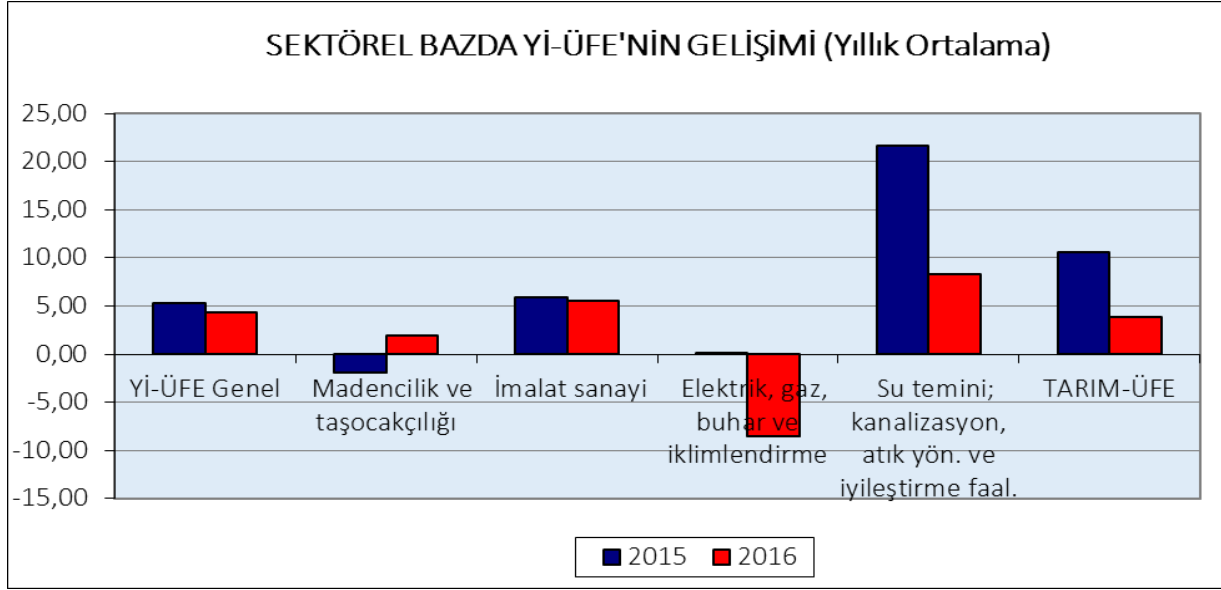
Enflasyonun sektörel kaynakları incelendiğinde, 2016 yılı itibariyle Yİ-ÜFE içinde yer alan madencilik ve taşocakçılığı ürünleri fiyatlarının %8, imalat sanayi ürünleri fiyatlarının yüzde 12, su temini ve bağlantılı ürünlerin fiyatlarının %7 düzeyinde arttığı, elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme ürünleri fiyatlarının ise %11 oranında gerilediği görülmektedir. Bu veriler de Türkiye'de, enflasyonla mücadele açısından döviz kurlarında istikrarın önemini ortaya koymaktadır.

TABLO 2.42: MAL GRUBU BAZINDA Yİ-ÜFE ENFLASYONUNUN GELİŞİMİ (%)

MAL GRUBU	Ağırlık		12 Aylık		12 Aylık Ortalama	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Yİ-ÜFE Genel	100,00	100,00	5,71	9,94	5,28	4,30
Madencilik ve taşocakçılığı	3,40	3,50	-0,69	8,01	-1,92	1,98
İmalat sanayi	86,21	87,28	6,38	12,07	5,96	5,57
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme ürt. ve dağıtımı	9,30	8,13	0,19	-11,79	0,03	-8,56
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faal.	1,09	1,08	19,95	7,21	21,65	8,35
TARIM-ÜFE	100,00	100,00	14,02	1,33	11,20	2,89

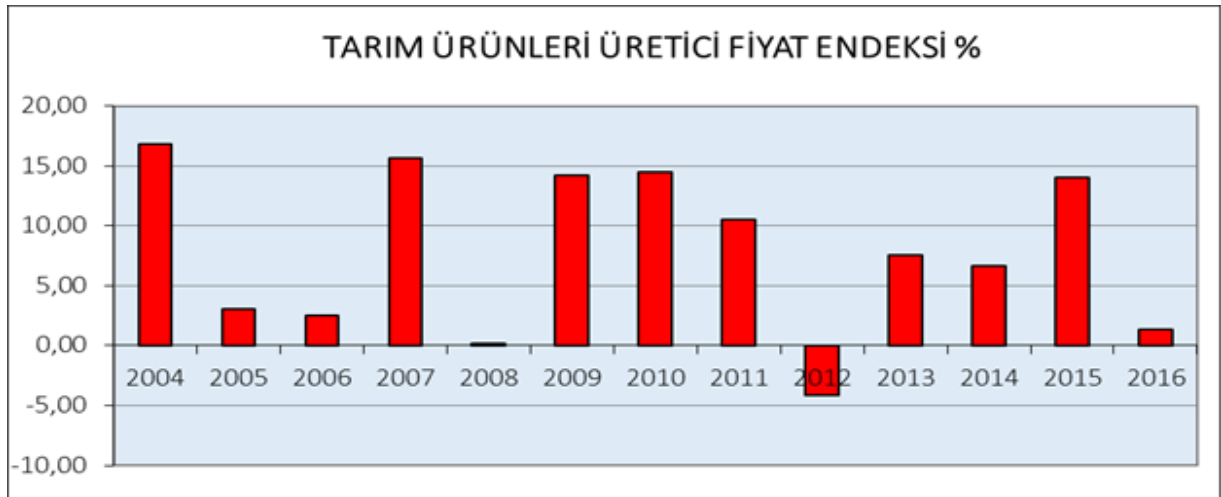
Kaynak: TÜİK

Diğer taraftan aşağıdaki grafikten de görülebileceği gibi sanayi alt sektörleri ürünlerinden oluşan Yİ-ÜFE'deki sektörel fiyat hareketlerindeki farklılığın düzeyi, sadece genel makroekonomik politikaların enflasyonla mücadele açısından yetersiz kalacağını, sektörel politikaların da devreye alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Yİ-ÜFE içinde en yüksek ağırlığa sahip olması itibariyle imalat sanayi ürünlerinde fiyat istikrarının sağlanmasının önemi belirginleşmektedir. Bu çerçevede de yine döviz kuru istikrarı ile reel ücretler ve verimlilik konuları gündeme gelmektedir.

Türkiye'de enflasyonla ilgili önemli bir boyut da tarım ürünleridir. Doğa koşullarına bağımlılığın yeterine azaltılamaması, çiftçilerin uygun bölgelerde fiyat paritelerine bağlı olarak ürün tercihlerini değiştirebilmeleri, sektördeki yavaş büyüme ve her yıl yaklaşık bir milyon kişi artan nüfus, tarım ürünleri fiyatlarında önemli dalgalanmalar yaratabilmektedir. Bu nedenle tarımın enflasyon boyutunda özellikle kış aylarında "suçlu", yaz aylarında ise düşüşün "sponsoru" konumuna geldiği görülmektedir.

Tarım ürünleri yıllık enflasyonunun (Tarım TÜFE) 2015'de %14 gibi yüksek bir oranda gerçekleştiği, ancak 2016 yılında bu oranın %1,3'e gerilediği görülmektedir. Bu gelişimde rol oynayan en önemli faktör yaşanan sorunlar nedeniyle Rusya'ya ihracatın durması ve böylece ülke içindeki mal arzının artmasıdır. Diğer taraftan sadece son iki yılda değil, aşağıdaki grafikten görülebileceği gibi, genel olarak tarım ürünlerinde gerçekleşen enflasyon oranları da önemli oranda dalgalanmaktadır.

Ürün fiyatları ve enflasyon oranı yıllar itibariyle bu düzeyde dalgalanan tarım sektöründen girdi temin eden sanayi ve hizmetler sektöründe de fiyat dalgalanmalarına neden olması kaçınılmazdır. Bu nedenle tarımsal üretim ve tarım ürünleri fiyatlarında istikrar konusuna politika yapıcılarının özel önem vermesi, bu bağlamda da tarımsal girdilerin (tohum, gübre, ilaç, akaryakıt) fiyatlarında da istikrar için önlemler geliştirmesi uygun olacaktır.

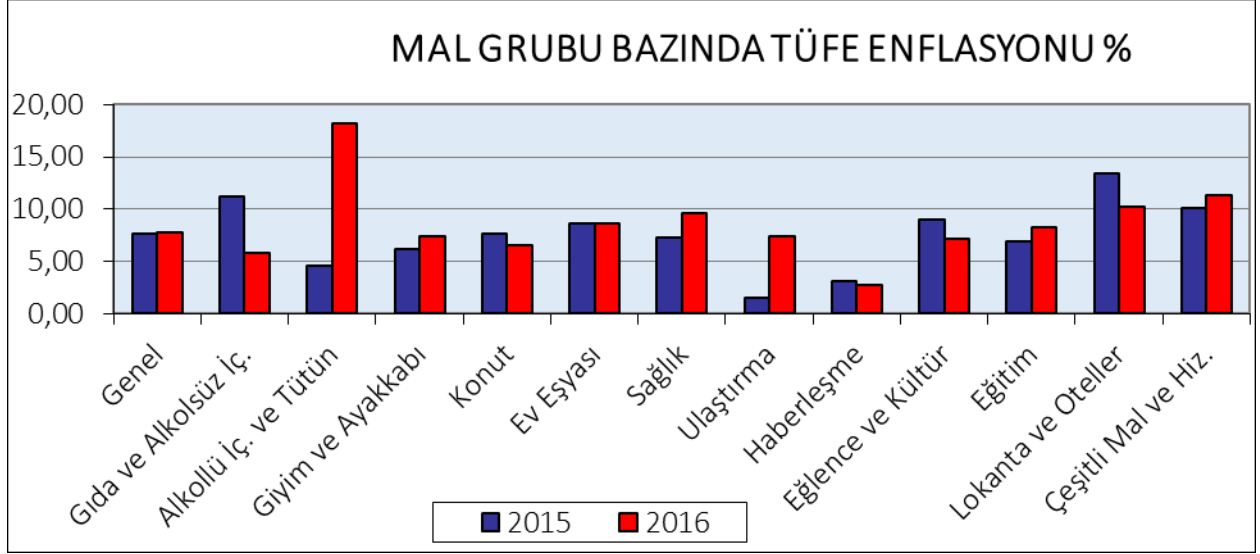
TÜFE'de yer alan mal gruplarında 2016 yılında yaşanan fiyat artışları incelendiğinde ise, yıllık bazda en yüksek oranlı artışın %31 ile alkollü içecekler ve tütün, %12 ile ulaştırma ve %9 ile sağlık ve eğitimde gerçekleştiği görülmektedir. Alkollü içecek ve tütün ürünlerindeki açık ara yüksek oranlı artış vergiler, ulaşımadaki artışlar akaryakıt fiyatları ile ilgilidir.

TABLO 2.43: MAL GRUBU BAZINDA TÜFE ENFLASYONUNUN GELİŞİMİ (%)

MAL GRUBU	Ağırlık		12 Aylık		12 Aylık Ortalama	
	2015	2016	2015	2016	2015	2016
Genel	100,00	100,00	8,81	8,53	7,67	7,78
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	24,25	23,68	10,87	5,65	11,15	5,79
Alkollü İçecekler ve Tütün	4,82	4,98	5,68	31,59	4,54	18,13
Giyim ve Ayakkabı	7,38	7,43	8,99	3,98	6,19	7,38
Konut	15,79	15,93	6,71	6,42	7,63	6,57
Ev Eşyası	7,78	8,02	10,95	6,24	8,65	8,59
Sağlık	2,57	2,66	7,16	9,73	7,34	9,57
Ulaştırma	15,38	14,31	6,40	12,36	1,49	7,44
Haberleşme	4,38	4,42	3,56	3,18	3,06	2,76
Eğlence ve Kültür	3,54	3,81	11,56	5,93	9,01	7,11
Eğitim	2,53	2,56	6,39	9,47	6,95	8,23
Lokanta ve Oteller	6,98	7,47	13,23	8,62	13,46	10,18
Çeşitli Mal ve Hizmetler	4,60	4,73	11,00	11,08	10,13	11,31

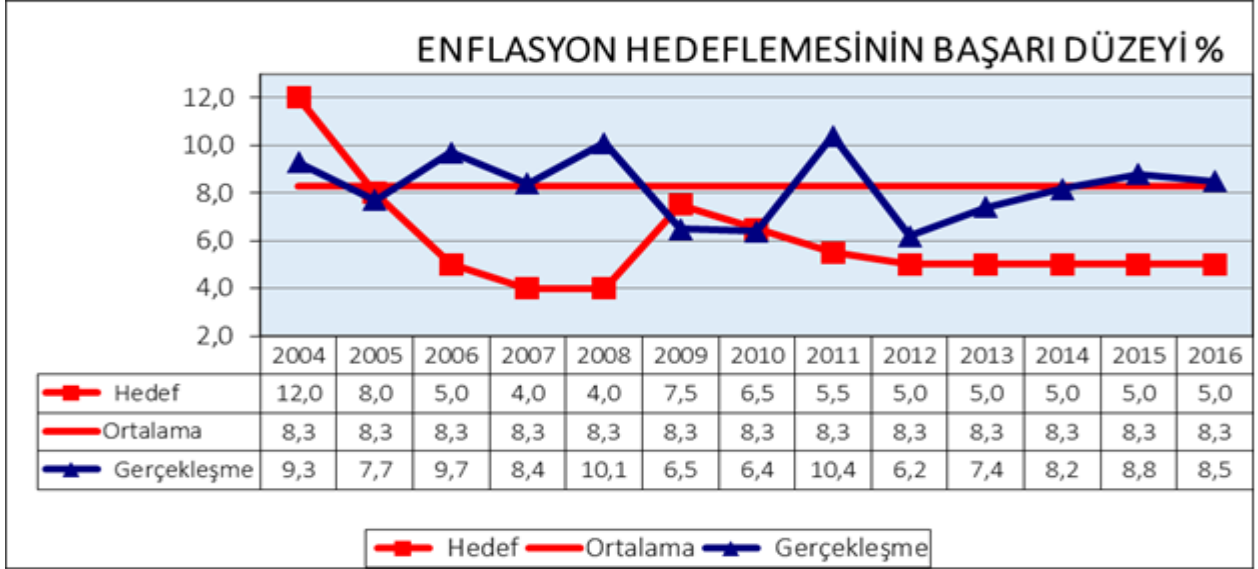
Kaynak: TÜİK

Aşağıdaki grafik TÜFE kapsamında bulunan mal gruplarındaki fiyat artışlarının da farklılaştığını, ancak buradaki farklılaşmanın daha sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca enflasyonla mücadelede maliye-vergi politikasının azaltıcı olmaktan artırıcı yönde rol oynaması dikkat çekmektedir.

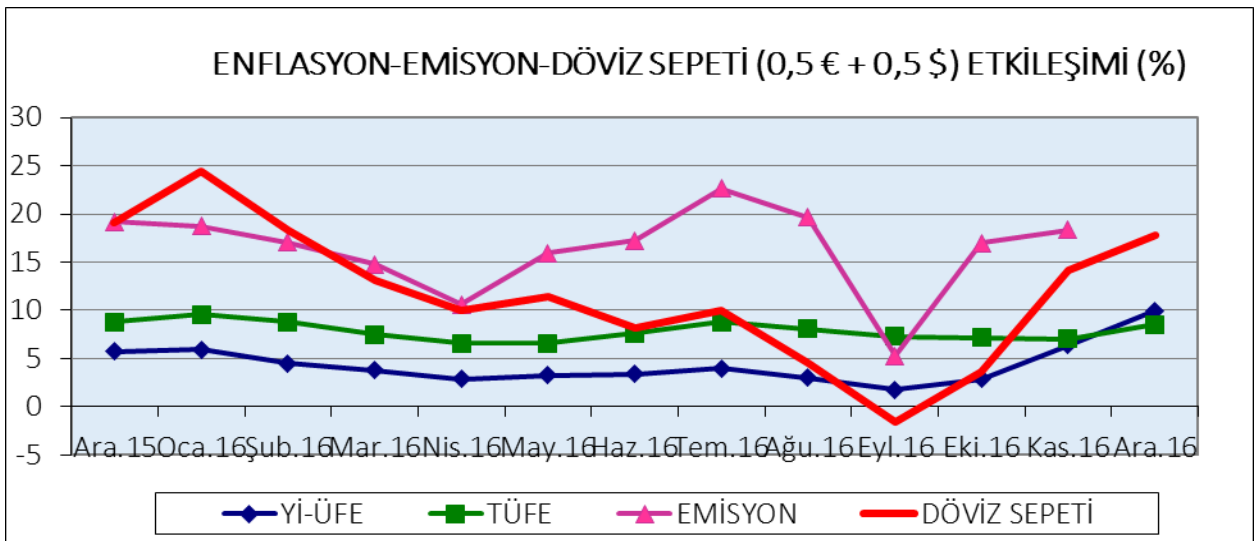

Bu veriler ile küresel koşullar ve rekabetin yoğunluğu birlikte dikkate alındığında, Türkiye’de ekonomi politikalarının, daha önce de vurgulandığı gibi, enflasyonu %2-3 gibi kabul edilebilir düzeylere düşürmeye odaklanması gerektiği açıktır. Çünkü mevcut yüksek düzeydeki enflasyon ile Türkiye küresel ekonomik maçlara bir değil, iki sıfır mağlup başlamaktadır.

Bu noktada ayrıca 2006 yılında uygulamaya konulan açık enflasyon hedeflemesinin başarısının da sorgulanması gereğine vurgu yapılmalıdır. Nitekim enflasyon hedefleri ve gerçekleştirmelerini gösteren aşağıdaki grafik incelendiğinde bir kaç istisna yıl dışında başarı sağlanamadığı görülecektir. 2016 yılı da bunun tipik bir örneğidir ve hedeften (%5) %70 oranında daha yüksek bir enflasyon ile karşılaşmıştır. Kanımızca yapısal gerekçeleri ortadan kaldırılmadan, dışa bağımlılık makul düzeylere çekilmeden, kurlarda olması gereken reel düzeyde istikrar sağlanmadan, tüm ekonomik birimlerin desteği ile enflasyonla mücadele seferberliği başlatılmadan, istenen sonucun alınması olası değildir.

Enflasyon hedeflemesinde bu derece başarısız olunması, ya enflasyon hedeflemesinin ya da enflasyon hedefinin değiştirilmesi gereğine işaret etmektedir. Zira her yılın sonunda Merkez Bankası hedefi yakalayamamış olması nedeniyle itibar kaybına uğramaktadır. Kanımızca Türkiye enflasyon hedeflemesinin ön koşullarını sağlayabilmiş bir ülke değildir. Çünkü bu stratejinin en önemli önkoşulu, döviz kurları ile enflasyon arasındaki ilişkinin yani geçişkenliğin düşük olmasıdır. Ayrıca Merkez Bankasının gerçekten araç bağımsızlığına sahip olması gerekmektedir. Bu şartların Türkiye'de sağlanmış olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Bunu test etmek için enflasyonun teorik olarak en önemli gerekçesi para arzı (emisyon) artışı ve Türkiye pratiğinde en önemli gerekçesi olan döviz kurlarındaki artış ile enflasyon arasındaki ilişki aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

Buradan aylık bazda yıllık enflasyon verileri ile yıllık emisyon ve kur artışları arasındaki etkileşim net bir şekilde görülmektedir. Ayrıca yaptığımız hesaplamalara göre söz konusu dönemde enflasyon göstergelerinin kurlara duyarlılığı emisyona göre daha yüksektir. Nitekim korelasyon katsayısı; TÜFE enflasyonu ile emisyon için 0,53, döviz sepeti kuru için 0,60'dır. Bu katsayılar Yİ-ÜFE açısından bakıldığında 0,58 ve 0,71 düzeyindedir. Dolayısıyla kur artışları ile Yİ-ÜFE arasında TÜFE'ye göre daha güçlü bir korelasyon bulunmaktadır. Bu durum yüksek oranlı dış girdi bağımlılığı nedeniyle kur artışlarının enflasyona geçişinin ÜFE üzerinden daha yoğun olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu veriler Türkiye'nin enflasyon hedeflemesini sorgulaması gerektiğini, mevcut yüksek oranlı dışa bağımlılık düzeyiyle Türkiye'de kurları kontrol etmeden enflasyonun kontrol edilemeyeceğine işaret etmektedir. Kurların kontrolü için ise enflasyonun ve sıcak para hareketlerinin kontrol edilmesi gerekmektedir. Bütün bunlar Türkiye'de enflasyonla mücadelenin hem çok zorunlu hem de çok zorlu olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2.8. ENFLASYON-FAİZ TARTIŞMALARI

2016 yılında sadece Türkiye'de değil dünya genelinde de ekonomi gündeminin en önemli maddelerinden biri faiz olmuştur. Dünya genelinde daha çok FED'in faiz artış zamanlaması, Türkiye'de ise faiz ve enflasyon etkileşimine ilişkin tartışmalar ön plana çıkmıştır. Faiz konusunun yoğun olarak gündeme gelmesi, dünya ekonomisindeki gelişmelerde en önemli belirleyen konumundaki finansal sermaye hareketlerinin faizlerle olan etkileşiminden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla günümüzde faizler önemli bir politika değişkeni olma özelliğini korumaktadır. Çalışmanın bu bölümünde faizler bağlamında Türkiye'de yaşanan tartışmaları bilimsel bir zemine taşımak için bazı açıklamalar yapılacaktır.

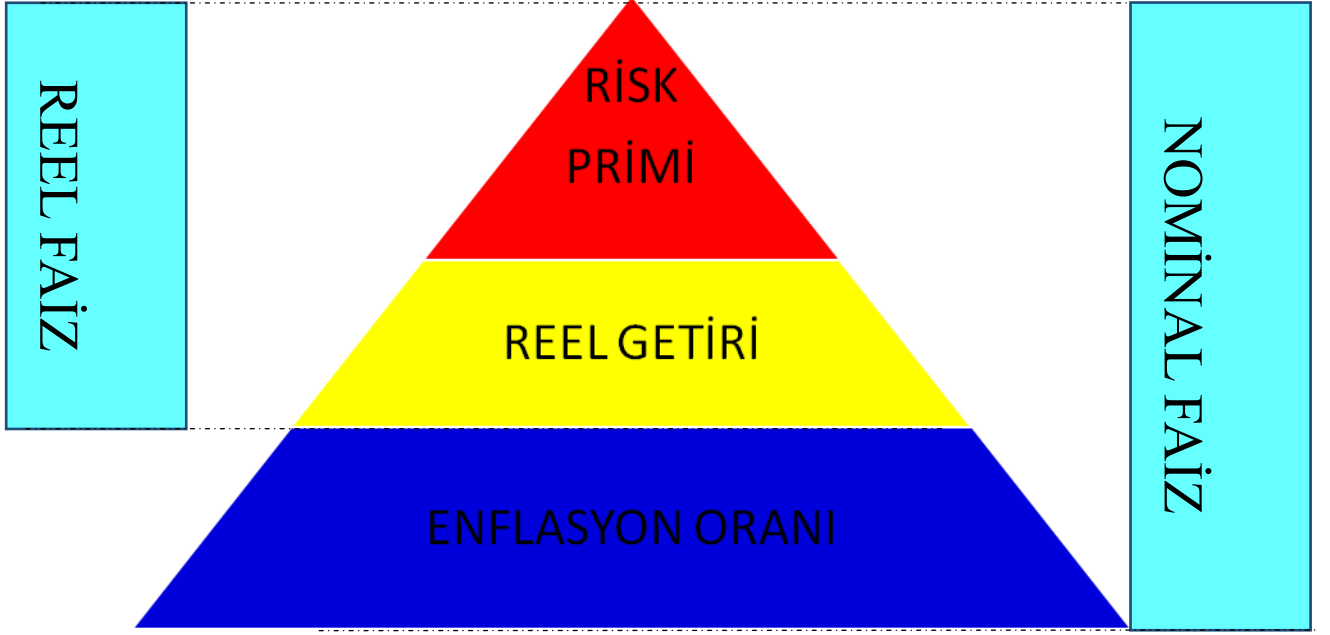
2016 yılında Türkiye'de ekonomi gündeminin önemli konularından biri olan faiz-enflasyon tartışmaları Merkez Bankasının bağımsızlığını konusunu da gündeme taşımış, birçok konu ve alanda olduğu gibi, burada da ciddi bir saflaşma görülmüştür. Davranış yapısı oluşturacak süre devam eden göçebe toplumdaki beslenmiş bir kültürün doğal yansıması olan anlık-kısa vadeli bakış açısı ve yeterince sorgulamadan görüş oluşturma anlayışı bu bağlamda da varlığını hissettirmiştir. Aşağıdaki piramit bu tartışmaları bilimsel zemine taşıyabilmek için gerekli teorik bilgileri sağlayacaktır.

Buradan görüldüğü gibi, elinizdeki likiditeden (nakitten) ve de bu likidenin sağlayabileceği imkanlardan (karşılaşılabilecek kazanç imkanları) vazgeçmenin bedeli yani paranın fiyatı olan faizin üç temel bileşeni vardır. Bunlardan ilki enflasyondur. Enflasyon fiyatların artması yani paranın satın alma gücünün azalması demektir. Bir kişinin tasarrufunu kendisi dışında bir kişi veya kuruma kullanması için geçici olarak verdiği (bir anlamda kiraladığında-borç verdiğinde) asgari beklentisi bu paranın satın alma gücünün (reel değerinin) korunmasıdır. Enflasyonun altında verilecek bir faiz parasını borç veren kişi için kayıp, borç alan için kazanç anlamına gelecektir. Dolayısıyla, iktisadi akıl ile yani rasyonel düşünerek hareket eden bir kişi veya kurumun enflasyonun altındaki faiz oranından borç vermesi beklenmeyecektir.

Diğer taraftan bir kişinin sadece parasının satın alma gücünün korunması karşılığında elindeki tasarrufunu başkalarına borç vermesi de pek olağan bir durum değildir. Zira bu kişinin kendisi de parasıyla bir şeyler satın alarak (ev, arsa, tarla vb.) değerini koruyabilir. O halde tasarruf sahibine enflasyonun üzerinde ekstra bir kazanç imkanı sunmak gerekecektir. Bunun adı da reel getiri olmaktadır. Ekonomik birimler tasarruflarını değerlendirirken farklı yatırım araçlarının olası reel getirilerini dikkate almaktadır. Bu nedenle yatırımcıların reel getirisi düşük (enflasyona yakın) veya negatif (enflasyonun altında) olan yatırım araçlarını tercih etmediği görülmektedir.

Bunların yanında faiz meselesinde çok önemli bir teknik boyut bulunmaktadır. Parasını bir kişiye borç veren veya herhangi bir yatırım aracına yönlendiren kişi geleceğe yönelik bir işlem yapmaktadır. Bu geleceğin temel özelliği ise belirsizliklerin olmasıdır. Konumuz açısından bunun anlamı reel getirinin belirsizliğidir. Çünkü paranın bağlandığı vade içinde enflasyonun ne olacağının kesin olarak bilinmesi, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ve bazen aylık enflasyonun bile %5'lere ulaşabildiği ülkelerde, mümkün değildir. Bu nedenle enflasyonun beklentilerin/öngörülerin üzerinde gerçekleşmesi durumuna karşı da borç veren kişinin ekstradan bir garanti talep etmesi söz konusu olabilmektedir. Bu da "risk primi" olmaktadır. Risk primi sadece enflasyonun öngörülenden yüksek gerçekleşmesi durumuna karşı değil, paranın borç verildiği kişi ve/veya yaptığı işlerden kaynaklanacak sorunlara bağlı olarak paranın geri ödenmeme riskine karşı da talep edilebilmektedir. Bu nedenle para piyasasında farklı faizler ile karşılaşılmaktadır.

FAİZİN BİLEŞENLERİ

Bu açıklamalar piramit üzerinde değerlendirildiğinde; enflasyonun faiz için bir asgari düzey(zemin) anlamına geldiği görülmektedir. Enflasyonun üzerine reel getiri ve risk priminin eklenmesiyle ortaya nominal faiz düzeyi çıkmaktadır. Bu nominal faizden enflasyonun düşülmesiyle de reel faize ulaşılmaktadır. Bir ülkede reel faizler yüksek yani enflasyonun oldukça üzerinde ise bu risk priminin yüksek olduğu yani geleceğe yönelik belirsizliklerin (enflasyonun ne olacağı, ödünç verilen paranın geri dönüp dönmeyeceği) arttığı anlamına gelmektedir. Konuya makro boyutta bakıldığında, risk priminin ekonominin genel durumu yanında siyasi ve sosyal gelişmelerden de etkilenebileceğini unutmamak gerekir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, faiz genel olarak bir sonuçtur. Faizin düşük olması için öncelikle enflasyonun sonra da vatandaşların reel getiri beklentisi ile risk priminin düşük olması gerekir. Bu nedenle faiz konusunun teknik olduğu kadar sosyo-ekonomik ve sosyo-politik boyutları da bulunmaktadır.

Diğer taraftan enflasyonun faiz düzeyini belirlemesi yanında bazı koşullarda faizin de enflasyona etkisi bulunmaktadır. Özellikle üreticilerin sermaye yapısının zayıf olduğu ve bu nedenle yüksek finansman maliyetlerine katlanmak durumunda olduğu koşullarda, faizler maliyet enflasyonuna katkı sağlayabilmektedir. Türkiye'deki enflasyon-faiz tartışmalarında kafa karışıklığının başlıca nedeninin bu olduğu söylenebilir.

Ancak üretimdeki girdilerden sadece biri olan finansman maliyeti artışının enflasyon üzerindeki etkisi ile faiz üzerinde temel belirleyici olan enflasyonun faiz üzerindeki etkisini aynı düzeyde görmek ve değerlendirmek ne matematik ne de iktisat biliminin gerçekleriyle örtüşmeyecektir.

Bu çerçevede Türkiye'deki enflasyon ve faiz etkileşiminin yönü konusundaki değerlendirmeler tavuk-yumurta hikayesine benzetilebilir. Ancak durum mevcut konjonktürde ve bu konu bağlamında o kadar da karmaşık değildir. Tavuk-yumurta ikileminin arasına "konjonktür" ve "yapısal koşullar" terimleri konulduğunda sorun çözülecektir. Bilindiği gibi konjonktür kavramı ekonominin içinden geçtiği evreleri tanımlamaktadır. Buna göre bir ekonomide kriz (dip-çöküntü) evresini önce canlanma sonra da genişleme dönemi izler. Ardından ekonomi zirve noktasına (boom) gelir. Bu evreyi daralma (resesyon) ve bunalım (depresyon) aşamaları ile sonrasında yeniden kriz evresi izler. Ekonomiler ne kadar iyi yönetilirse yönetilsin, ülkenin ekonomisi ne kadar güçlü olursa olsun bu konjonktür evrelerini yaşamak zorunda kalabilir. Bu durum günümüzde hakim olan ekonomik düzenin doğasında var olan bir şeydir ve bu nedenle "sistemik sorun" olarak tanımlanır.

Ekonominin yapısal özelliklerinden bahsedildiğinde ise; sektörel yapı (üretim deseni), mekansal yapı (ekonomik kaynakların ve faaliyetlerin bölgesel dağılımı), piyasa yapıları (rekabetçi veya tekelci eğilimlerin yoğunluğu) ile teknolojik yapı (teknoloji üretme-üretmemesi) ve bunun şekillenmesinde etkili olan nüfus, eğitim, altyapı, kurumlar ve kurumsallaşma düzeyi aklı gelmektedir. Gelişmiş ekonomilerin tipik özellikleri güçlü bir sanayi ve teknolojik ürün üretim altyapısı ve kültürüne sahip olmaları, rekabetçi davranış yapısı ile piyasa koşullarını oluşturmuş bulunmaları ve bölgesel dengesizliklerin sınırlı düzeyde kalmasıdır. Kuşkusuz böyle bir durumun ortaya çıkması için; nitelikli bir nüfus, çağdaş ve bilim bazlı bir eğitim sistemi, sağlıklı ulaşım-iletişim altyapısı, görevleri ve yetkileri doğru tanımlanmış başarı odaklı kurumlar ve kurumsallık temelli işleyiş ile anlayışının yerleşmiş olması gerekmektedir.

Türkiye'ye bakıldığında; çarpık bir ekonomik yapı, nitelik açısından yeterince geliştirilememiş bir nüfus, yap-boz anlayışıyla şekillendirilen eğitim sistemi, işlevselliği tartışmalı kurumlar ve kurumsallıktan uzak anlayışlar ile karşılaşılmaktadır.

Bunların yanında özel girişimcilerin sermaye yapısının zayıf olması nedeniyle daha çok krediyle iş yapmalarını ve kamunun çevirmek zorunda olduğu devasa (468 milyar TL dolayında) iç borç stokunu, enflasyon-faiz tartışmaları bağlamında dikkate almak gerekmektedir.

Bu açıklamaların ardından faiz-enflasyon tartışmalarını daha sağlıklı bir zeminde değerlendirmek mümkün olabilecektir. Nitekim Türkiye'de enflasyonun yapısal bir niteliği bulunmaktadır. Yani sadece faiz ve para politikasıyla istenen düzeye kalıcı olarak indirmek, bir başka deyişle yapısal bir sorunu parasal önlemlerle kalıcı olarak çözmek mümkün değildir. Yine Türkiye'nin en önemli ekonomik sorunlarından biri dış girdi bağımlılığıdır. Türkiye birçok alanda ithal girdi kullanmadan üretim yapamamaktadır. Bu durumda döviz kurları arttığında ithal girdilerin/malların TL cinsinden fiyatları da atmaktadır. Yani Türkiye'de kurlarla enflasyon arasında doğrusal bir etkileşim bulunmaktadır; kur yukarı, enflasyon yukarı veya kur aşağı enflasyon aşağıya şeklindedir.

Diğer taraftan tasarruf sahiplerine enflasyonun altında faiz vermek, yani onların parasının satın alma gücünü düşürmeye ikna etmek pek de olası değildir. Bu durumda vatandaşlar paralarını ya başka alanlarda değerlendirecek ya da büyük ihtimalle harcamaya yönelecek, böylece talep canlanacak, bu da enflasyonu artıracaktır. Dolayısıyla talep yukarı ise enflasyon da yukarıya hareket edecektir.

Diğer taraftan yapısal sorunları nedeniyle Türkiye her yıl ciddi miktarda dış kaynak girişine muhtaçtır. Türkiye özelinde bu kaynakların en önemli boyutunu ise doğrudan yatırımlardan çok sıcak para ve dış kredi kullanımı oluşturmaktadır. Dolayısıyla dış kaynak girişi açısından Türkiye'deki faiz oranları oldukça önem taşımaktadır. Zira yabancılar için Türkiye'deki faizlerin diğer ülkelere oranla yüksek olması gerekir. Böyle olmazsa yeterli dış kaynak girişi olmayacak, vadesi gelen dış borçlar ile cari açığı finansa etmek için ülkedeki döviz rezervleri kullanılacak, azalan rezervler nedeniyle de er ya da geç kurlar artacaktır.

Sonuç olarak, dünya ekonomisinde faizlerde artış trendine girilen bir konjonktürde, Türkiye gibi ciddi yapısal sorunları olan, büyük oranda dış kaynak bağımlılığı bulunan bir ülkede faizleri enflasyonun altına indirmeye çalışmak;

1. İç talebi, bu da talep enflasyonunu canlandıracaktır.

2. Düşürülen faizler dış kaynak girişini azaltarak hatta içerdekilerin çıkışına neden olarak döviz kurlarını artıracak, artan kurlar maliyetler yoluyla enflasyonunu körükleyecektir.

3. Hem talep hem de maliyet enflasyonunun artması sonucu merkez bankası faizleri artırmak zorunda kalacaktır.

4. Böylece düşük faiz-düşük enflasyon için yola çıkmışken yüksek enflasyon-yüksek faize varılacaktır.

Kısaca ifade etmek gerekirse faizin kök nedeni enflasyondur. Enflasyonu düşürmeden faizleri düşürmek, sadece kök nedeni besleyecektir.

2.2.8. FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARI

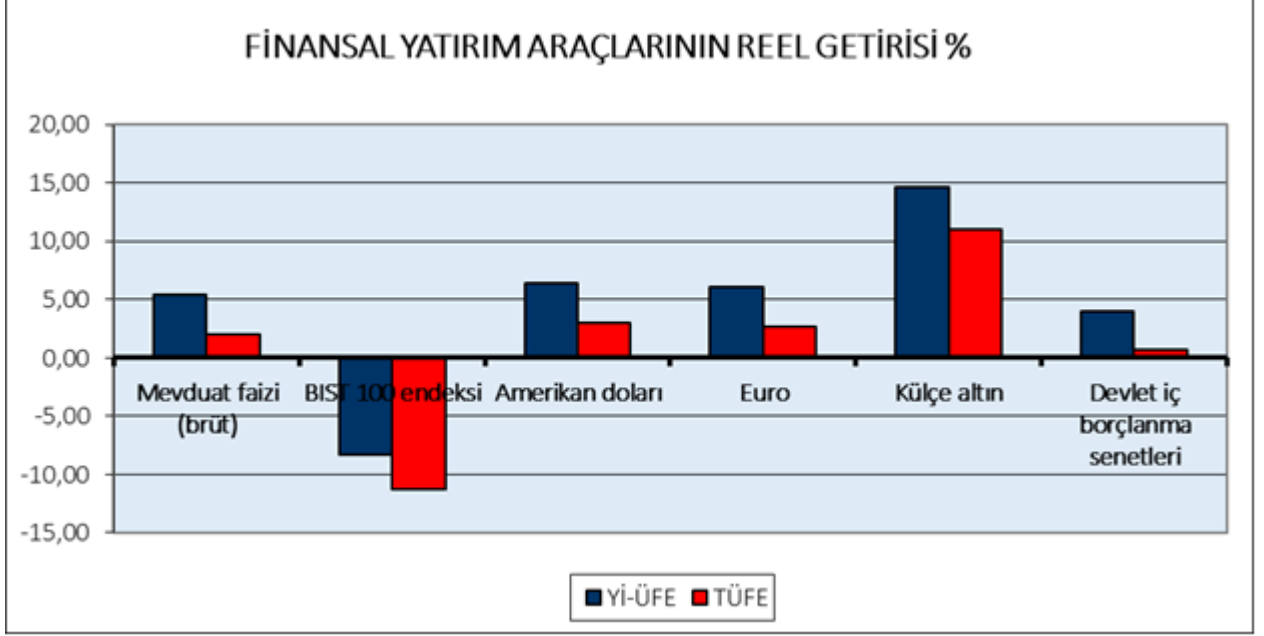
2016 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik gelişmeleri yansıtabilecek bir diğer gösterge finansal yatırım araçlarının getirisidir. Bu nedenle Tablo 2.44'de finansal yatırım araçlarının getirilerine yer verilmiştir. Buna göre, yatırımcısına yıllık bazda en yüksek reel getiriye %19,2 ile altın sağlamıştır. Altını ise %10,3'lük reel getiri ile Dolar, %6,9 ile Euro izlemiştir. Faiz getirisi sağlayan mevduat ve Devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) ise sırasıyla %1,2 ve %0,67 reel getiri sağlamıştır. Faizlerin yüksek olduğu tartışmalarının yapıldığı bir yılda bu iki yatırım aracının getiri düzeyi konuyu tartışanların yeniden bir durum değerlendirmesi yapmasını gerektirmektedir. Zira faizlerin bu düzeyde düşük getiri sağladığı bir ortamda vatandaşlarının portföy tercihlerini yeniden gözden geçirmesi söz konusu olacaktır. Bu da mevduattan kaçışı, gayrimenkul, altın, döviz gibi alanlara yönelişi gündeme getirebilecektir.

TABLO 2.44: 2014 YILINDA BAZI YATIRIM ARAÇLARININ GETİRİSİ

YATIRIM ARAÇLARI	YILLIK			YILLIK ORTALAMA		
	Nominal	Reel Getiri (%)		Nominal	Reel Getiri (%)	
	Getiri (%)	Yİ-ÜFE	TÜFE	Getiri (%)	Yİ-ÜFE	TÜFE
Mevduat faizi (brüt)	9,83	-0,10	1,20	10,00	5,47	2,06
BIST 100 Endeksi	4,10	-5,31	-4,08	-4,42	-8,36	-11,32
Amerikan Doları	19,75	8,92	10,34	11,03	6,45	3,02
Euro	16,08	5,58	6,96	10,61	6,05	2,63
Külçe altın	29,37	17,67	19,20	19,63	14,70	10,99
DİBS	9,26	-0,62	0,67	8,50	4,03	0,67

Kaynak: TÜİK

Diğer taraftan 2016 yılının kaybettireni Borsa İstanbul olmuştur. Borsa yatırımcısına nominal olarak %4,1 getiri sağlamış, ancak bu reel olarak %4,08'lik kayba karşılık gelmiştir.

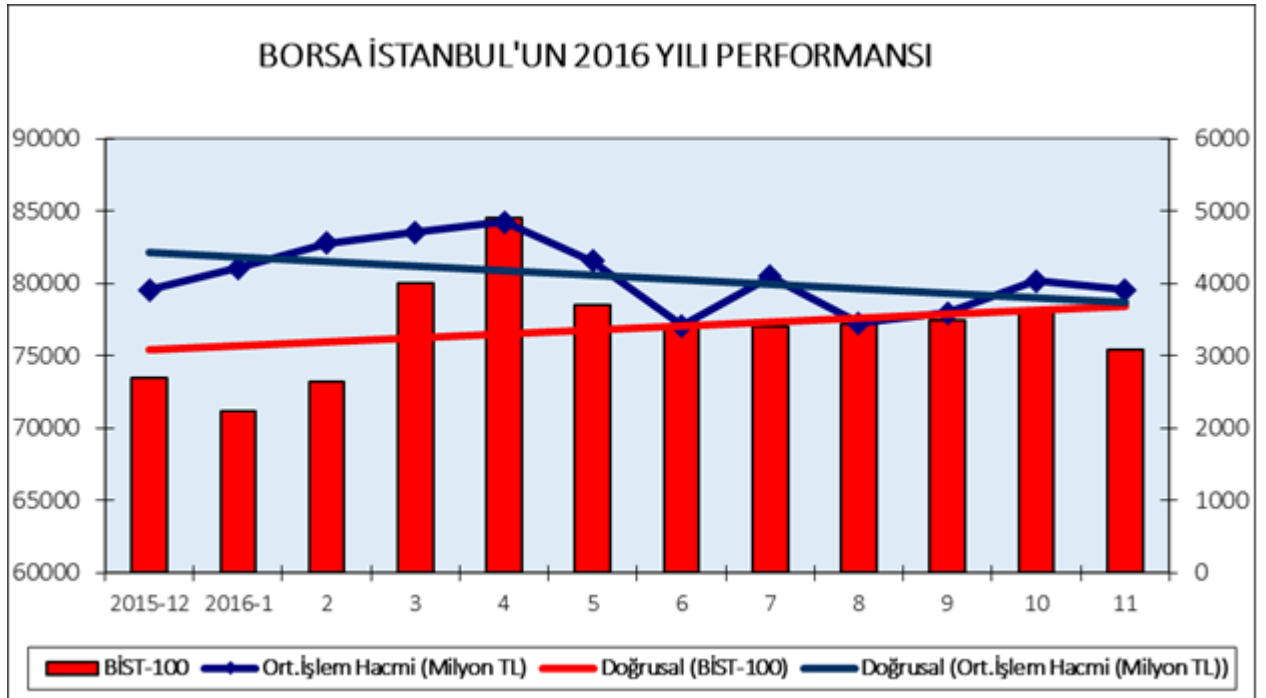
Büyük bir kısmı yabancıların elinde olması nedeniyle borsada yaşanan gelişmeler iç ekonomik gelişmelerin yansıması yanında Türkiye ekonomisinin küresel boyutta algısını da ortaya koymaktadır. Borsada 2016 yılında yaşanan gelişmeler aylık bazda Tablo 2.45'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, Borsa 2016 yılının ilk ayında kötü bir performans göstermiş, ancak daha sonra Şubat-Nisan döneminde adeta bir ralli yapmıştır. Bu dönemde BİST-100 endeksi 84.563'e kadar yükselmiştir. İzleyen dönemde yaşanan siyasi ve ekonomik olumsuzlar nedeniyle borsa genel olarak gerileme trendi göstermiştir.

TABLO 2.45: BORSA ENDEKSİ VE İŞLEM HACMİNDE GELİŞMELER

	Ortalama Endeks	Ortalama Dolar Bazlı Endeks	Ortalama İşlem Hacmi (Milyon TL)	Ortalama İşlem Hacmi (Milyon Dolar)
2013	78.060	4,11	3.268	1.721
2014	75.191	3,44	3.467	1.589
2015	80.583	2,96	4.055	1.505
2015-12	73.452	2,52	3.914	1.341
2016-1	71.183	2,37	4.213	1.400
2	73.165	2,49	4.551	1.548
3	79.975	2,77	4.703	1.630
4	84.563	2,98	4.844	1.709
5	78.545	2,68	4.308	1.471
6	76.889	2,64	3.418	1.173
7	77.024	2,60	4.092	1.378
8	77.210	2,61	3.445	1.163
9	77.481	2,62	3.592	1.212
10	78.227	2,55	4.033	1.313
11	75.390	2,31	3.913	1.196
2016-12	73.452	2,52	3.914	1.341

Kaynak: İMKB

2016 yılında borsa işlem hacminin gelişimi incelendiğinde, yeni ve büyük girişlerin olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Borsa günlük işlem hacmi 2016 yılı boyunca 3,4-4,5 milyar TL gibi oldukça dar bir bantta hareket etmiştir. Bu durum Dolar bazındaki işlem hacmi için de geçerlidir.

2016 yılında yaşanan ilgili gelişmeler ile iç ve küresel koşullar dikkate alındığında 2017 yılında Borsayı oldukça hareketli ve zorlu bir yılın beklediğini, endekste ciddi dalgalanmalar yaşanma potansiyeli bulunduğunu söylemek mümkündür.

2.2.9. BANKACILIK, PARA, MEVDUAT VE KREDİLER

2016 yılında para ve bankacılık kesiminde rasyolar, parasal büyüklükler, mevduat ve kredi boyutunda yaşanan gelişmeler izleyen başlıklarda değerlendirilmiştir.

2.2.9.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER

Bilindiği gibi Bankacılık sektörü 2000'li yılların başında adeta deprem yaşamış, hatırı sayılır banka batmıştır. Bu gelişmeler üzerine sistem yasal ve kurumsal boyutta yeniden yapılandırılmıştır. Türkiye bugün daha güçlü bir bankacılık sistemine sahiptir. Ancak gerek küresel gerekse ülke içinde yaşanacak olası finansal türbülanslara, tahsilat güçlüklerine de sektörün hazırlıklı olması gerekmektedir. Zira dünya ekonomik ve siyasi olarak "normal altı" bir döneme girmektedir.

2.2.9.1.1. BANKACILIK SEKTÖR RASYOLARI

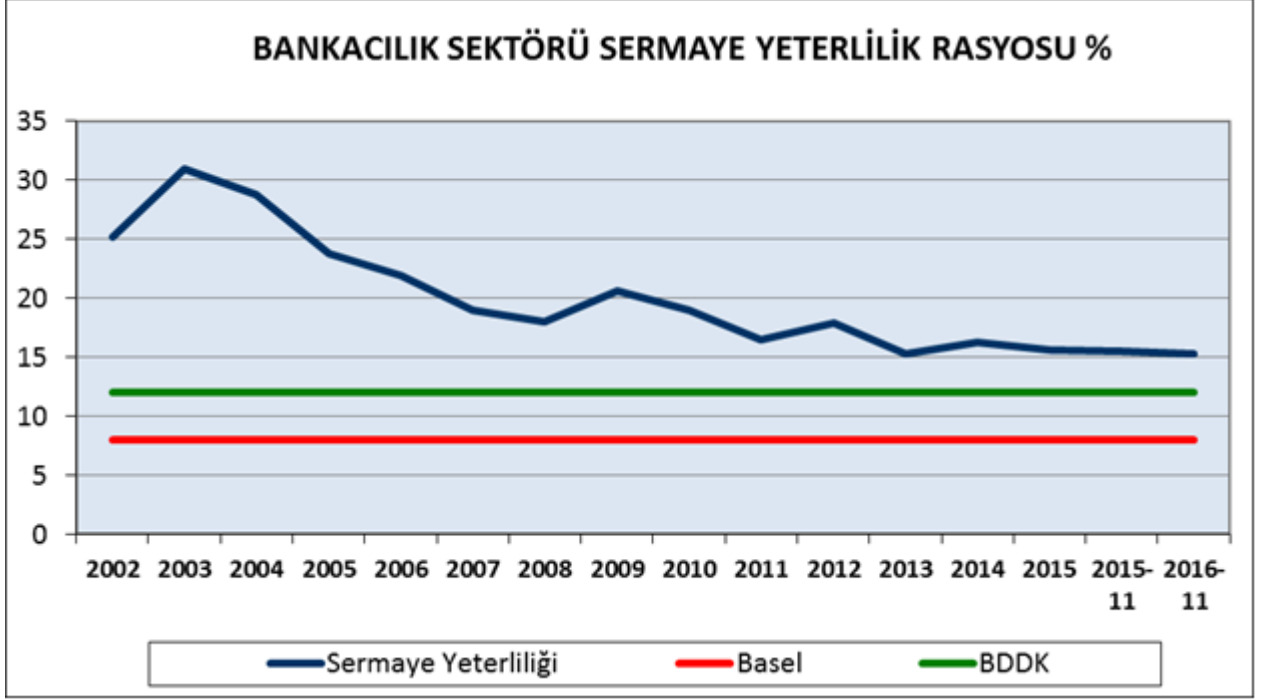
Tablo 2.46'da bankacılık sektörüne ilişkin başlıca oranlar verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, 2001 sonrası dönemde bankaların özsermayelerinin risk ağırlıklı varlıklara (kredi riski, piyasa riski ve operasyonel riskler) oranını ifade sermaye yeterlilik oranı oldukça yüksek düzeylerde seyretmiştir. Bilindiği gibi bu oranın Basel Kriterlerine göre %8 olması gerekmektedir. BDDK'da bu oranı benimsemiş olmakla birlikte uygulamada bu oranın %12 olması istenmektedir. Dolayısıyla 2002-2006 döneminde, sektörün krizden yeni çıkmış olmasının da etkisiyle, bu oran yüzde 20'nin üzerinde kalmıştır.

TABLO 2.46: BANKACILIK SEKTÖRÜNE İLİŞKİN ORANLAR

Yıl	Sermaye Yeterliliği	Takipteki Al. / Toplam Krediler	Kredi / Mevduat	Menkul Değerler / Mevduat	TL Kredi / TL Mevduat	Krediler / Varlıklar	Faiz Geliri / Faiz Gideri	Özkaynak Karlılığı
2002	25,1	17,5	35,5	62,4	34,2	23,0	140,5	11,3
2003	30,9	11,5	42,7	68,8	45,3	26,5	140,8	18,2
2004	28,8	6,0	52,1	64,7	60,9	32,4	177,6	15,8
2005	23,7	4,7	65,7	56,9	71,4	37,8	176,3	12,1
2006	21,9	3,7	74,3	51,7	87,6	43,8	161,3	21,0
2007	18,9	3,5	83,2	46,2	95,7	49,1	158,5	24,8
2008	18,0	3,7	84,1	42,7	92,7	50,2	156,5	18,7
2009	20,6	5,3	80,6	51,1	85,5	47,1	196,1	22,9
2010	19,0	3,7	88,5	46,7	91,1	52,2	199,9	20,1
2011	16,5	2,7	101,0	41,0	105,0	56,1	180,5	15,5
2012	17,9	2,9	106,1	35,0	113,7	58,0	190,7	15,7
2013	15,3	2,7	114,1	30,3	127,3	60,5	207,6	14,2
2014	16,3	2,8	121,6	28,7	139,0	62,2	189,7	12,2
2015	15,6	3,1	123,4	26,5	144,4	63,0	189,0	11,3
2016-11	15,3	3,2	123,5	24,3	131,7	63,1	187,7	13,3

Kaynak: BDDK

Bununla birlikte bu oranın 2007-2010 döneminde %18-20, 2011 sonrasında ise, %17-15 aralığına gerilediği görülmektedir. 2016 yılının 11. ayı itibarıyla bu oranın geldiği %15,3 düzeyi, aylık bazda 2002 sonrası dönemin, 2015 Ağustos ayından (%14,8) sonraki, en düşük ikinci orandır. Bu oran hala uluslararası standartlara göre oldukça yüksektir. Ancak trend dikkatli olunması gereğine işaret etmektedir. Zira bu oranın gerilemeye devam etmesi durumunda bankaların kredi imkanlarını daraltabilecek, krediyle büyüyen bir ekonomide bu gelişme piyasalara da olumsuz yansıtacaktır. Bunun yaşanmaması için bankaların günah keçisi olarak görülmemesi, yeterince (aşırı değil) kar etmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan bankaların takibe düşen alacaklarının toplam kredilere oranı artış trendini 2014 ve 2015'ten sonra 2016 yılında da devam ettirmiş ve %3,2'ye ulaşmıştır. Bu oran 2010 sonrasının en yüksek düzeyidir.

Kredilerin mevduatlara oranı 2016 yılı Kasım ayı sonunda %123,5'e yükselmiştir. Kasım ayları itibariyle bu en yüksek oran olmuştur. Kasım ayı itibariyle bankacılık sektörünün özkaynak karlılığı %13,3 düzeyinde bulunmaktadır.

2.2.9.1.2. MEVDUAT VE KREDİ FAİZLERİ

Bankacılık sektörüne ilişkin olarak incelenmesi gereken önemli bir gösterge de mevduat ve kredi faiz oranlarıdır. Tablo 2.47'de mevduat faizlerinin gelişimi verilmiştir. Buradan 2016 yılı boyunca Merkez Bankasının gecelik borç alma (mevduat) faizlerini %7,25 oranında sabit tuttuğu görülmektedir. TL mevduat faizlerinde ise yüzde bir dolaylarında gerileme yaşanmıştır. Nitekim 2016 yılı başına göre Kasım ayında 3 ay vadeli TL mevduat faizi %11,9'dan %10,5'e, 6 ay vadeli %11,8'den %10,8'e, bir yıl vadeli %11,2'den %10,2'ye gerilemiştir. Bununla birlikte döviz mevduatı faizlerinde özellikle yılın son iki ayında belirgin artışlar yaşanmıştır. Enflasyon oranları, kur artışları ve küresel gelişmeler çerçevesinde 2017 yılının en azından ilk yarısında TL mevduat faizlerinde de artışların olabileceği söylenebilir.

TABLO 2.47: TL VE DÖVİZ MEVDUAT FAİZLERİ (%)

YIL	TCMB Gecelik Borç Alma Faiz Oranları	TL MEVDUAT FAİZİ ⁽¹⁾			DTH FAİZİ ⁽¹⁾					
		3 Ay	6 Ay	1 Yıl	DOLAR			EURO		
					3 Ay	6 Ay	1 Yıl	3 Ay	6 Ay	1 Yıl
2000	118,42	81,8	41,9	173,4	12,0	10,3	9,6	7,4	8,1	9,4
2005	13,50	16,9	17,4	16,6	3,6	3,8	3,4	2,9	3,0	2,9
2010	1,50	8,8	8,8	9,0	2,9	2,8	2,7	2,6	2,6	2,6
2011	5,00	10,7	10,4	10,1	4,6	4,4	3,4	4,1	3,3	3,5
2012	5,00	8,1	8,4	8,6	2,9	2,8	3,0	2,7	2,6	3,2
2013	3,50	8,7	8,8	9,2	2,8	2,7	2,6	2,6	2,6	2,8
2014	7,50	9,9	9,7	9,3	2,1	2,1	2,1	1,8	1,8	2,0
2015	7,25	11,8	11,6	10,7	2,1	2,1	2,1	1,4	1,4	1,5
2016-1	7,25	11,9	11,8	11,1	2,3	2,1	2,1	1,4	1,4	1,4
2	7,25	12,0	12,4	11,5	2,4	2,3	2,2	1,5	1,4	1,3
3	7,25	12,1	12,6	11,7	2,5	2,5	2,1	1,5	1,4	1,3
4	7,25	11,8	12,5	11,6	2,4	2,5	2,1	1,4	1,4	1,2
5	7,25	11,4	12,0	11,6	2,3	2,4	2,2	1,3	1,3	1,2
6	7,25	11,2	11,5	11,4	2,2	2,3	2,2	1,2	1,3	1,2
7	7,25	10,9	11,2	11,1	2,2	2,2	2,2	1,2	1,2	1,2
8	7,25	10,9	11,1	10,9	2,4	2,2	2,2	1,3	1,2	1,2
9	7,25	10,9	11,0	10,6	2,5	2,2	2,2	1,3	1,2	1,1
10	7,25	10,8	10,9	10,2	2,7	2,4	2,2	1,4	1,3	1,2
11	7,25	10,5	10,8	10,2	2,8	2,7	2,3	1,4	1,3	1,3

(1) Ağırlıklı Ortalama Basit Faiz Oranı

Kaynak: TCMB

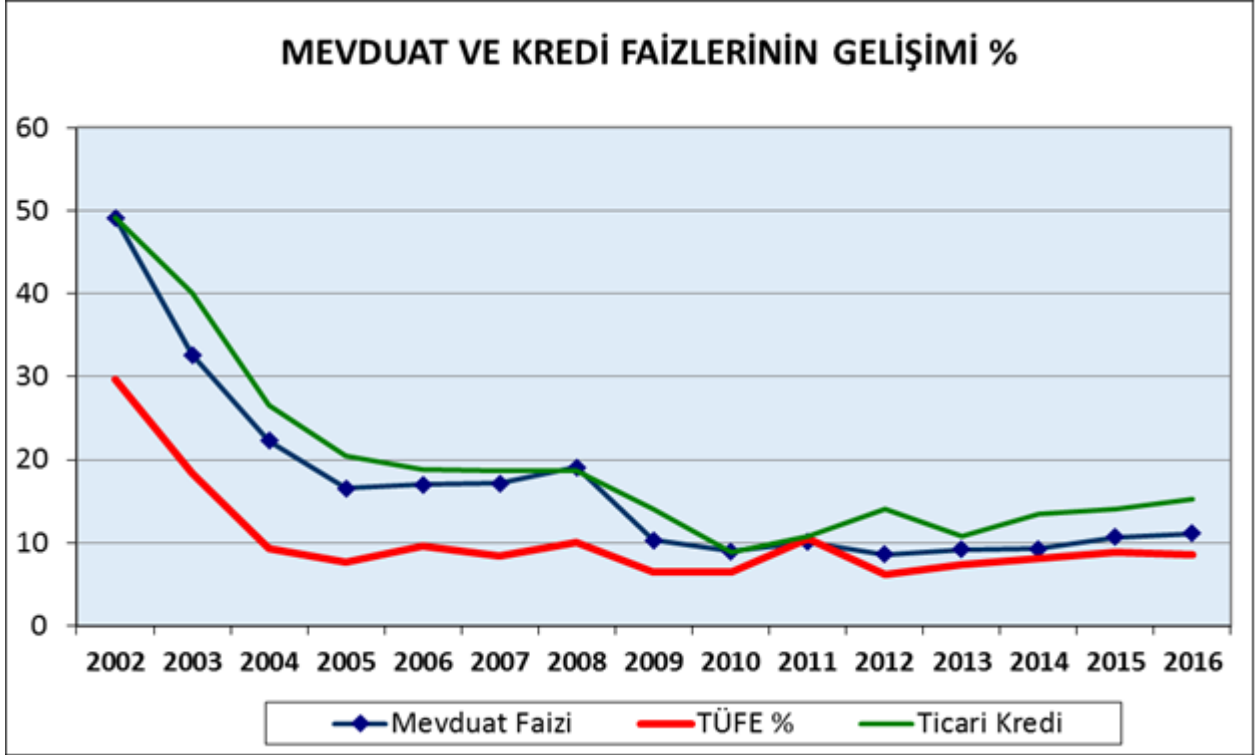
Bankaların kredi faizleri Tablo 2.48'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2016 yılında tabloda yer alan kredi türlerinin hepsinde faiz artışı yaşanmıştır. Söz konusu gelişmede belirleyici olan dönem ise yılın ilk çeyreği olmuştur. 2016 yılının son çeyreği ise, özellikle kamu bankaları öncülüğünde, faizlerde düşüşün gerçekleştiği dönem olmuştur.

TABLO 2.48: KREDİ FAİZLERİ (%)

Yıl	İhtiyaç	Taşıt	Konut	Ticari
2002	58,3	47,3	48,3	49,2
2003	45,9	39,3	40,4	40,1
2004	31,6	26,4	27,8	26,6
2005	24,6	19,2	17,7	20,5
2006	23,9	19,2	18,3	18,8
2007	22,9	19,2	1,3	18,7
2008	21,7	19,6	18,6	18,7
2009	19,0	17,6	15,6	14,1
2010	13,5	11,5	11,1	8,9
2011	15,2	11,8	11,6	10,8
2012	17,7	13,2	12,4	14,1
2013	13,3	10,7	9,7	10,8
2014	15,6	13,4	11,9	13,5
2015	16,0	14,0	12,3	14,1
2016	17,3	15,3	13,3	15,2
2016-I	17,8	16,1	14,4	16,0
2016-II	17,6	15,6	14,1	15,6
2016-III	17,4	15,3	12,9	14,8
2016-IV	16,3	14,1	11,7	14,3

Kaynak: TCMB

Faiz piramidi perspektifinden Türkiye'deki faiz oranlarını değerlendirmek ve yaşanan faiz tartışmalarını analiz etmek açısından aşağıda; yıllık ortalama mevduat faizi, ticari kredi faizleri (11 aylık ortalamaları) ile bu faizlerin reel düzeyini değerlendirmek açısından TÜFE enflasyonu içeren grafik verilmiştir. Buradan 2002-2007 döneminde yüksek seyreden (ortalama %15) reel ticari kredi faizlerinin (enflasyonun üzerine olan bölüm), 2008-2011 oldukça gerilediği (%4,7) görülmektedir. 2012 yılında yeniden yükselen ve %7,9'a kadar ulaşan ticari kredi faizlerinin 2013-16 dönemi ortalaması %5,1 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemlerde reel mevduat faizi ise sırasıyla; %11,9 (2002-07), %3,7 (2008-11), %2,4 (2012) ve %1,8 (2013-16) düzeylerinde seyretmiştir. Bu veriler Bankaların 2013-2016 döneminde vatandaşlara %1,8 oranında reel faiz ödeyerek topladığı mevduatların üzerine %3,3 oranında reel faiz ekleyerek %5,1 oranındaki reel faizden ticari kredi olarak kullandığını ortaya koymaktadır. Bu rakamlar değerlendirilirken; bankaların mevduatlardan zorunlu karşılık ayırarak kredi verdiği, yani faiz ödediği mevduatların tamamını krediye dönüştüremediği, kredilerin bir kısmını geriye alamadığı, binlerce çalışanına maaş ödediği, altyapı ve iletişim giderleri yaptığı, sahiplerine kar sağlaması ve bu arada da sermaye yeterlilik rasyosunu %12'nin üzerinde tutması gerektiğini unutulmamalıdır.

Grafikte dikkati çeken önemli bir diğer nokta da, mevduat ve kredi faizlerinin 2012 sonrası dönemde %8 düzeyindeki enflasyonla yatay seyretmesidir. Bu durum, daha önce vurgulanan; reel ve nominal faizlerin düşmesi için artık enflasyonu aşağıya çekmekten başka çare olmadığı şeklindeki savı desteklemektedir. Bu sağlanmadan faizlerin daha da aşağıya çekilmeye çalışılması, sermaye yeterlilik oranını daha da düşürecek, sistemin faylarında kırılmalara yol açabilecektir. Dolayısıyla mevduat sahipleri, bankalar ve kredi talep edenler arasında faiz boyutundan oluşturulacak dengelerin adil ve sürdürülebilir olmasına dikkat edilmelidir.

2.2.9.2. PARASAL GELİŞMELER

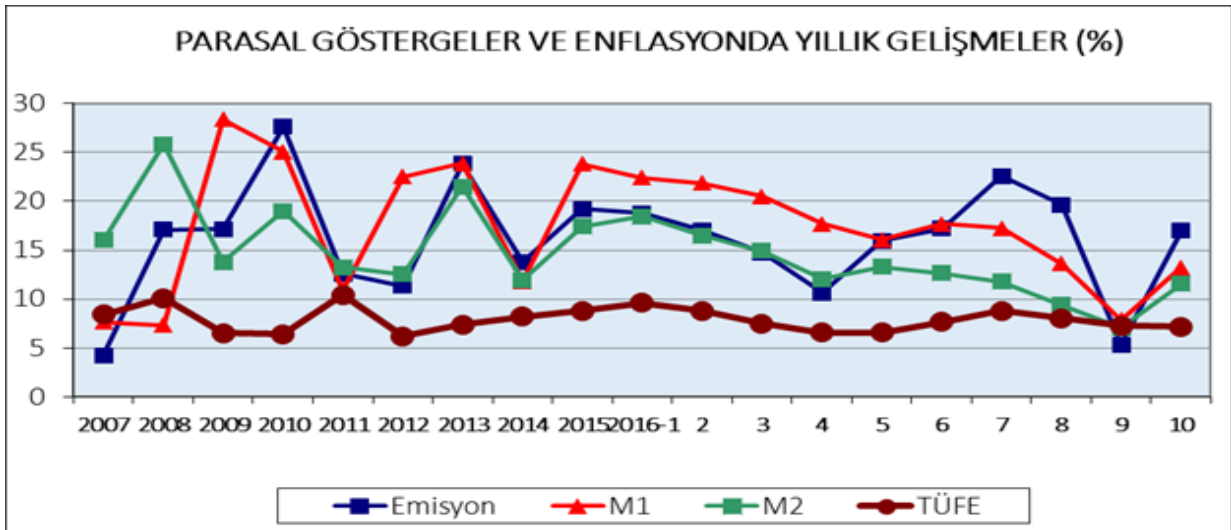
Tablo 2.49'dan görülebileceği gibi, Merkez Bankası tarafından piyasaya çıkarılan ilave para miktarını ifade eden emisyon 2016 yılında, 2015'e göre %19,3 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde dolaşımdaki para ile vadesiz mevduatların toplamından oluşan M1 %22,5, buna vadeli mevduatlar ve yerleşik olmayanların döviz mevduatının eklenmesiyle bulunan M2 tanımlı para miktarında %17,6 düzeyinde artış yaşanmıştır. 2016 yılında enflasyonun %8, büyümenin %3 düzeyinde gerçekleşeceği beklentisi dikkate alındığında parasal büyüklüklerin bu oranlara paralel gelişmediği, ancak canlı olmayan iç talep nedeniyle enflasyonun daha yüksek düzeylere ulaşmadığı söylenebilir.

TABLO 2.49: PARASAL BÜYÜKLÜKLER (Milyar TL)

YIL	(Milyar TL)				Yıllık artış (%)			
	Emisyon	M1	M2	M3	Emisyon	M1	M2	M3
2012	61	182	749	792	11,3	22,5	12,5	13,1
2013	76	225	910	951	23,8	23,9	21,5	20,1
2014	86	252	1.019	1.063	13,8	11,8	11,9	11,8
2015	103	312	1.196	1.238	19,2	23,8	17,4	16,5
2016	123	382	1.407	1.451	19,3	22,5	17,6	17,2
2016-1	103	308	1.206	1.250	18,8	22,4	18,4	17,4
2	105	313	1.216	1.261	17,0	21,9	16,5	15,5
3	105	316	1.231	1.277	14,7	20,5	14,9	14,0
4	105	322	1.233	1.276	10,6	17,7	12,1	11,4
5	110	325	1.257	1.301	15,9	16,0	13,3	12,6
6	114	337	1.272	1.316	17,2	17,7	12,7	12,0
7	122	345	1.287	1.332	22,6	17,2	11,8	11,2
8	123	344	1.288	1.332	19,6	13,6	9,4	8,7
9	124	348	1.305	1.348	5,3	7,9	7,0	6,5
10	124	349	1.327	1.371	17,0	13,2	11,5	11,0
11	123	360	1.375	1.418	18,4	17,1	15,6	14,9
12	123	382	1.407	1.451	19,3	22,5	17,6	17,2

Kaynak: TCMB

Diğer taraftan parasal göstergeler ile TÜFE enflasyonunun yıllık artış değerleri arasındaki ilişki aşağıdaki grafikte verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi parasal göstergeler ile enflasyon arasındaki ilişki çok güçlü görünmemektedir. Nitekim emisyon artışı ile TÜFE enflasyonu arasında sadece %1, M2 ve M3 ile TÜFE enflasyonu arasında ise %36 düzeyinde bir korelasyon söz konusudur. Bu durum parasal bir olgu olan enflasyonun kaynakları ve çözümleri konusunda daha geniş bir vizyona ihtiyaç olduğunu, yapısal boyutlara daha fazla ağırlık verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

2.2.9.3. MEVDUAT GELİŞMELERİ

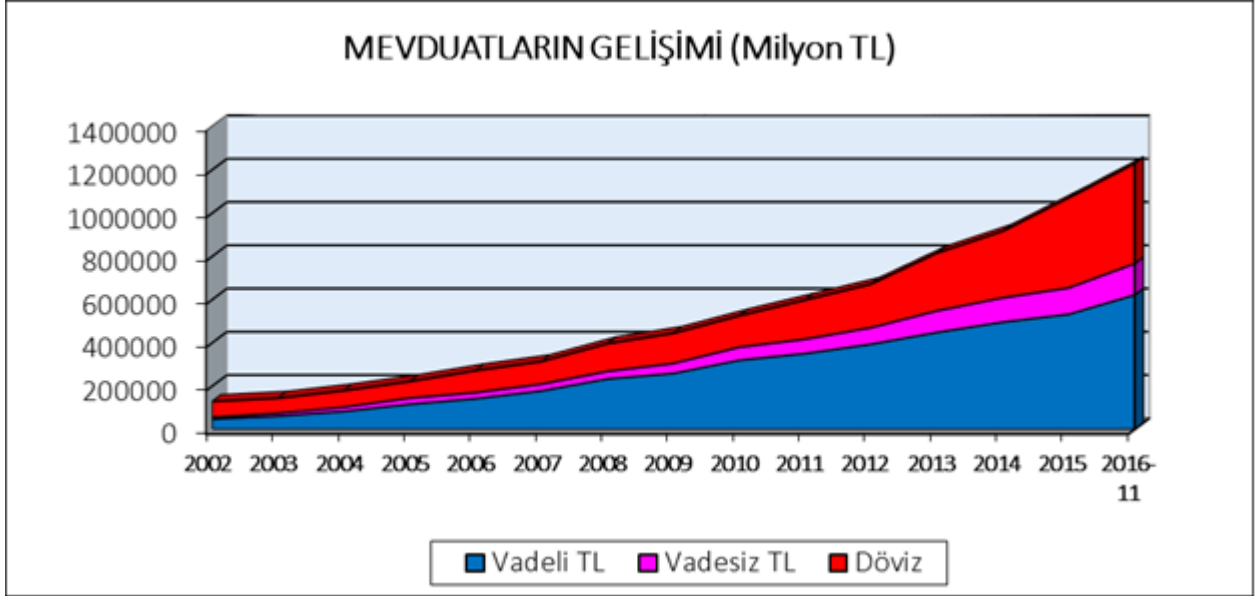
Tablo 2.50'de yer alan mevduat verileri incelendiğinde, 2016 yılında toplam mevduat miktarının 2015 yılına göre %17,7 oranında artarak 1,2 trilyon TL'ye ulaştığı görülmektedir. Bu mevduatların %61'ine karşılık gelen 774 milyar TL'lik bölümü Türk lirası, %39'una karşılık gelen 485 milyar TL'si ise döviz mevduatlarından oluşmaktadır. Bu dönemde döviz mevduatları yaklaşık olarak %16,8, Türk Lirası mevduatları ise, %18,3 oranında artış göstermiştir. Böylece mevduatın bileşiminde dövizin payı %3 oranında gerilemiştir.

TABLO 2.50:MEVDUAT GELİŞMELERİ (Milyon TL)

YIL	(Milyon TL)				DTH	Pay (%)	Toplam Mevduat	Değişim (%)
	Vadeli	Vadesiz	Toplam	Pay (%)				
2002	47.898	8.711	56.608	43,8	72.769	56,2	129.377	
2003	61.757	13.920	75.677	52,3	68.932	47,7	144.609	11,8
2004	83.220	20.020	103.240	57,6	76.074	42,4	179.314	24,0
2005	116.504	28.687	145.191	65,5	76.440	34,5	221.632	23,6
2006	142.268	28.206	170.474	62,7	101.399	37,3	271.874	22,7
2007	178.150	31.696	209.846	66,8	104.196	33,2	314.042	15,5
2008	233.643	35.159	268.803	67,8	127.823	32,2	396.625	26,3
2009	258.879	46.322	305.201	68,7	139.334	31,3	444.534	12,1
2010	319.965	60.552	380.517	72,4	144.790	27,6	525.307	18,2
2011	350.920	66.379	417.299	69,8	180.689	30,2	597.988	13,8
2012	393.950	76.761	470.711	70,1	200.883	29,9	671.594	12,3
2013	448.620	99.820	548.440	67,3	266.533	32,7	814.973	21,3
2014	496.336	112.344	608.679	66,4	307.856	33,6	916.535	12,5
2015	532.519	122.101	654.620	61,2	415.444	38,8	1.070.064	16,8
2016	620.270	154.286	774.556	61,5	485.150	38,5	1.259.706	17,7
Değişim (%)	16,5	26,4	18,3		16,8		17,7	

Kaynak: TCMB

Tablodaki verilerden ve aşağıdaki grafikten 2016 yılındaki mevduat artışlarının önceki yıllara oranla bir miktar daha hız kazandığı anlaşılmaktadır. Ancak, Türkiye düşük olduğu varsayılan tasarruf oranı ve tasarrufların önemli kısmının da yastık altında tutulması (özellikle altın ve döviz olarak) nedeniyle daha büyük mevduat düzeylerine ulaşmamaktadır.

2.2.9.4. KREDİ GELİŞMELERİ

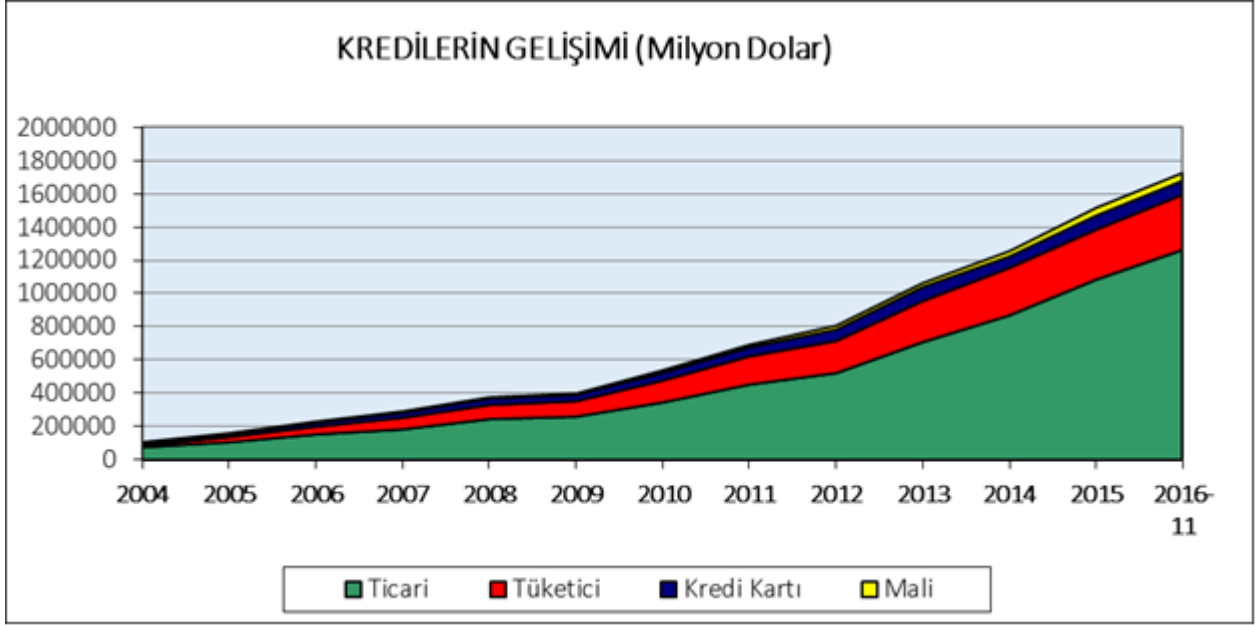
2016 yılında kredi hacminde yaşanan gelişmeler Tablo 2.51'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2016 yılında toplam kredi hacmi önceki yıla göre yaklaşık %16,6 oranında artış göstererek 1,7 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu artış 2012 yılından sonraki en düşük artış olmuştur. Diğer taraftan toplam kredi hacmindeki yıllık bazlı artışın Ocak ayından itibaren sürekli azalması dikkat çekmektedir.

TABLO 2.51: KREDİ GELİŞMELERİ (Milyon TL)

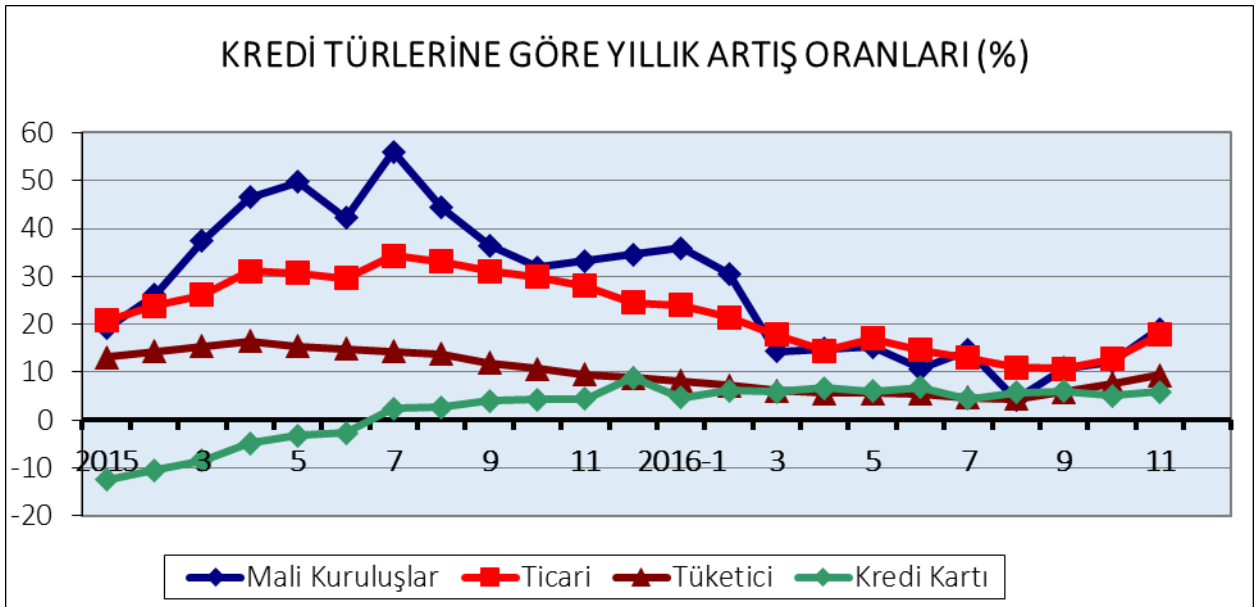
DÖNEM	Mali Kuruluşlar	Ticari	Tüketici	Kredi Kartı	TOPLAM	Yıllık Artış %
2009	11.118	259.608	93.319	36.465	400.510	7,1
2010	17.301	345.412	129.041	43.582	535.336	33,7
2011	15.300	454.679	168.429	54.987	693.395	29,5
2012	18.236	522.979	194.034	70.435	805.684	16,2
2013	26.625	707.672	248.008	82.406	1.064.711	32,1
2014	33.363	869.169	281.084	72.522	1.256.138	18,0
2015	44.918	1.082.652	306.145	78.933	1.512.648	20,4
2016	50.133	1.293.510	337.798	82.113	1.763.554	16,6
Değişim (%)	11,6	19,5	10,3	4,0	16,6	

Kaynak: TCMB

Alt gruplar açısından bir değerlendirme yapıldığında, 2016 yılında tüketici kredilerinin %10,3, ticari kredilerin %19,5, mali kuruluş kredilerinin %11,6 oranında büyüdüğü görülmektedir.

Kredi türlerine göre yıllık artış oranlarını gösteren grafik incelendiğinde 2016 yılının ilk dokuz aylık bölümünde genel olarak bir gerileme yaşandığı, kredi kartı dışındaki kredilerde yılın son çeyreğinde artış hızının yeniden yükseldiği görülmektedir. Bu gelişmede faizler ve enflasyondaki (mal fiyatlarındaki) olası artış beklentisinin etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 2.52'de ise, 2004-2016 döneminde farklı kategoriler itibariyle tüketici kredilerinin gelişimi verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi, tüketici kredileri ve kredi kartı yoluyla kullanılan kredi miktarı toplamı 2004 yılında 26,4 milyar TL iken 2016 yılı sonunda

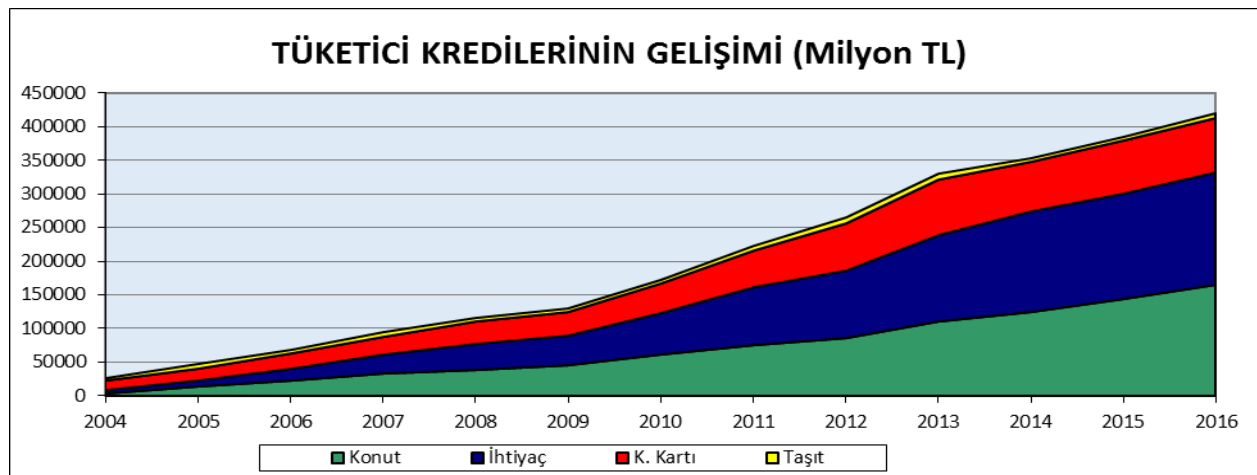
yaklaşık 16 kat artarak 419 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu kredilerde 2016 yılında gerçekleşen artış ise %9 düzeyinde kalmıştır.

TABLO 2.52: TÜKETİCİ KREDİLERİ (Milyon TL)

YIL	Tüketici Kredileri				Bireysel Kredi Kartları			Tüketici Kredileri + Kredi Kartı
	Konut	Taşıt	Diğer	Toplam	Taksitli	Taksitsiz	Toplam	
2004	2.631	4.194	5.906	12.731	3.780	9.938	13.717	26.448
2005	13.035	6.352	10.212	29.599	6.101	11.127	17.227	46.826
2006	23.388	6.662	17.470	47.520	9.077	12.389	21.466	68.986
2007	32.441	6.123	29.064	67.628	10.655	15.646	26.352	93.980
2008	39.265	5.525	38.334	83.124	12.192	21.227	33.419	116.543
2009	44.896	4.421	44.002	93.319	14.838	21.627	36.465	129.784
2010	60.800	5.666	62.575	129.041	19.372	24.210	43.582	172.623
2011	74.588	7.365	86.476	168.429	25.983	29.004	54.987	223.416
2012	85.971	8.007	100.056	194.034	37.954	32.481	70.435	264.469
2013	110.198	8.557	129.253	248.008	47.144	35.262	82.406	330.414
2014	125.394	6.788	148.902	281.084	33.041	39.481	72.522	353.606
2015	143.666	6.447	156.032	306.145	35.430	43.503	78.933	385.078
2016	164.058	6.718	167.022	337.798	38.742	43.371	82.113	419.911
Değişim (%)	14,2	4,2	7,0	10,3	9,3	-0,3	4,0	9,0

Kaynak: TCMB

Bu dönemde en fazla artış gösteren kredi türü ise konut olmuştur. Nitekim 2004-2016 döneminde konut kredilerindeki artış toplamda yaklaşık 62 kat olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler söz konusu dönemde konut üretiminde ortaya çıkan patlamanın önemli bir nedeninin kredi hacmindeki artış olduğunu, olası kredi faizi artışlarının konut talebini olumsuz etkileyeceğini ortaya koymaktadır. Konut alımı karşılığı yabancılara vatandaşlık verilebilmesine imkan sağlanmasını, bu bağlamdan da değerlendirmek faydalı olacaktır.

Taşıt alım kredileri ise 2013 yılında tarihi zirvesi olan 8,5 milyar TL'ye ulaşmış, izleyen yıllarda gerileme sürecine girmiştir. 2016 yılında beklenen vergi artışları ile kur ve olası faiz artışlarından zarar görmemek için taşıt kredisi kullanımında sınırlı da olsa bir yükseliş gerçekleşmiştir.

Kredi karlarındaki gelişmeler incelendiğinde, 2011 yılında getirilen taksit sınırlamalarının bir miktar gevşetilmesiyle 2015 yılı sonunda 78 milyar TL olan kredi hacminin 82 milyar TL'ye ulaştığı görülmektedir. Bu artışın tamamı ise taksitli alışverişlerden kaynaklanmıştır. Bu verilerdeki gelişme, iç talebin kontrolünde kredi kartlarına yönelik düzenlemelerin önemini ortaya koymaktadır.

2.2.10. ÖDEME ARAÇLARINDA GELİŞMELER

2016 yılında kredilerin takibe düşme oranında bazı kategoriler itibariyle ciddi artışlar yaşanmıştır. Nitekim Tablo 2.53'de verilen ve farklı türleri itibariyle takibe alınan kredilerin gelişimi gösteren veriler, Kasım ayı sonu itibariyle takibe düşen kredilerin; diğer ferdi kredilerde yüzde 17,3, inşaat sektörü kredilerinde yüzde 24, kredi kartlarında yüzde 9,3, ticaret ve komisyonculuk faaliyetleri kredilerinde yüzde 47, tekstil sanayinde yüzde 32, gıda, meşrubat ve tütün sanayinde yüzde 32 oranında arttığını ortaya koymaktadır.

TABLO 2.53: BANKACILIK SEKTÖRÜ TAKİPTEKİ KREDİLER (Milyon TL)

KREDİ TÜRÜ	2013	2014	2015	2015-11	2016-11	(%)
Kredi Kartları	5.019	5.731	7.606	7.467	8.160	9,3
Ferdi Kredi Konut	665	615	674	674	868	28,6
Ferdi Kredi Otomobil	257	228	217	222	230	3,3
Ferdi Kredi Diğer	4.154	6.273	9.364	9.149	10.728	17,3
Top. Ticaret ve Komisyonculuk	2.131	2.927	4.726	4.582	6.735	47,0
Tekstil ve Tekstil Ürünleri San.	1.407	1.373	1.682	1.650	2.179	32,1
İnşaat	3.040	3.665	4.311	4.262	5.313	24,7
Gıda Meşrubat ve Tütün San.	903	1.030	1.103	1.083	1.430	32,0
Diğer	12.042	14.500	17.790	17.191	21.482	25,0
TOPLAM	29.616	36.340	47.472	46.282	57.125	23,4

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu

2016 yılında hiçbir grup kredi türünde takibe alınan kredi miktarında gerileme yaşanmamıştır. Bu veriler hem ekonomideki genel durumun sıkıntılı olduğunu hem de girişimcilerin alışverişlerinde hangi sektörlerde daha dikkatli olmaları gerektiğini ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan takibe düşen kredilerin sadece tutarına değil, her bir kredi grubu özelinde takibe düşen kredilerin o gruptaki toplam kredi tutarı içindeki oranına da bakmak gerekmektedir. Tablo 2.54'den bunlar incelendiğinde tüm gruplardaki oranların makul düzeylerde bulunduğu, en yüksek oranın kredi kartlarında olmakla birlikte %7,5 düzeylerinde istikrarlı, daha doğru ifadesiyle kronik hale geldiği söylenebilir. 2016 yılının 11 aylık bölümünde sadece toptan ticaret ve diğer ferdi kredilerde hissedilir artış yaşandığı görülmektedir.

TABLO 2.54: BANKACILIK SEKTÖRÜ KREDİLERİNİN TAKİBE DÜŞME ORANLARI (%)

KREDİ TÜRÜ	2012	2013	2014	2015	2015-11	2016-11
Kredi Kartları	4,9	5,0	6,2	7,4	7,5	7,5
Ferdi Kredi Konut	0,8	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5
Ferdi Kredi Otomobil	3,1	2,9	3,2	3,3	3,4	3,4
Ferdi Kredi Diğer	3,2	3,1	4,0	5,7	5,6	6,1
Toptan Ticaret ve Komisyonculuk	3,3	3,1	3,0	3,7	3,6	4,6
Tekstil ve Tekstil Ürünleri San.	5,6	3,8	3,1	3,4	3,3	4,0
İnşaat	3,9	4,2	4,1	3,7	3,7	3,7
Gıda Meşrubat ve Tütün San.	3,0	2,6	2,3	2,4	2,4	2,9
Diğer	3,0	2,9	2,9	2,8	2,7	2,8
TOPLAM	2,8	2,7	2,8	3,1	3,1	3,2

Kaynak: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu

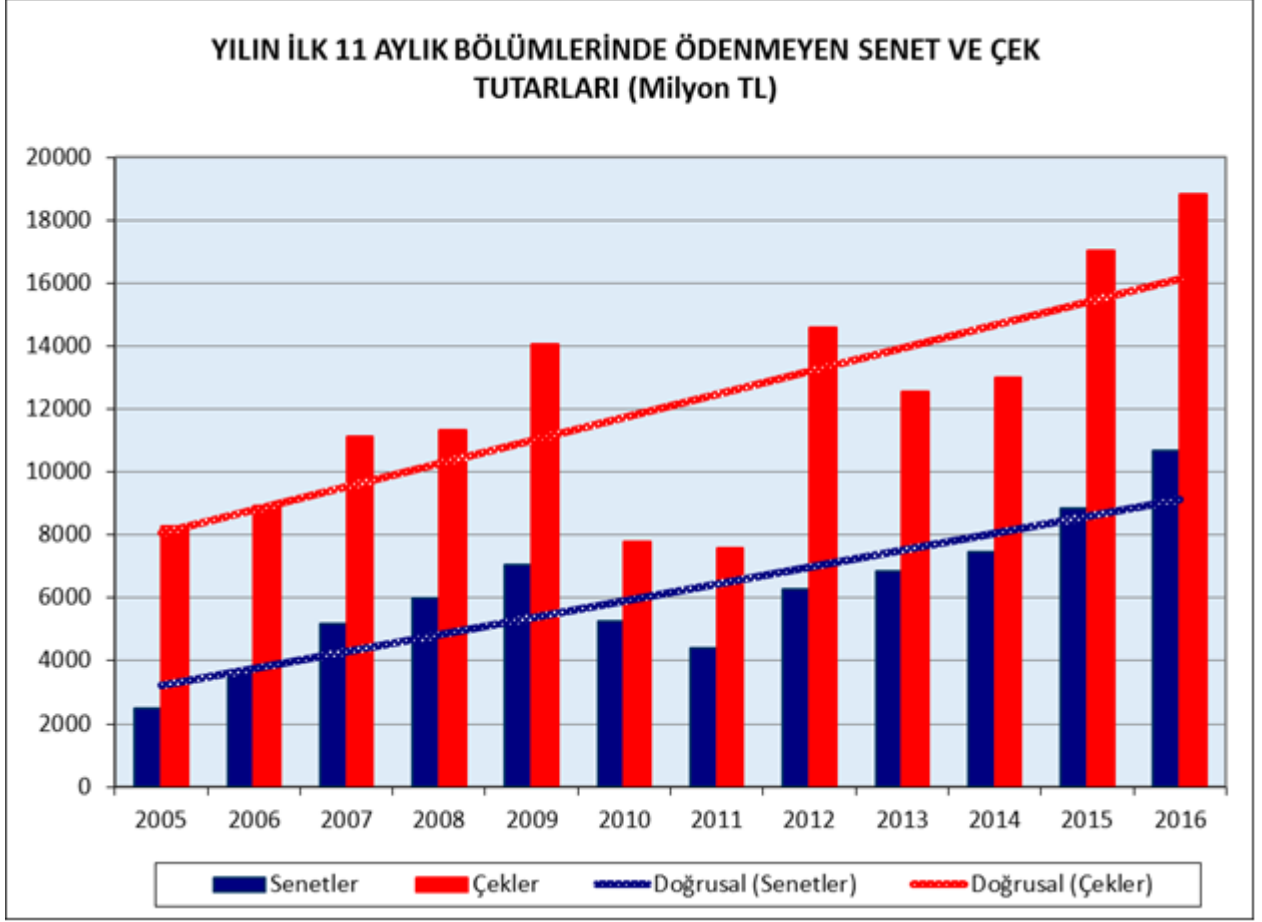
Protesto edilen senetler ve karşılıksız çeklere ilişkin veriler Tablo 2.55'de sunulmuştur. Buradan 2015 yılının Ocak-Kasım dönemine göre 2016 yılının aynı döneminde hem protesto edilen senet %1,7 hem de karşılıksız çek sayısının %2,5 düşük oranda artarken, protesto edilen senet tutarının %20,7, karşılıksız çek tutarının ise %10,6 gibi yüksek oranlarda büyüdüğü görülmektedir.

TABLO 2.55: PROTESTO EDİLEN SENETLER VE KARŞILIKSIZ ÇEKLER

YIL	Protesto Edilen Senet Sayısı (Bin Adet)	Protesto Edilen Senet Tutarı (Milyon TL)	Bankalararası Takas Odalarına İbraz Edilip Karşılıksız Kalan Çek Adeti (Bin Adet)	Bankalararası Takas Odalarına İbraz Edilip Karşılıksız Kalan Çek Tutarı (Milyon TL)	Bankalararası Takas Odalarına İbraz Edilip Karşılıksız Kalan Çek Adet ve Tutarlarının Toplam İbraz Edilen Çek Adet ve Tutarlarına Olan Oranları (%)	
					Adet	Tutar
2004	589,9	1.652,3	1.537,0	7.179,4	5,63	5,05
2005	920,7	2.803,1	1.529,0	9.034,8	6,00	5,02
2006	1.177,9	4.054,9	1.317,9	9.740,2	5,20	4,77
2007	1.470,8	5.732,4	1.482,8	12.285,0	5,48	5,04
2008	1.574,0	6.760,2	1.434,4	13.317,0	5,60	5,02
2009	1.600,0	7.771,3	1.651,9	15.583,9	7,66	6,83
2010	1.216,2	5.768,8	778,8	8.476,3	3,94	3,46
2011	919,0	4.902,3	515,9	8.550,7	2,71	2,91
2012	1.074,7	6.949,2	800,1	16.217,4	4,05	4,63
2013	1.091,9	7.494,2	611,3	14.119,4	3,36	3,70
2014	1.004,0	8.221,0	533,6	14.975,0	2,91	3,41
2015	999,7	10.080,7	601,3	18.957,1	3,35	3,91
2015/11	911,4	8.850,4	544,9	17.041,4	--	--
2016/11	927,0	10.685,5	558,4	18.855,8	--	--
Artış (%)	1,7	20,7	2,5	10,6	--	--

Kaynak: TCMB

Aşağıdaki grafikte 2005-2016 döneminde yılın Kasım ayları itibariyle toplamda ödenmeyen çek ve senet tutarları verilmiştir. Her iki ödeme aracında da, çeklerde biraz daha fazla olmak üzere grafik güçlü bir yükseliş trendinin varlığını ortaya koymaktadır. 2017 yılının bu alanda yeni rekorlara tanıklık etmesi olasılığı hiç de düşük değildir.

Bu açıklamalar ve 2017 yılının olası küresel ve ulusal ekonomik koşullarına ilişkin beklentiler dikkate alındığında, vadeli alışverişlerde sadece müşteriyi değil aynı zamanda sektörü, özellikle de inşaat, turizm ve toptan-perakende ticaret sektörünü de dikkate alan stratejiler çerçevesinde hareket edilmesini gerekli kılmaktadır.

III. BÖLÜM

2016 YILINDA SANAYİ SEKTÖRÜ

3. 2016 YILINDA SANAYİ SEKTÖRÜ

Sanayi sektörü Türkiye'nin kalkınmasının anahtarıdır. Bu durum sadece yüksek katma değer yaratma alanı olması değil, aynı zamanda diğer birçok sektördeki üretim ve gelişmenin de itici faktörü olmasıyla ilgilidir. Bununla birlikte Türkiye sektörün beklediği desteği yeterince elde ettiğini söylemek güçtür. Nitekim bugünün gelişmiş ülkelere göre geç yola çıkmış olması nedeniyle yapısal sorunları olan sektör bir de ekonomi politikalarında uzun zaman öncelikli olarak algılanmaması ve konjonktürel sorunlar yaratan ekonomi politikalarında ısrar edilmesinin getirdiği ilave zorluklarla karşılaşmıştır. Ancak gelinen noktada Türkiye sanayileşmede ya yeni bir yol bulmak, ya da yeni bir yol açmak durumundadır. Zira dünyada yaşanan değişim ve dönüşümler başka bir çıkış yolu bırakmamaktadır. Bu nedenle yeni bir sanayileşme stratejisine, bu strateji oluştururken de dünyayı ve değişimleri yeniden okumaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Bilindiği gibi dünya bazen yavaş bazen hızlı, ancak bir şekilde değişmeye devam etmektedir. Bir zamanlar değişmeyen tek şeyin değişim olduğu söylenirken şimdilerde değişimin de değiştiğine ilişkin tartışmalar yapılar hale gelmiştir. Bu değişimlerin gerisinde ise sadece insan ihtiyaçlarının karşılanması değil, aynı zamanda yeni ihtiyaçlar yaratılması yoluyla yeni pazarlar ve yeni gelir kaynaklarına ulaşılması motifi de vardır. Bilimsel bilgi ve onun insan yaşamına dokunan somut hali olan teknoloji değişim ve dönüşümlerin anahtarıdır. Nitekim son çeyrek yüzyılda ortaya çıkan gelişmelerin ve yeni ürünlerin gerisinde kuantum fiziği yani atom altı fizikteki ilerlemeler bulunmaktadır. İnsanın, maddenin temel yapı taşı olan atomu oluşturan alt parçacıklar (elektron, proton, nötron) yanında onun alt yapıtaşlarına da hükmetmeye başlanması yepyeni ve oldukça farklı dünyaların kapısını aralamıştır. Henüz aralanmış bir kapının yaşamımızda çok şeyi (internet, akıllı telefonlar, tıbbi cihazlar, yapay zeka ve robotlar) değiştirdiği dikkate alındığında yarınlardaki yeniliklerin çok daha köklü dönüşümler getireceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Söz konusu değişimlerin önemli yansıma alanlarından biri de sanayi sektörü olmuştur. Bu bağlamda gündeme gelen ve bilgi çağının sanayisi olarak ifade edilebilecek "Sanayi 4.0" yeni bir çağın öncü alanlarından biridir.

Sanayi 4.0, daha iyi tanımlayan ifadesiyle 4. sanayi devrimi de, genel olarak makinelerin insan gücüne gerek kalmaksızın kendilerini ve üretim süreçlerini yönetmeye başlamalarıyla ortaya çıkmıştır. Makineler bu üst düzey ve güncel yapılarına; bilgisayar, iletişim ve internet teknolojilerinin harmanlanmasıyla ortaya çıkan karma teknolojiye borçludurlar. “Nesnelerin interneti” kavramıyla anılan bu ileri düzeyde gelişmiş yapı, neredeyse üretim gerçekleştiren bir fabrikanın kendi kendini yönetebilmesine kadar uzanmıştır.

Bu gelişmeleri Doğunun ucuz emeği ile rekabet edemeyen "Gelişmiş Batı"nın üretimi rekabetçi olacak şekilde tekrar Batıya kaydırma gerekçesine bağlayanlar da bulunmaktadır. Doğuda ucuza üretim yaptırırken teknolojiyi de bu bölgelere kaptırabileceğini yeterince öngöremeyen Batı, kendine ciddi rakipler yarattığını, bu rakipleri ancak bilim ve teknoloji ile yani Sanayi 4.0 ile aşabileceğini görmüş ve bu alandaki faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Sanayi devi Almanya'nın öncülüğünde başlayan bu süreç sektörü çok farklı boyutlara taşıyabilecektir.

İlk sanayileşme dalgasını kaçırmış, sanayileşme için yaklaşık 150 yıl gecikmeyle yola çıkmış Türkiye'nin yeni sanayi devrimini kaçırmaması, bugün içinde bulunduğundan daha geri bir ülke grubuna düşmesine neden olabilecektir. Bu nedenle Türkiye'nin entegre bir "eğitim-insan-bilim-üretim" temelli, yapısal nitelikli stratejilere acilen ihtiyacı vardır. Çünkü, artık; dündeki işleri, dündeki teknolojiyle ve dündeki anlayışlar ile yapmaya devam ederek güçlü bir ekonomi ve refah içinde bir toplum oluşturmamız mümkün değildir.

İzleyen bölümde yapısal dönüşüm ihtiyacı olan sanayi sektörünün 2016 yılında konjonktürel gelişmelere bağlı olarak yaşadığı gelişmeler farklı boyutlar itibariyle incelenecektir.

3.1 ÜRETİMDE GELİŞMELER

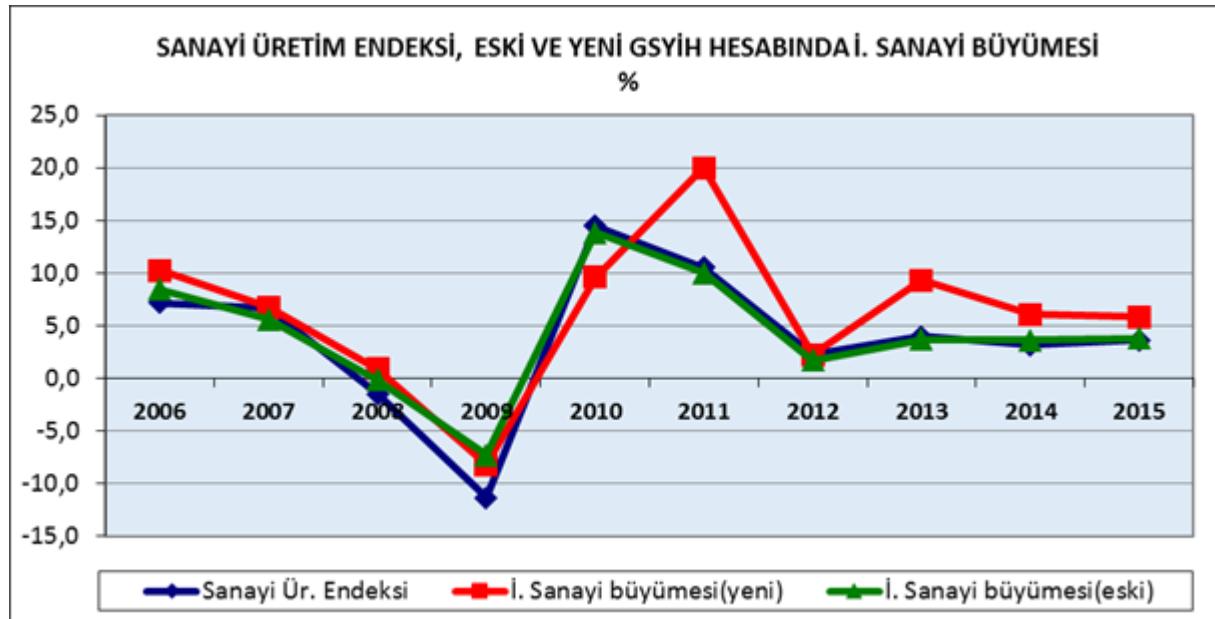
Bu bölümde sanayi üretimi ve kapasite kullanımında 2016 yılında yaşanan gelişmeler değerlendirilecektir.

3.1.1. SANAYİ DE BÜYÜME

TÜİK tarafından 2016 yılı üçüncü çeyreğinde yapılan revizyonun etkileri sanayi sektörüne de yansımış, verilere ilişkin tartışma zemini oluşturmuştur. Bu nedenle yeni GSYH serisinden hareketle sanayi üretimini değerlendirmede ihtiyatlı davranma ihtiyacı doğmuştur. Nitekim aşağıdaki grafikten bu ihtiyatlılığın gerekçesini görmek mümkündür.

Grafikte eski ve yeni milli gelir verisine göre yıllar itibariyle imalat sanayinin yıllık büyüme hızları ile sanayi üretim endeksinden hesaplanmış yıllık sanayi üretim büyümesi bulunmaktadır. Buradan eski milli gelir serisiyle yapılan hesaba göre imalat sanayi büyümesi ile imalat sanayi üretim endeksi büyümesinin neredeyse birebir örtüştüğü görülmektedir.

Ancak aynı şeyi yeni milli gelir hesabı için, özellikle de 2010 sonrası için, söylemek mümkün görünmemektedir. Bu durumda; ya yeni milli gelir serisinde yer alan imalat sanayi üretiminde ya da yıllardır hesaplanan, kullanılan ve yorumlanan sanayi üretim endeksini hesabında sorun bulunmaktadır. TÜİK'in bu konuda yeterli ve gerekli bilgilendirme ve açıklamayı yapması, bu süreçte de neden sanayi üretim endeksini de yenilemediğini, teorik olarak sakıncalı olan 2009 yılını baz almak yerine sanayi endeksi için de baz olarak kullanılan 2010 yılını tercih etmediğini açıklaması uygun olacaktır.

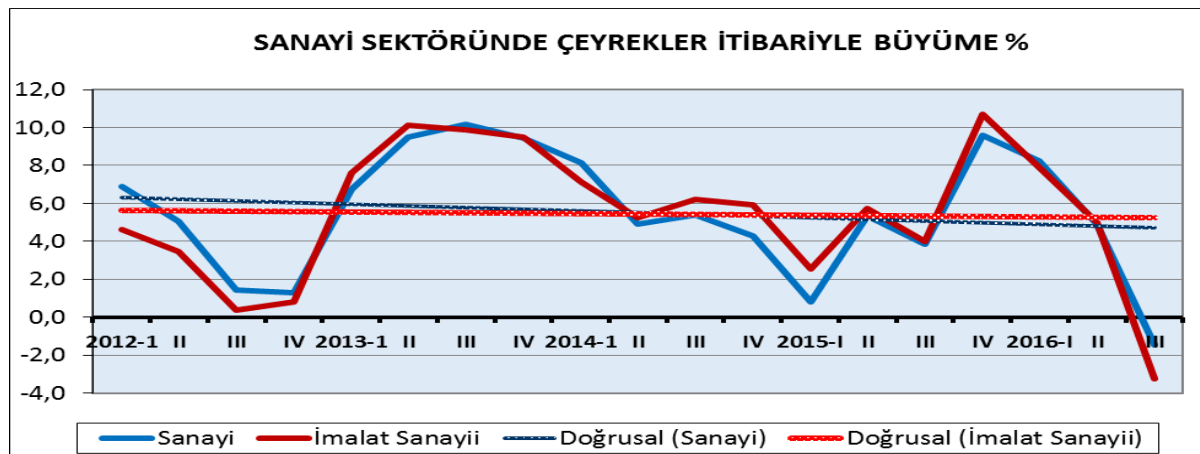
Bu ön açıklamanın ardından, her şeye rağmen ve mecburen, yeni GSYİH hesabı üzerinden 2016 yılında sanayi sektörünün büyüme performansına ilişkin değerlendirme yapabilmek amacıyla ilgili veriler Tablo 3.1'de verilmiştir. Burada yer alan verilerden görülebileceği gibi gerek sanayi sektörü toplamında gerekse imalat sanayinde yılın ilk yarısında yüzde 5 ve üzerinde büyüme hızları yakalanmıştır. Ancak yılın üçün çeyreğinde sanayi sektörü %1,4, imalat sanayi ise %3,2 oranında küçülmüştür. Tablodan yeni seriye göre sanayi sektörlerindeki büyüme hızının eski serinin oldukça üzerinde olduğu da görülmektedir.

TABLO 3.1: SANAYİ HASILASININ GELİŞİMİ
(1998 yılı fiyatlarıyla, Milyon TL)

DÖNEM	CARİ HASILA		BÜYÜME HIZI			
	Sanayi	İ. Sanayi	Sanayi		İ. Sanayi	
			Yeni	Eski	Yeni	Eski
2015-I	101.372,5	85.143,4	0,8	0,5	2,6	1,2
II	115.070,3	97.504,6	5,4	4,0	5,7	4,8
III	114.788,1	96.568,5	3,8	1,5	4,0	1,3
IV	130.579,4	111.432,3	9,6	7,2	10,7	7,8
2016-I	117.454,0	98.908,4	8,3	5,7	7,9	5,7
II	128.162,9	109.670,4	4,9	3,9	5,0	3,0
III	117.486,9	98.236,9	-1,4	--	-3,2	--

Kaynak: TÜİK

Aşağıda bulunan ve 2012 sonrası dönemde sanayi ve imalat sanayi sektörünün çeyrekler itibariyle büyüme hızlarını gösteren grafikten, sanayide büyümenin oldukça istikrarsız olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca her iki sektörün büyüme trend doğruları büyüme hızlarının belirgin bir şekilde aşağı yönlü olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla bu grafik de sanayi sektöründe ve sanayi politikalarında yenilenmenin gereğine işaret etmektedir.

3.1.2. KAPASİTE KULLANIM ORANI

Sanayi sektöründeki gelişmeleri değerlendirmeye imkân verecek bir diğer gösterge ise kapasite kullanım oranlarıdır. Tablo 3.2.'den görülebileceği gibi, 2016 yılında imalat sanayi kapasite kullanım oranı 2015 yılına göre %1,1 oranında artmış ve böylece 2015 yılında %74,7 olan bu oran, 2016 yılında %75,6'ya yükselmiştir. Diğer taraftan imalat sanayinde uzun yıllardır kapasite kullanımında önemli bir gelişme olmadığı, oranın %73-75 aralığında hareket ettiği görülmektedir. Bu durum yeni kapasite ihtiyacına işaret eden bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

TABLO 3.2: İMALAT SANAYİNDE KAPASİTE KULLANIM ORANLARI

ALT SEKTÖR (Üretim Değeri Ağırlıklı, Toplam)	2012	2013	2014	2015	2016	Değişim (%) (2016-15)
İmalat Sanayi	74,2	74,6	74,4	74,7	75,6	1,1
Gıda Ürünlerinin İmalatı	71,7	71,9	71,3	70,5	70,2	-0,5
İçeceklerin İmalatı	66,6	64,8	62,1	62,0	61,1	-1,4
Tütün Ürünleri İmalatı	66,1	69,0	73,3	75,7	78,3	3,4
Tekstil Ürünlerinin İmalatı	78,0	79,3	80,0	76,5	77,4	1,2
Giyim Eşyalarının İmalatı	77,8	77,4	77,8	76,6	76,0	-0,8
Deri ile İlgili Ürünlerin İmalatı	69,7	66,5	65,0	60,3	60,2	-0,1
Ağaç, Ağaç Ür. ve Mantar Ür. (Mobilya hariç) İmalatı	75,8	75,6	77,4	78,8	79,5	0,9
Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı	77,3	79,1	80,9	82,7	84,4	2,1
Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğaltılması	69,2	71,7	69,3	65,2	65,3	0,2
Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ür. İmalatı	76,6	73,0	70,0	84,5	85,1	0,7
Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı	80,5	77,8	76,5	76,0	73,4	-3,5
Temel Eczacılık Ür. Ve Eczacılaşa İlişkin Mal. İmalatı	70,6	71,3	74,2	75,2	73,9	-1,7
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	72,1	72,6	73,6	72,8	72,1	-0,9
Diğer Metalik Olmayan Diğer Mineral Ür. İmalatı	76,3	76,7	77,5	76,0	77,0	1,3
Ana Metal Sanayi	77,6	77,4	74,7	74,5	75,7	1,5
Fabrikasyon Metal Ür. İmalatı (Mak. ve Teç. Hariç)	71,0	71,9	71,9	71,8	71,3	-0,7
Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İm.	76,1	80,9	86,1	79,9	78,4	-1,9
Elektrikli Teçhizat İmalatı	77,5	75,9	73,7	75,9	77,3	1,8
B. Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Ekipman İm.	75,1	76,3	78,6	77,7	77,8	0,1
Motorlu Kara Taşıtı, Treyler ve Yarı Treyler İmalatı	70,7	74,3	68,8	77,3	80,2	3,8
Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	73,1	68,3	70,4	72,9	74,8	2,6
Mobilya İmalatı	69,8	71,4	71,8	72,4	71,2	-1,6
Diğer imalatlar	57,1	54,9	55,6	59,5	60,5	1,8
Makine ve Ekipmanların Kurulumu ve Onarımı	76,4	80,7	72,4	68,3	67,5	-1,2

Kaynak: TCMB

Kapasite kullanımının alt sektörler bazındaki gelişimi incelendiğinde ise, en yüksek oranlı artışın; Motorlu Kara Taşıtı, Treyler ve Yarı Treyler İmalatı (%3,8) ile Tütün ürünleri İmalatında (%3,4) gerçekleştiği görülmektedir. Kimyasal Madde ve Ürünleri imalatı (%3,5) Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı (%1,9), ve Eczacılık Ürünleri İmalatı (%1,7) ise 2016 yılında kapasite kullanım oranı en fazla gerileyen alt sektörler olmuştur.

3.1.3. SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ

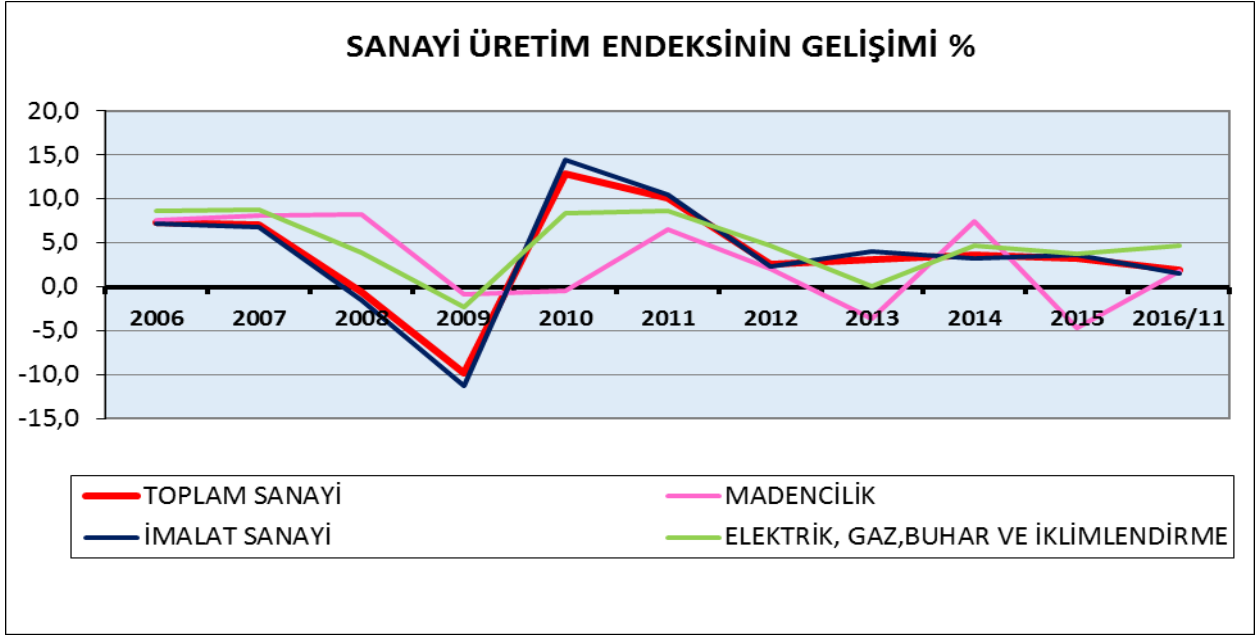
Sanayi üretim endeksinde 2016 yılında yaşanan gelişmeler Tablo 3.3.'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi sanayi sektörü toplamında üretim endeksi 2016 yılı Ocak-Kasım döneminde önceki yılın aynı dönemine göre %1,9, imalat sanayinde %1,5 oranında artış göstermiştir. Aynı dönemde üretim endeksi madencilik ve taşocakçılığında %1,8, elektrik, gaz ve buhar üretiminde ise %4,7 oranında büyümüştür.

TABLO 3.3: SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ

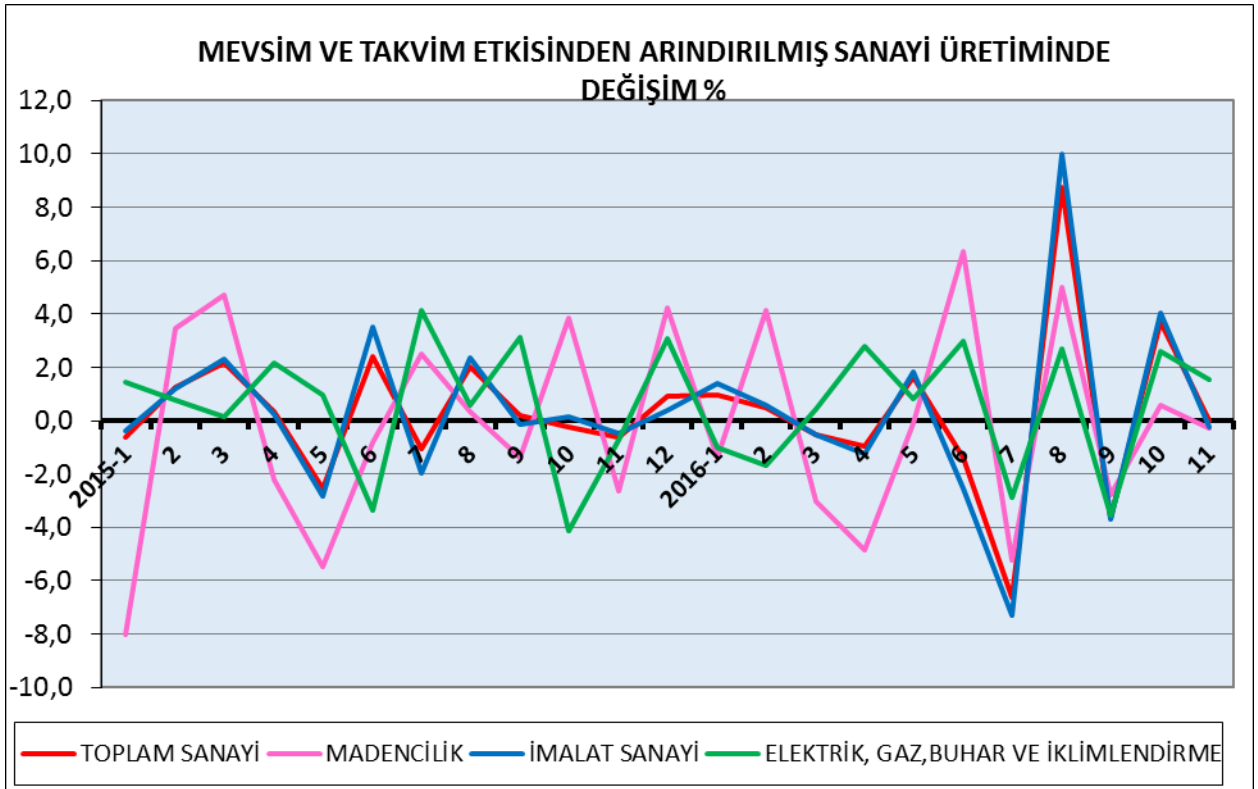
SEKTÖRLER	2013	2014	2015	Ocak-Kasım		Değişim (%)
				2013	2014	
TOPLAM SANAYİ	116,3	120,5	124,3	123,2	125,5	1,9
Aramalı İmalatı	117,4	120,3	120,7	120,3	121,1	0,7
Dayanıklı Tüketim Malı İmalatı	116,6	119,7	125,3	125,3	122,2	-2,5
Dayanısız Tüketim Malı İmalatı	113,6	118,1	122,2	121,1	124,7	2,9
Enerji	108,9	113,6	117,2	116,2	121,5	4,6
Sermaye Malı İmalatı	125,1	131,8	142,6	139,7	142,2	1,8
MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	104,9	112,7	107,3	106,9	108,8	1,8
İMALAT SANAYİ	117,5	121,3	125,7	124,6	126,4	1,5
ELEKTRİK, GAZ ,BUHAR VE İKLİMLENDİRME ÜR. ve DAĞITIMI	113,8	119,1	123,5	122,5	128,3	4,7

Kaynak: TÜİK

Sanayi üretimine ilişkin gelişmelerin yer aldığı grafik incelendiğinde, öncelikle 2006 sonrası dönemde sanayi sektöründe konjonktür evrelerinin (iki dip noktası arasındaki dönem) çok kısa olması dikkati çekmektedir. Grafikte dikkat çeken bir diğer nokta ise madencilik sektöründeki üretim dalgalanmalarının çok fazla olması yani sektör üretiminde istikrarsızlığın belirgin olmasıdır.

Diğer taraftan 2012 sonrası dönemde sanayi üretiminde artış daha istikrarlı ancak daha düşük düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye'nin iç ve dış talepteki gelişmeleri dikkate alarak yeni bir ekonomik ortam oluşturması ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Sanayi üretimindeki gelişmeleri geçmiş yılın aynı dönemi yerine aynı yılın bir önceki dönemine göre (aylık) karşılaştırmaya imkan veren mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış sanayi üretim endeksi verilerine ilişkin grafik incelendiğinde de ilk dikkati çeken şey, istikrarsızlıktır. Bu istikrarsızlığın 2016 yılında daha belirgin hale gelmesi ise, olumsuz ekonomik (kurlar, faiz, ihracat vb.) ve siyasi gelişmelerin bir yansımasıdır.

3.2. İSTİHDAMDA GELİŞMELER

İşsizliğin %12'ler düzeyine geldiği Türkiye'de, sanayi sektöründe üretim kapasitesinin yani yatırımların artması işsizlikle mücadelede son derece önem taşımaktadır. Ayrıca, daha nitelikli ve meslekli insanlara istihdam imkanı sağlıyor olması nedeniyle bu sektörde yaratılacak ilave bir kişilik istihdamın üretim ve büyümeye katkısı diğer sektörlerden daha fazla olmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de işsizlikle mücadele, sanayi yatırımlarıyla birlikte ele alınmalıdır.

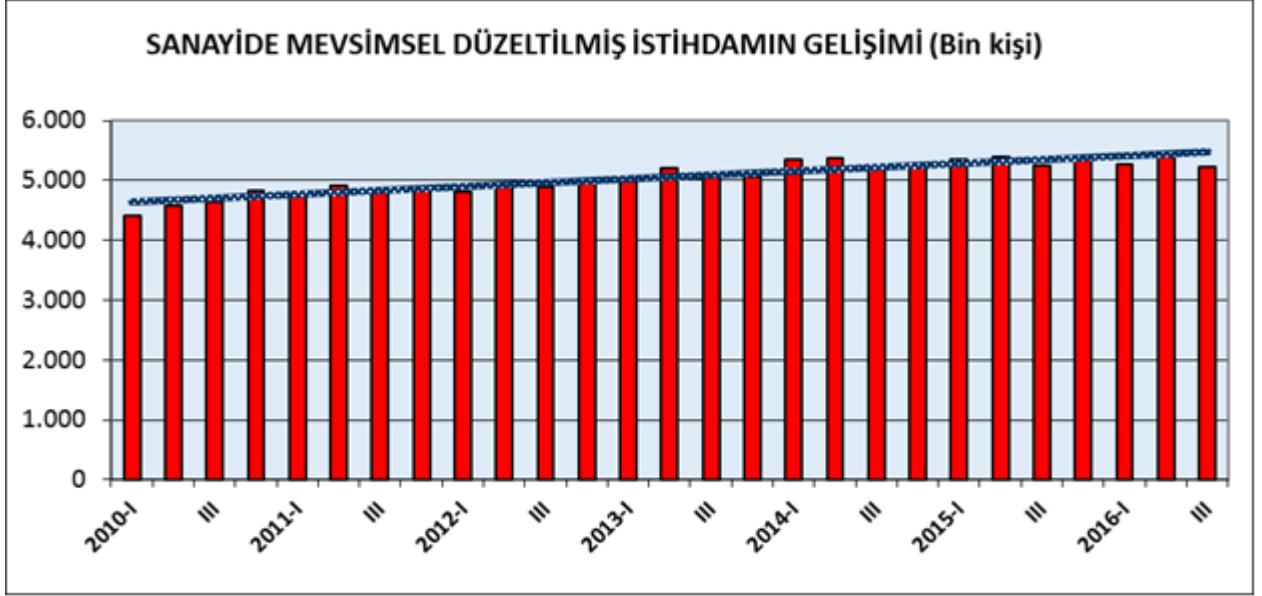
Tablo 3.4. incelendiğinde 2016 yılında sanayi sektörü istihdamında yıllık ortalama olarak, 2015 yılına göre binde 6 oranında gerilediği görülmektedir. Mevsimsel etkilerden arındırılmış sanayi istihdamının gelişimi incelendiğinde ise, sektördeki istihdamın Mayıs ayında 5 milyon 386 bin kişiyle yılın en yüksek düzeyine ulaştığı, izleyen aylarda ise önce gerilediği (Haziran-Ağustos döneminde) sonra da çok düşük oranda arttığı (Eylül-Ekim döneminde) anlaşılmaktadır.

TABLO 3.4: SANAYİ SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM (Bin kişi)

Aylar	Toplam İstihdam	Yıllık Değişim (%)	Sanayi	Yıllık Değişim (%)	Sanayinin payı (%)	Mevsimsel Düzeltilmiş Sanayi İstihdamı	Önceki Aya Göre Değişim (%)
2015-12	26.448	3,1	5.312	0,9	21,1	5.311	-0,8
2016-1	26.275	3,2	5.300	-0,9	21,4	5.300	-0,2
2	26.456	3,4	5.276	-1,4	21,4	5.276	-0,5
3	26.993	4,0	5.295	-0,2	21,0	5.295	0,4
4	27.638	3,8	5.380	1,0	20,5	5.381	1,6
5	27.867	2,9	5.385	-0,4	20,2	5.386	0,1
6	27.651	1,4	5.330	-0,9	20,1	5.330	-1,0
7	27.636	1,1	5.254	-1,5	19,9	5.254	-1,4
8	27.473	1,2	5.224	-0,5	20,0	5.224	-0,6
9	27.564	1,5	5.260	-1,3	20,3	5.260	0,7
10	27.267	1,5	5.282	-1,5	20,5	5.282	0,4
ORT.	--	2,5	--	-0,6	20,6	--	--

Kaynak: TÜİK

Çeyreklik dönemler itibariyle mevsim etkilerinden arındırılmış sanayi sektörü istihdamının gelişimini gösteren grafik incelendiğinde 2010 yılı ilk çeyreğinde 2014 yılı ikinci çeyreğine kadar sanayi sektörü istihdamının çoğunlukla artış gösterdiği, bu dönemden sonra ise adeta yerinde saydığı görülmektedir. Kanımızca iç ve dış talepteki yavaşlama yanında ücretlerdeki artışlar bu süreçte etkili olmuştur.

Diğer taraftan toplam istihdamda sanayi sektörünün payı, 2004 yılından günümüzde kadar, sektörde yaratılan ilave istihdam bir milyon 360'e ulaşmasına rağmen, %20-21 aralığında kalmıştır. Dolayısıyla daha fazla istihdam imkânı sağlaması için sektöre daha fazla yatırım yapılması yanında yerli girdi kullanımına daha fazla özen gösterilmesi, yani yurtiçine yaratılan katma değer artırılması da önem taşımaktadır. Kuşkusuz bunun için de gerçekçi kur politikası, enerji ve finansman maliyetlerinin rakipler düzeyine çekilmesi önem taşımaktadır.

3.3 VERİMLİLİKTE GELİŞMELER

İktisat biliminde verimlilik; işi doğru yapmak, etkinlik ise doğru işi yapmak olarak tanımlanmaktadır. Türkiye gelinen noktada sanayide eksen kaymasını başarmak, bilgi toplumu bazlı ürünleri sanayi 4.0 ortamında üretmek durumundadır. Böylesi bir yenilenme ile hem verimlilik hem de etkinlik açısından sıçrama yapılabilecektir. Hem dünya, hem ülke, hem de sektörün koşulları bunu Türkiye'ye adeta dayatmaktadır.

Sanayi sektöründe emek verimliliğinin mevcut düzeyine ilişkin veriler Tablo 3.5'de sunulmuştur.

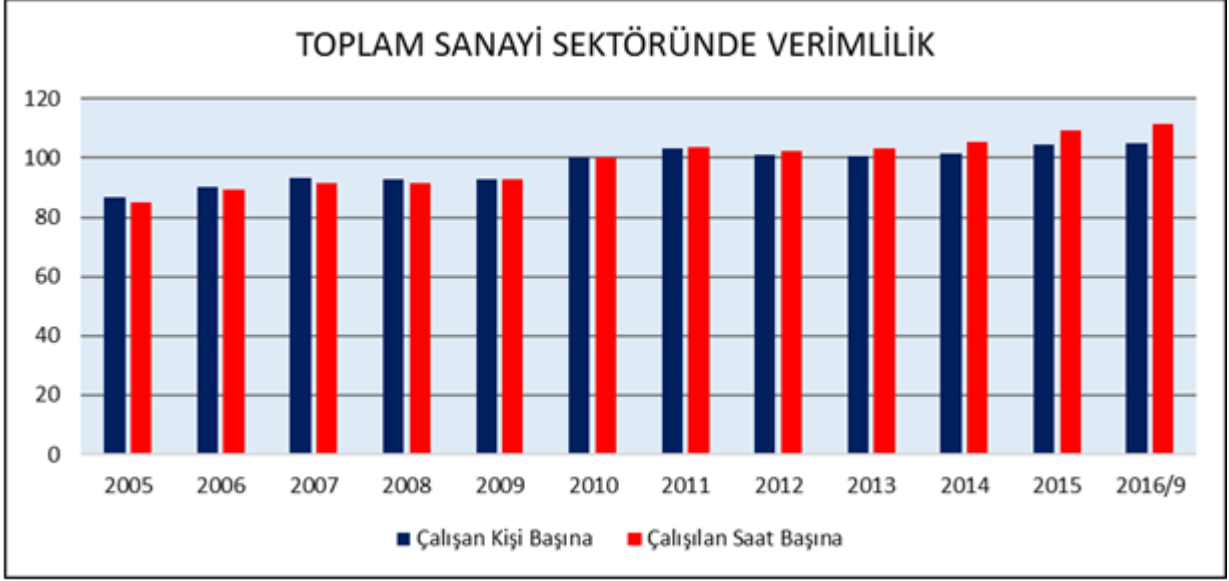
Buradan 2005-2011 döneminde imalat sanayinde emek verimliliği boyutunda önemli mesafeler alındığı, 2005 yılında 86 ve 84 olan kişi başına ve çalışılan saat başına verimliliği endeksinin 2011 yılında 103'e yükseldiği görülmektedir. Ancak izleyen üç yılda verimlilik biraz gerileyerek istikrar kazanmış, 2015 yılında ise yeniden ivmelenmiştir.

TABLO 3.5: İMALAT SANAYİNDE VERİMLİLİK ENDEKSİ

DÖNEM	Endeks (2010=100)		Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişim	
	Çalışan Kişi Başına	Çalışılan Saat Başına	Çalışan Kişi Başına	Çalışılan Saat Başına
2005	86,6	84,9		
2006	90,4	89,2	4,4	5,1
2007	93,2	91,3	3,1	2,4
2008	93,0	91,6	-0,2	0,3
2009	92,6	92,6	-0,4	1,1
2010	100,0	100,0	8,0	8,0
2011	103,3	103,7	3,3	3,7
2012	101,1	102,2	-2,1	-1,4
2013	100,6	103,1	-0,6	0,8
2014	101,4	105,2	0,9	2,1
2015	104,4	109,4	2,9	3,9
2015-I	98,8	102,9	0,5	1,3
2013-II	106,0	110,8	3,2	4,6
2015-III	101,0	108,7	0,1	2,7
2015-IV	111,7	115,0	7,6	7,0
2016-I	105,0	109,0	6,2	5,9
2016-II	110,3	114,6	4,1	3,4
2016-III	99,3	110,1	-1,7	1,3

Kaynak: TÜİK

2016 yılı verilerine bakıldığında ise yılın ilk iki çeyreğinde verimlilik endeksinin 2015 yılının aynı çeyreklerine göre artış gösterdiği, üçüncü çeyrekte ise gerilediği dikkati çekmektedir. İki uzun bayram tatilinin yapıldığı, bir darbe girişiminin bastırıldığı, olağanüstü hal ilan edildiği 2016 yılının üçüncü çeyreğinde sadece verimlilik değil, herhangi bir konuda bile olumlu gelişme beklemek fazla iyimserlik olacaktır. Dolayısıyla bu çeyrekte verimlilikte yaşanan düşüşünü "normal" olarak değerlendirmek gerekecektir.

3.4. ÜCRETLERDE GELİŞMELER

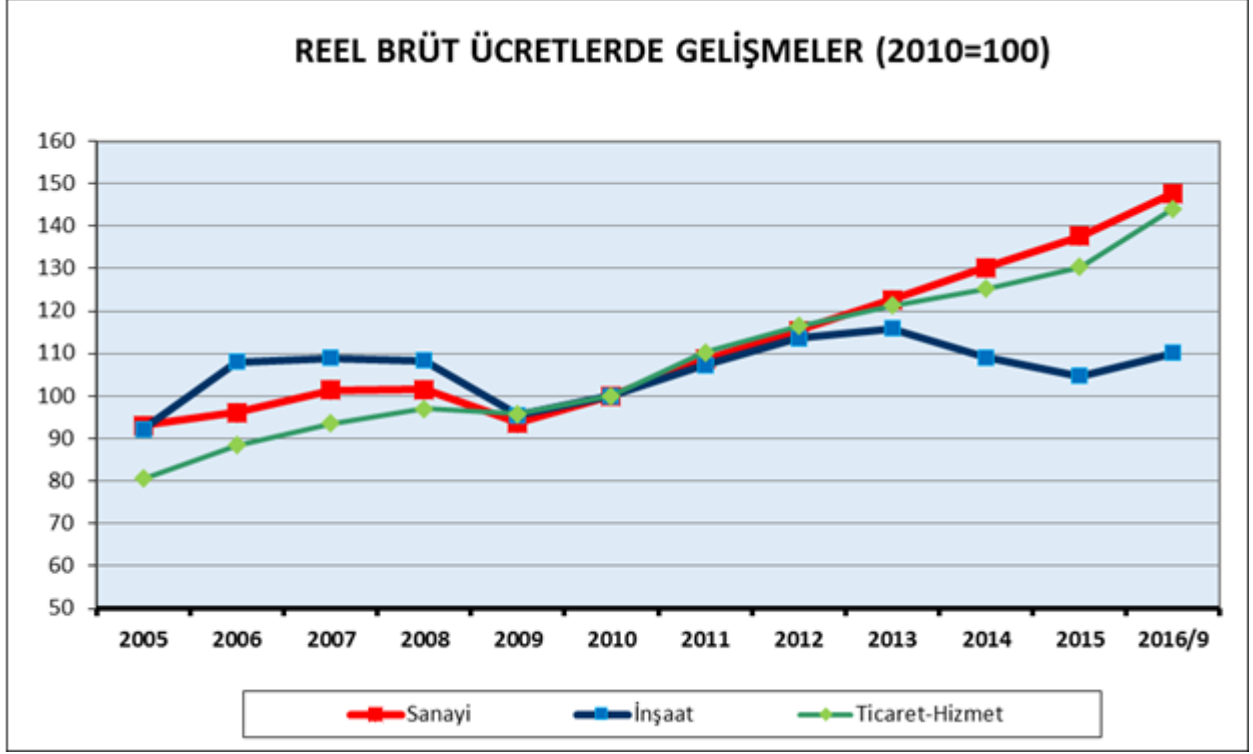
Türkiye sanayisinde görece olarak emek yoğun üretim tekniğinin ağırlıkta olduğu sektörler çoğunluktadır. Kuşkusuz küresel rekabetin geldiği yoğunluk ve Türkiye'deki ücretlerin rakip konumdaki ülkelere oranla geldiği düzey ve milyonlarca işsizle rağmen kalifiye eleman (hem bilgi hem de iş disiplini açısından) bulmakta zorlanan sanayicilerin sermaye yoğun üretim tekniklerine veya ücretlerin daha düşük olduğu ülkelerde yatırıma yöneldiği görülmektedir. Bu iki gelişme Türkiye'de işsizlikle mücadelenin zorluğunun bir başka boyutunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye hem yatırım koşullarını iyileştirmek, hem teknoloji yoğun yatırımlara yönelmek hem de ihtiyaç duyulan nitelikte işgücü yetiştirmeye imkan verecek stratejileri eş-anlı olarak hayata geçirmek durumundadır.

TABLO 3.6: REEL BRÜT ÜCRET - MAAŞ ENDEKSLERİ

YIL	Endeks			Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişim		
	Sanayi	İnşaat	Ticaret-Hizmet	Sanayi	İnşaat	Ticaret-Hizmet
2005	93,0	92,2	80,5			
2006	96,1	108,0	88,5	3,3	17,1	9,9
2007	101,4	109,0	93,6	5,5	0,9	5,7
2008	101,5	108,4	96,9	0,1	-0,5	3,6
2009	93,7	95,4	95,8	-7,7	-11,9	-1,2
2010	100,0	100,0	100,0	6,7	4,8	4,4
2011	108,7	107,3	110,4	8,7	7,3	10,4
2012	115,4	113,6	116,5	6,1	5,9	5,5
2013	122,7	115,8	121,3	6,4	1,9	4,2
2014	130,3	109,1	125,3	6,1	-5,8	3,3
2015	137,6	104,7	130,4	5,6	-4,0	4,1
2015-I	132,4	99,8	127,5	5,9	-7,8	4,5
2015-II	135,2	104,8	128,4	5,8	-5,1	3,8
2015-III	143,1	108,0	134,8	7,0	-2,2	4,9
2015-IV	139,5	106,3	130,9	3,7	-0,8	3,2
2016-I	144,7	106,2	143,6	9,3	6,4	12,7
2016-II	148,1	113,7	143,4	9,6	8,5	11,7
2016-III	150,3	110,5	145,2	5,0	2,2	7,7

Kaynak: TÜİK

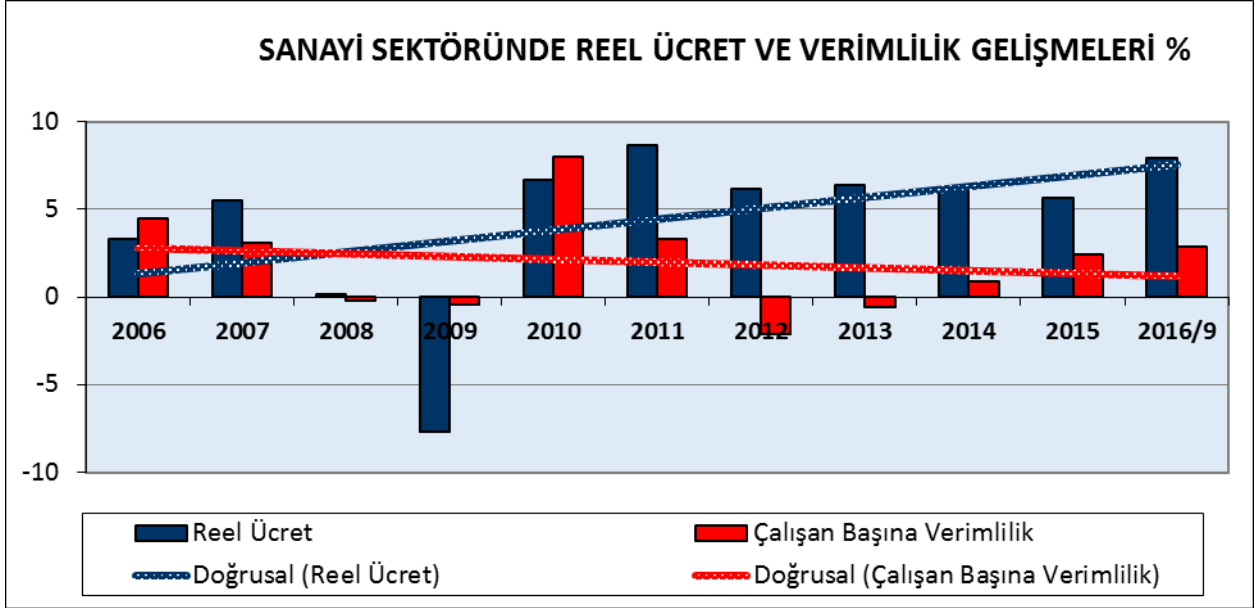
Türkiye'de reel ücretlerin 2005 sonrası dönemdeki gelişimi Tablo 3.6'da verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2005-2008 arası dönemde sanayi sektöründe reel brüt ücretlerde artış yaşanmış, 2009 krizine bağlı olarak ücret endeksi tekrar 2005 düzeyine gerilemiştir. Aşağıdaki grafikten de görülebileceği gibi krizin ardından sanayide reel ücretler düzenli olarak artış göstermiştir. En yüksek oranlı artışlar ise asgari ücretin yüksek oranda artırıldığı 2016 yılının ilk ve ikinci çeyreğinde gerçekleşmiştir.

Ücretlerdeki artışı tek başına yüksek veya düşük şeklinde değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zira ücretler arttığında, işgücü verimliliğinin daha yüksek oranda artması halinde reel işgücü maliyeti düşecektir. Yine ücretler gerilediği halde, verimlilik düzeyi daha yüksek oranda gerilerse, işgücü maliyetleri artmış olacaktır. Dolayısıyla ücret ve verimlilik artışlarını birlikte değerlendirmek gerekmektedir.

3.5. VERİMLİLİK VE REEL ÜCRET KARŞILAŞTIRMALARI

Sanayi sektöründe reel ücretler ve verimlilik artışlarını karşılaştırmak amacıyla aşağıdaki grafiği incelemek faydalı olacaktır. Bu grafik kriz yılı olan 2009 ve izleyen 2010 yılı dışında reel ücret artışlarının sürekli olarak emek verimliliğinin üzerinde arttığını, hatta verimliliğin gerilediği bazı yıllarda bile reel ücretlerde yüksek oranlı artışlar gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Bunun anlamı sanayicinin bir taraftan kar marjlarının daralması diğer taraftan da rekabet gücünün azalmasıdır. Bu durum girişimcilerimizin 1984-2006 arasındaki 23 yıldaki toplamından (6,3 milyar Dolar) daha fazla doğrudan yatırımı sadece 2014 yılında (bir yılda 7 milyar Dolar) yurtdışında yapmasının bir gerekçesini de ortaya koymaktadır. Pahalı enerji, yüksek faiz, hukuk sistemindeki sorunlar, ülke imajındaki olumsuz gelişmeler de eklendiğinde girişimcilerin başta AB üyesi Doğu Avrupa, istikrarlı Kuzey Afrika ve Uzakdoğu ülkelerine olmak üzere diğer ülkelere yönelebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, Türkiye'de üretim deseni geliştirilmeden, üretimin ağırlıkta olduğu sektörlerde yüksek ücret ödeme imkanı sunacak nitelikli katma değer üretmeden ücretlerin bu düzeyde artması ihracatçıların yurtdışında, iç piyasaya üretim yapanların ise ülke içinde rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir. Ayrıca bu durum sürdürülebilir de değildir. Türkiye daha fazla zaman kaybetmeden bilimsel bazlı, orta ve uzun vadeli yenilikçi temelde bir sanayi stratejisini, katılımcı yöntemle hazırlamak zorundadır.

3.6. DIŞ TİCARETTE GELİŞMELER

Sanayi sektörünün 2016 yılı performansının değerlendirilebileceği bir alan da dış ticarettir. Tablo 3.7'den görülebileceği gibi ihracat, 2016 yılı Ocak-Kasım döneminde, 2015 yılının aynı dönemine göre madencilikte %5,3, imalat sanayi toplamında ise %1,4 oranında gerilemiştir. Aynı dönemde ihracatın lokomotif sektörlerinden giyimde %6, tekstilde %2, gıda ürünlerinde %3,8, ana metal sanayinde %1,9 düzeyinde ihracat gerilemesi yaşanırken motorlu kara taşıtı ve römorklarda %12,6 düzeyinde ihracat artışı gerçekleşmiştir. Bu dönemde yüksek oranlı ihracat artışı gerektiren bir diğer sektör tütün ürünleri (%23,3) olmuştur. Bu iki sektörle birlikte imalat sanayi altında yer alan 22 alt sektörden sadece dördünde 2016 yılının 11 aylık bölümünde ihracat artışı gerçekleşmiştir.

TABLO 3.7: SANAYİİ ALT SEKTÖRLERİNDE İHRACATI (Milyon Dolar)

SANAYİ ALT SEKTÖRLERİ	2002-2016/11	2014	2015	OCAK-KASIM		
				2015	2016	Değişim (%)
Madencilik ve Taşocakçılığı	30.139	3.406	2.799	2.578	2.440	-5,3
İmalat	1.527.711	147.059	134.390	123.615	121.843	-1,4
Gıda Ürünleri ve İçecek	100.207	11.158	10.222	9.354	9.003	-3,8
Tütün Ürünleri	4.472	555	532	485	598	23,3
Tekstil Ürünleri	163.339	15.414	13.591	12.443	12.413	-0,2
Giyim Eşyası	161.807	13.774	12.526	11.558	11.486	-0,6
Dabaklanmış Deri vb.	9.891	1.153	1.018	949	958	1,0
Ağaç ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç) vb.	7.338	854	695	642	626	-2,5
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	16.831	1.985	1.779	1.614	1.729	7,1
Basım ve Yayımlar; Plak, Kaset vb.	1.876	168	142	130	115	-11,9
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	61.105	5.729	4.176	3.842	2.639	-31,3
Kimyasal Madde ve Ürünler	74.845	7.961	7.467	6.822	6.333	-7,2
Plastik ve Kauçuk Ürünleri	67.121	7.540	6.474	5.974	5.795	-3,0
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	50.470	4.329	3.849	3.539	3.329	-5,9
Ana Metal Sanayi	209.231	16.636	17.710	16.911	16.587	-1,9
Metal Eşya Sanayi (Makine ve Teçhizatı Hariç)	69.311	7.430	6.491	5.947	5.607	-5,7
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teç.	127.054	13.591	12.068	10.861	10.728	-1,2
Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Makineleri	1.773	189	185	170	142	-16,0
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Mak.	61.315	6.364	5.433	4.972	4.684	-5,8
Radyo, Televizyon, Haberleşme Cihazları	33.978	2.234	1.936	1.728	1.582	-8,5
Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat	6.644	834	820	746	720	-3,4
Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	213.133	19.218	18.533	16.877	18.996	12,6
Diğer Ulaşım Araçları	29.517	2.398	2.179	2.030	1.880	-7,4
Mobilya ve Diğer Ürünler	56.455	7.548	6.564	6.023	5.895	-2,1
TOPLAM İHRACAT	1.631.228	157.610	143.839	132.088	129.793	-1,7

Kaynak: TÜİK

Bu veriler 2016 yılının, kur artışlarına rağmen, sanayi sektörü ihracatı açısından kayıp bir olduğunu, tüm alt sektörlerin bu olumsuz gelişmeden farklı oranlarda da olsa etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Sanayi sektörü ürünlerine ilişkin ithalat gelişmeleri Tablo 3.8'de verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi 2016 yılı Ocak-Kasım döneminde ithalat 2015 yılının aynı dönemine göre madencilik ve taşocakçılığı sektöründe %33,2, imalat sanayinde ise binde bir oranında gerilemiştir. Alt sektörler bazında bir değerlendirme yapıldığında ithalat içinde önemli yeri olan metal ana sanayinde (%3,3), kimyasal ürünlerde (%4), kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünlerinde (%20,7) önemli oranda düşüş gözlenmiştir.

Bu dönemde en fazla ithalat artışı ise; radyo, televizyon, haberleşme cihazları (%24,4), tütün ürünleri (%15,8) ve metal eşya sanayinde (%11,8) gerçekleşmiştir. İthalatta önemli yeri olan; motorlu kara taşıtı ve römorklarda %2,5, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizatta %7,6, diğer ulaşım araçlarında %6,2 düzeyinde artış yaşanmıştır. Tütün ürünlerinin hem ihracatında hem de ithalatında yüksek oranlı artış yaşanmış olması, Türkiye'de yabancı sigara fabrikalarının varlığı yanında tütün üretimindeki ciddi gerilemenin sonucunda sektörün re-exportçu konumunun güçlendiğine işaret etmektedir.

TABLO 3.8: SANAYİİ ALT SEKTÖRLERİNDE İTHALATI (Milyon Dolar)

SANAYİ ALT SEKTÖRLERİ	2002-2016/11	2014	2015	OCAK-KASIM		
				2015	2016	Değişim (%)
Madencilik ve Taşocakçılığı	372.517	37.126	27.609	25.333	16.929	-33,2
İmalat	1.986.217	187.742	166.821	152.179	151.970	-0,1
Gıda Ürünleri ve İçecek	52.808	5.617	5.134	4.583	4.361	-4,8
Tütün Ürünleri	1.550	153	146	129	150	15,8
Tekstil Ürünleri	72.155	6.000	5.118	4.672	4.428	-5,2
Giyim Eşyası	25.734	2.755	2.575	2.401	2.258	-6,0
Dabaklanmış Deri vb.	16.977	1.675	1.356	1.259	1.081	-14,1
Ağaç ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç) vb.	13.484	1.378	1.397	1.264	1.104	-12,6
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	41.390	3.874	3.432	3.139	3.203	2,0
Basım ve Yayım; Plak, Kaset vb.	6.911	531	483	407	375	-7,9
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	164.004	18.782	11.052	10.272	8.141	-20,7
Kimyasal Madde ve Ürünler	361.584	34.877	30.437	27.808	26.702	-4,0
Plastik ve Kauçuk Ürünleri	50.234	5.104	4.737	4.323	4.497	4,0
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	21.058	2.164	1.917	1.757	1.639	-6,7
Ana Metal Sanayi	291.078	26.437	21.944	20.164	19.501	-3,3
Metal Eşya Sanayi (Makine ve Teçhizatı Hariç)	45.526	4.173	4.188	3.797	4.245	11,8
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teç.	239.724	21.825	19.698	17.800	19.145	7,6
Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Makineleri	40.440	3.756	3.118	2.770	2.410	-13,0
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Mak.	94.412	8.072	7.840	7.138	7.709	8,0
Radyo, Televizyon, Haberleşme Cihazları	89.030	8.747	8.777	7.965	9.912	24,4
Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat	53.768	5.459	5.081	4.569	4.566	-0,1
Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	217.095	18.399	20.022	18.161	18.621	2,5
Diğer Ulaşım Araçları	53.015	4.605	5.555	5.201	5.524	6,2
Mobilya ve Diğer Ürünler	34.241	3.362	2.814	2.600	2.396	-7,9
TOPLAM İTHALAT	2.531.939	242.177	207.234	189.242	180.196	-4,8

Kaynak: TÜİK

Sanayi sektöründe dış ticaret dengesinin gelişimi ise Tablo 3.9'da verilmiştir. Buradan görülebileceği gibi Türkiye; 2002-2016 döneminde toplamda 900 milyar Dolar dış ticaret açığı vermiş, bu açığın 458 milyar Dolarlık kısmı imalat sanayi, 342 milyar Dolarlık kısmı ise madencilik ve taş ocakçılığı ürünlerinden kaynaklanmıştır.

TABLO 3.9: SANAYİ ALT SEKTÖRLERİNDE DİŞ TİCARET DENGESİ

SANAYİ ALT SEKTÖRLERİ (Milyon Dolar)	2002- 2016/11	2014	2015	OCAK-KASIM		
				2015	2016	Değişim (%)
Madencilik ve Taşocakçılığı	-342.377	-33.720	-24.810	-22.755	-14.488	-36,3
İmalat	-458.506	-40.683	-32.431	-28.564	-30.127	5,5
Gıda Ürünleri ve İçecek	47.399	5.541	5.089	4.770	4.642	-2,7
Tütün Ürünleri	2.922	402	386	355	448	26,0
Tekstil Ürünleri	91.184	9.414	8.473	7.770	7.985	2,8
Giyim Eşyası	136.073	11.019	9.951	9.157	9.229	0,8
Dabaklanmış Deri vb.	-7.086	-522	-338	-310	-123	-60,4
Ağaç ve Mantar Ürünleri (Mobilya Hariç) vb.	-6.146	-524	-702	-622	-478	-23,1
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	-24.558	-1.889	-1.653	-1.525	-1.475	-3,3
Basım ve Yayımlar; Plak, Kaset vb.	-5.035	-364	-341	-277	-260	-5,9
Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	-102.899	-13.053	-6.876	-6.430	-5.502	-14,4
Kimyasal Madde ve Ürünler	-286.739	-26.916	-22.970	-20.986	-20.369	-2,9
Plastik ve Kauçuk Ürünleri	16.887	2.435	1.737	1.650	1.297	-21,4
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünler	29.412	2.165	1.932	1.783	1.690	-5,2
Ana Metal Sanayi	-81.847	-9.801	-4.234	-3.252	-2.915	-10,4
Metal Eşya Sanayi (Makine ve Teçhizatı Hariç)	23.785	3.257	2.303	2.151	1.362	-36,7
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Teç.	-112.670	-8.234	-7.630	-6.939	-8.418	21,3
Büro, Muhasebe ve Bilgi İşleme Makineleri	-38.667	-3.566	-2.933	-2.601	-2.268	-12,8
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Elektrikli Mak.	-33.097	-1.708	-2.408	-2.166	-3.025	39,7
Radyo, Televizyon, Haberleşme Cihazları	-55.053	-6.513	-6.841	-6.237	-8.330	33,6
Tıbbi Aletler; Hassas Optik Aletler ve Saat	-47.123	-4.625	-4.261	-3.823	-3.846	0,6
Motorlu Kara Taşıtı ve Römorklar	-3.962	819	-1.489	-1.284	374	-129,1
Diğer Ulaşım Araçları	-23.499	-2.207	-3.376	-3.171	-3.644	14,9
Mobilya ve Diğer Ürünler	22.214	4.186	3.750	3.422	3.499	2,2
TOPLAM	-900.710	-84.567	-63.395	-57.154	-50.403	-11,8

Kaynak: TÜİK

2016 yılı Ocak-Kasım döneminde dış ticaret açığı toplam %11,8 oranında azalarak 50 milyar Dolara gerilemiştir. Bu açığın 14 milyar Dolarlık kısmı madencilik, 30 milyar Dolarlık kısmı ise imalat sanayinden kaynaklanmıştır.

Dış ticaret açığının yaklaşık %88,5'inin sanayi sektöründen kaynaklanıyor olması nedeniyle, enerjide dışa bağımlılığın kısa ve orta vadede azaltılamayacağı varsayımıyla, Türkiye'nin dış ticaret açığı verilen imalat sanayi alt sektörleri ürünlerini ülke içinde üretmeye yönelik noktasal ve güçlü teşviklerle desteklenmiş strateji geliştirmesi uygun olacaktır.

Bu veriler, sanayi ürünleri dış ticaretinde yaşanan gelişmelerde; kurlardaki artış, iç talebin yavaşlaması ve dünya hammadde fiyatlarındaki gerilemenin etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ithalat ve dış ticaret açığının gerilemesi yapısal gelişmelerden çok iç ve dış konjonktürel imkânlardan kaynaklanmıştır.

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında, 2016 yılının sanayi sektörü açısından pek parlak geçmediği, bununla birlikte kaotik nitelikli iç ve dış gelişmelere bağlı olarak tüm sektörler ve ekonomik birimlerin adeta dayanıklılık testinden geçtiği bu yılda, sektörün gösterdiği performansın da küçümsenmemesi gerektiği söylenebilir.

IV. BÖLÜM

2017 YILINDA TÜRKİYE VE DÜNYA

4. BÖLÜM

4. 2017 YILINDA DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında, 2016 yılının sanayi sektörü açısından pek parlak geçmediği, bununla birlikte kaotik nitelikli iç ve dış gelişmelere bağlı olarak tüm sektörler ve ekonomik birimlerin adeta dayanıklılık testinden geçtiği bu yılda, sektörün gösterdiği performansın da küçümsenmemesi gerektiği söylenebilir.

Çalışmanın bu bölümünde 2017 yılına yönelik beklentiler hem dünya geneli hem de Türkiye özelinde değerlendirilecektir.

4.1. 2017 YILINDA DÜNYA EKONOMİSİ

2017 yılı dünya ekonomisi açısından oldukça ilginç gelişmelere sahne olabilecek potansiyele sahiptir. Zira sadece ekonomik yaşamın içsel dinamikleri değil, aynı zamanda küreselleşme sürecinin biriktirdikleri ve "yeni tip" politikacıların daha fazla sahne alması ihtimali de bu potansiyeli beslemektedir. Dolayısıyla 2017 yılının, yeni bir milat oluşturabilecek nitelikte gelişme ve değişmelerle tarih sahnesinde yerini özellikli bir konuma taşıyabileceği söylenebilir. Dünya ekonomisinin içinde bulunduğu bulutlu hava ile reel-finans faylarında birikmiş enerji dikkate alındığında, bu "tarihi" olma vasfının olumlu/iyi olduğu kadar olumsuz/kötü mahiyette olabileceğini de hatırlatmakta fayda bulunmaktadır.

Dünya ekonomisinde 2017 yılında yaşanacak gelişmeler üzerinde öncelikle ABD'nin yeni başkanının ekonomi politikaları ile ABD merkez bankasının faiz politikası belirleyici olacaktır. Başkan Trump'un seçim kampanyalarındaki söylemlerini hayata geçirmesi, FED'in de faiz artımına devam etmesi durumunda ABD, önce en büyük tedarikçileri Çin ve AB ülkelerinin, ardından da dünya ekonomisinin yavaşlamasına neden olabilecektir. Ancak, ABD, AB ve Çin ekonomisinin aralarında rakiplik olduğu kadar tamamlayıcılık ilişkisi de bulunmaktadır. Dolayısıyla ABD'nin bu yapıyı yeterince dikkate almadan uygulayacağı keskin ve radikal önlemler bumerang etkisiyle ABD'yi de vurabilecektir. Nitekim Çin birçok sektörde ABD'nin en büyük ve en ucuz tedarikçisidir.

Buradan gelecek ürünlere konulacak kısıtlama veya ilave vergiler ABD'de fiyatları ve dolayısıyla da enflasyonu artırabilecek, bu da FED'in faiz artışını hızlandırarak iç talebi de yavaşlatabilecektir. Böylesi bir gelişme seçimler sonrası ABD'de belirmeye başlayan kutuplaşmayı daha da derinleştirebilecektir. Günümüzde birçok ülkede mevcut ekopolitik atmosfer, sorunların toplumsal alanlar arasında yani ekonomiden siyasete, siyasetten sosyal boyuta ve sonra tekrar başa, çok kolay aktarılmasına uygundur. ABD'de mevcut sosyo-kültürel yapı ise böylesi bir geçişi ışık hızında gerçekleştirebilecek özelliklere sahiptir. Dolayısıyla ABD'de yerleşik düzeni hızlı ve radikal olarak değiştirmeye kalkmak ABD'ye büyük faturalar çıkarabilir.

ABD-Çin-AB arasında ortaya çıkabilecek sorunlardan en fazla zararı, bu süreçte rolü olmayan gelişmekte olan ülkeler görebilecektir. Ekonomik ilişki yoğunluğu daha çok AB, siyasi ve askeri ilişki yoğunluğu ise daha çok ABD ile olan, ancak bulunduğu coğrafya nedeniyle çoklu etkileşimlere açık olma zorunluluğu bulunan, Suriye ve Irak'taki gelişmeler nedeniyle de oldukça girift bakış ve stratejiler üretmesi gereken Türkiye bu üçlünün arasındaki olası sorunlardan çok fazla etkilenebilecektir. Nitekim ABD'nin olası yeni politikalarının AB ekonomisini yavaşlatması durumunda AB'ye olan ihracatımız, dolaylı olarak da olsa, olumsuz etkileyecektir. Ayrıca birçok sektörde rakip olduğumuz ülke firmalarının daralan pazarda yoğunlaştıracığı rekabet nedeniyle firmalarımız kar marjlarını azaltmak durumunda kalabileceklerdir.

Diğer taraftan büyük ölçekli altyapı yatırımlarına yönelmesi ve bunun bütçede yapacağı etkiler sonucu ABD'de olası bir enflasyon artışı ve bunun getireceği faiz yükselişi Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere sıcak para çıkışına yol açarak reel ekonomi yanında finansal boyuttan da Türkiye'yi olumsuz etkileyebilecektir.

Kuşkusuz bu ve benzeri ekonomik gelişmeler yanında dünya ve Türkiye'yi başta terör ve Ortadoğu'daki savaş ortamı ile bunun enerji ve diğer hammadde fiyatlarında yaratacağı sonuçlarda etkileyecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin gelişmeleri çok nitelikli bir ekiple, çok yakından ve geniş bir perspektiften takip etmesi gerekmektedir. Aksi halde yazımında rol almadığı, tamamını görmediği bir senaryoda konu mankeni haline gelebilecektir.

Kısaca ifade etmek gerekirse dünya ekonomisinde 2017 yılında yaşanacak gelişmeler sadece ekonomik değil siyasal ve sosyal gelişmelerden de etkilenecektir. Ancak ABD'nin ekonomi politikalarında radikal boyutlarda dönüşüme yönelmesi, diğer ülkeleri de buna yakın düzeyde tepki vermeye itebilecek, görelî liberal ortamda üretim ve ticaret yapmakta olan iş dünyası yeni sürece uyum sağlamakta zorlanacaktır.

Bu kısa değerlendirmenin ardından IMF ve Dünya Bankası'nın tahminleri çerçevesinde 2017 yılında dünya ekonomisinde beklenen gelişmeleri analiz etmek ve öngöründe bulunmak amacıyla seçilmiş ülkelere ilişkin bazı göstergeler Tablo 4.1'de verilmiştir.

Buradan ABD'de ekonomik canlanmanın hızlanacağı anlaşılmaktadır. Nitekim 2017 yılında ABD ekonomisinin %2,2 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir. ABD'de, Trump'ın korumacı anlayışını sağlayacağı ilave motivasyonla, 2017'de işsizliğin daha da düşmesi ve %4,8 olması beklenmektedir. Diğer taraftan 2016 yılında %1,2 düzeyinde gerçekleşmesi beklenen ABD TÜFE enflasyonunun 2017 yılında %2,3'e yükseleceği öngörülmektedir. Bu veriler ABD'de ekonominin 2017 yılında daha iyi bir performans sergilemesinin beklendiğini ortaya koymaktadır. Normal koşullarda bu durumun dünyanın geri kalanını da olumlu etkileyeceği söylenebilirdi. Ancak şimdilerde bunu kesin olarak söylemek güçleşmişti ve ayrıca Trump ile FED başkanı arasında faiz konusunda yaşanacak olası sorunlara da hazırlıklı olmak gerekecektir.

TABLO 4.1: DÜNYA EKONOMİSİ İÇİN 2017 ÖNGÖRÜLERİ

ÜLKELER	BÜYÜME HIZI (%)		TÜFE ENFLASYON ORANI (%)		İŞSİZLİK ORANI (%)	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017
DÜNYA	3,1	3,4				
GELİŞMİŞ ÜLKELER	1,6	1,8				
GELİŞMEKTE OLAN ÜLK.	4,2	4,6				
ABD	1,6	2,2	1,2	2,3	4,9	4,8
Japonya	0,5	0,6	-0,2	0,5	3,2	3,2
Euro Bölgesi	1,7	1,5	0,3	1,1	10,0	9,7
Almanya	1,7	1,4	0,4	1,5	4,3	4,5
Fransa	1,3	1,3	0,3	1,0	9,8	9,6
İtalya	0,8	0,9	-0,1	0,5	11,5	11,2
İngiltere	1,8	1,1	0,7	2,5	5,0	5,2
İspanya	3,1	2,2	-0,3	1,0	19,4	18,0
Çin	6,6	6,2	2,1	2,3	4,1	4,1
Rusya Federasyonu	-0,8	1,1	7,2	5,0	5,8	5,9
Arjantin	-1,8	2,7	--	23,2	9,2	8,5
Brezilya	-3,3	0,5	9,0	5,4	11,2	11,5
Endonezya	4,9	5,3	3,7	4,2	5,6	5,7
Hindistan	7,6	7,6	5,5	5,2	--	--
Güney Afrika	0,1	0,8	6,4	6,0	26,3	27,0
Türkiye	3,3	3,0	8,4	8,2	10,2	10,2
Küresel Hasıla (Trilyon Dolar)	75,2	79,5				
Dünya Ticaret Hacmi (%)	2,3	3,8				
İthalat						
Gelişmiş ülkeler	2,4	3,9				
Gelişmekte olan ülkeler	2,3	4,1				
İhracat						
Gelişmiş ülkeler	1,8	3,5				
Gelişmekte olan ülkeler	2,9	3,6				
Petrol Dışı Mal fiyatlarının Değişimi (%)	-2,7	0,9				
Petrol fiyatlarında değişim (%)	-15,4	17,9				

*Tahmindir

Kaynak: IMF ve Dünya Bankası

2017 yılında ABD'nin hızlanması beklenirken İngiltere ve Almanya ve Euro bölgesinde yavaşlama öngörülmektedir. Nitekim IMF verilerine göre, 2016 yılında İngiltere'de %1,8, Euro bölgesinde %1,5 olması beklenen büyüme hızının 2017 yılında İngiltere için %1,1, Euro bölgesi için %1,5 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu bölgede ayrıca enflasyonun %0,8 oranında artarak %1,1 yükselmesi, işsizliğin de %10'dan %9,7'ye gerilemesi beklenmektedir.

2017 yılında Japonya ekonomisinde önemli bir değişiklik beklenmemektedir. İhracata yönelik yatırım ekonomisinden tüketim ve refah toplumuna geçiş için çabalayan Çin'de de 2017 yılı büyümesinin 2016 yılının altında kalması beklenmektedir. Dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelen Çin'in 2017'te %6,2 büyüyeceği, enflasyonun %2,3, işsizliğin de %4,1 düzeyinde olacağı tahmin edilmektedir.

Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı gerginlik sonrası gelen yaptırımlar ve petrol fiyatlarının düşmesi Rusya ekonomisinin resesyona girmesine neden olmuştu. 2015 ve 2016 yıllarında ekonomisi küçülen Rusya ekonomisinin 2017 yılında %1,1 oranında büyüyeceği, enflasyonun %5 düzeyinde gerçekleşeceği beklenmektedir. Bunlara rağmen 2017 yılında işsizliğin az da olsa artacağı öngörülmektedir.

Dünya ekonomisinde 2017 yılındaki gelişmeleri yakından etkileyecek faktörlerden biri de petrol fiyatlarıdır. Kuşkusuz petrol fiyatları da dünyadaki gelişmelerden etkilenmektedir. 2017 yılında petrol fiyatlarının %17,9 oranında artması beklenmektedir. Bu artış birçok ülkede maliyet enflasyonunu körükleyebilecektir. Dolar kurunun önemli oranda artmış olması nedeniyle petrol fiyatlarında bu düzeyde bir artış gerçekleşmesi Türkiye açısından önemli bir enflasyon artış riski anlamına gelebilecektir.

Ülkeler için öngörülen bu performansları çerçevesinde 2017 yılında üretimin, dünya genelinde, %3,4 düzeyinde büyümesi beklenmektedir. Böylece küresel hâsılanın 75,2 trilyon Dolardan 79,5 trilyon Dolara yükseleceği öngörülmektedir. Gelişmiş ekonomilerin ise Euro Bölgesinde yaşanan durgunluğa bağlı olarak potansiyelden daha düşük oranda; %1,8 düzeyinde büyüyeceği tahmin edilmektedir. Küresel düzeyde ekonomik büyümenin yavaş seyrine bağlı olarak 2017 yılında küresel ticaret hacminin %3,8 düzeyinde artması beklenmektedir.

Diğer taraftan dünya ekonomisi açısından yukarıda 2017 yılı için öngörülen hedeflerin yakalanmasını güçleştirecek bazı risk ve belirsizlik kaynaklarının da bulunduğu söylenebilir. Nitekim:

- FED'in para politikasında normalleşmeye gitmesi ve üç kez faiz artıracak olmasının gelişmekte olan bazı ekonomilere olası olumsuz etkileri,
- Euro Bölgesindeki toparlanamamanın devam etmesi,
- Son 5 yılın en düşük seviyelerine hızla gerileyen petrol fiyatlarının, artış eğilimine girerek maliyet enflasyonu boyutundan talebi olumsuz etkilemesi,

- Olası dış şokların yanında içsel sorunları çözüme kavuşturamamış bazı gelişmekte olan ekonomilerin kırılabilirliği, olası bir sermaye çıkışı sonucu buralarda yaşanabilecek krizlerin domine etkisi yaratma potansiyeli,
- Dünyanın farklı coğrafyalarında terör olaylarının artması,
- Gelişmekte olan ekonomilerin düşük büyümelerinin kalıcı hale gelmesi ve bunun normalleşmesi riski,
- Düşük küresel ekonomik büyümeyle beraber gelişmekte olan ekonomilerin aksine gelişmiş ekonomiler ve özellikle Euro Bölgesinde yeterli oranda istihdam alanlarının oluşturulamaması,
- Bloklar ve bölgeler düzeyinde ekonomi politikaları konusunda yaşanabilecek tartışmalar ve bunun sonucunda ülkelerin içe kapanma eğilimleri,

gibi risklerin varlığından söz edilebilir.

Diğer taraftan 2017 yılında IMF'nin isminin birçok ülke ile birlikte anılması, hatta Türkiye ile birlikte de, sık sık gündeme gelmesi sürpriz olmayacaktır. Zira hem bazı ülkelerin finansman ihtiyacı olabilecek hem de IMF'nin yaklaşık 70 yıldır oluşturmaya ve korumaya çalıştığından farklı bir dünya ekonomik düzen oluşturma çabalarıyla karşılaşılacaktır. Sonuç olarak 2016'dan çok da farklı olmayan ancak ilave belirsizliklerin görülebileceği bir 2017 yılı ekonomik birimleri beklemektedir.

4.2. 2017 YILINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ

Türkiye çok özel bir ülkedir. Bu "özel" olma durumu hem coğrafya, hem topografya hem de beşeri unsurların bileşke bir sonucudur. Coğrafyanın katkısı, Akdeniz ve Karadeniz'in karşı kıyıları da dikkate alındığında dört yanında komşu ülkenin varlığı ve böylece de en çok komşusu olan ülke olmakla ilgilidir. Dört tarafındaki komşuların çok farklı niteliklere sahip olması ise bu özel olma halini derinleştirmektedir. Topografyadaki özel durum her şeyin, yani; dağ, ova, plato, vadi, nehir, göl, maden, çok farklı yapıların bir arada olabilmesidir. Beşeri unsurun yani insanının özel olması ise farklı anlayış, davranış ve düşünce sistemlerine sahip, paylaşmayı da, kavgayı da, çalışmayı da tembelliği de bilen, yurdunu, bayrağını canından çok seven insanlara sahip olmasıyla ilgilidir.

Böylesine özel ve farklı olması; Türkiye'yi de, insanlarını da, kurumlarını da standart dışı yapmaktadır. Bu durum bir boyutuyla zenginlik, diğer bir boyutuyla da sorun kaynağı

olabilmektedir. Çağdaş bir eğitim sistemiyle; özgür düşünebilen, aklını kullanma cesaretini gösterebilen, aydınlanmış bireylerin yetiştirilebildiği durumda "özel" olma durumu muasır medeniyetin ötesine geçmiş bir ülke ve toplum anlamına gelecektir. Ancak bunun yapılmaması, farklılıkların çatışma zeminine dönüştürülmesi durumunda ise sıkça sosyolojik fay kırıklıkları ve sosyo-politik depremlerle karşılaşılabilir.

Türkiye, yaşanmışlıklara bakıldığında; bulunduğu özel coğrafyanın, özel topografyanın ve özgün insanların avantajlarını değil, dezavantajlarını büyütmeyi daha fazla başarmış bir ülke durumundadır. Artık bunun değişmesi, Anadolu hümanizmasıyla, akılcılığın ve bilimin yeni sentezinin yapılması gerekmektedir. Bu yapılabildiğinde 20 yüzyılın başında bağımsızlık mücadelesi ve devrimleriyle önder konumunda olan Türkiye, yüzyıl sonra, hemen hemen aynı yıl aralığında bu kez insani, barışçıl ve adil bir sistemin önderliğini yapabilecektir. Ancak bu potansiyel kadar, bu coğrafyayı yüzyıl öncesi gibi yeniden dizayn etmek isteyenlere karşı yeniden bir kurtuluş mücadelesi verme zorunluluğu da ihtimal dahilindedir. Türkiye ve insanı 2017 yılının ekonomisini planlarken bu üst düzlemleri de dikkate almalıdır.

Bu genel perspektifin ardından ekonomik boyutta 2017 yılına ilişkin değerlendirmeleri daha bilinçli yapmak mümkün olacaktır.

Bu yılda Türkiye ekonomisinde yaşanacak gelişmeler üzerinde belirleyici olabilecek dışsal faktörler şöyle sıralanabilir;

- √ Ortadoğu'daki, özellikle Irak ve Suriye'deki kaotik ortamın nasıl evrileceği,
- √ Türkiye ile ABD ilişkilerinin yeni başkan döneminde nasıl bir zemine sahip olacağı,
- √ Türkiye ile Rusya ve Şangay Teşkilatı arasındaki ilişkilerinin gelişimi,
- √ AB ile ilişkilerin yeniden ivme kazanması veya daha da ivme yitirmesine ilişkin gelişmeler,
- √ Petrol fiyatlarının gelişimi,
- √ FED'in faiz kararları,
- √ Küresel sermaye hareketlerinin hacmi ve yönü,
- √ Türkiye'nin kırılğan beşli içinde anılmaya devam edip etmeyeceği,
- √ Uluslararası rating kuruluşlarının vereceği notlar.

Bu maddeler incelendiğinde, dünya ekonomisinin 2017 yılında Türkiye için pek de olumlu rüzgarlar getirmeyeceği anlamına gelecektir. Küresel ekonomik koşulların Türkiye'yi; 1980'li yıllarda fikren, 2000 sonrasında da fiziken alıştırdığı bol sıcak para, bol tüketim imkanını yeterince sunamayacak gibi görünmektedir. Dolayısıyla küresel dinamiklerin gereği olarak Türkiye'de tüm ekonomik birimler 2017 yılında çok daha dikkatli olmak, gelişmeleri yakından takip etmek, yeni koşullara uygun davranmak durumundadır.

Türkiye ekonomisi üzerinde 2017 yılında etkili olabilecek olası içsel gelişme ve dinamikler ise şöyle sıralanabilir;

- √ Anayasa referandum sürecinin ekonomik ve sosyal yansımaları,
- √ Toplumsal kutuplaşmanın zayıflatılması ve uzlaşma konusunda gösterilecek cabalar ve alınacak mesafe,
- √ Hukuk sistemindeki sorunların çözülme düzeyi ve biçimi,
- √ Eğitim sisteminde ve müfredat değişikliğinin referansları,
- √ Genel olarak iç politik koşullar, özelde de Suriye'de yaşanacak gelişmeler ile terörle mücadele konusundaki başarı düzeyi ve maliyeti,
- √ Bütçe dengelerinin korunup korunamaması,
- √ Merkez Bankasının faiz kararı konusunda rahat davranıp davranamaması,
- √ Yabancı spekülörlerin Türkiye'ye yönelik risk algısı,
- √ Rating kuruluşlarının (Fitch) notları,
- √ Döviz arz kaynağı olarak turizm sektöründeki gelişmeler,
- √ Faiz ve döviz kurlarının düzeyi,
- √ Yenilenecek Orta Vadeli Programın hedef ve politikalarının tutarlılığı,
- √ Özel ekonomik birimlerin gelecekte beklenenleri ve bunun tüketim davranışlarına nasıl yansıtacağı.

Görüldüğü gibi Türkiye ekonomisinin 2017 yılında etkilenme potansiyeli bulunduğu çok sayıda değişken bulunmaktadır. Bu nedenle 2017 yılında bu değişkenlerin ve halkın beklentilerinin yönlendirilmesi konusunda ekonomi yönetimine çok iş düşecektir.

Diğer taraftan, ekonomi politikası yapımcıları ve ekonomik birimler için yol haritası konumundaki Orta Vadeli Programda (2017-2019) 2017 yılı hedefleri ortaya konulmuştur. Yeni milli gelir hesabı nedeniyle önemli ölçüde işlevini yitirmiş görünen 2017-19 dönemli OVP'ye göre;

√ 2017 yılı için öngörülen büyüme hedefi yüzde 4,4'tür. Kanımızca bu hedefin yakalanması oldukça güçtür.

TABLO 4.2: 2017 YILINDA TEMEL EKONOMİK BÜYÜKLÜKLER

GÖSTERGE	2015	2016	2017 (T)	2018 (P)	2019 (P)
GSMH (Milyar TL.)	1.953	2.148	2.404	2.686	2987
GSMH (Milyar Dolar)	720	726	756	815	884
BÜYÜME ORANI (%)	4,0	3,2	4,4	5,0	5,0
KİŞİBAŞINA GSYİH (Dolar)	9.257	9.243	9.529	10.164	10926
TOPLAM YURTİÇİ TASARRUF/GSYİH (%)	14,3	13,5	14,6	15,5	16,0
YATIRIM ARTIŞI (Reel %)	3,9	0,1	5,1	5,2	5,5
NÜFUS(Bin kişi)	77.738	78.559	79.366	80.159	80936
İSTİHDAM (Bin kişi)	26.621	27.216	27.948	28.741	29534
İŞSİZLİK ORANI (%)	10,3	10,5	10,2	10,1	9,8
TÜFE YIL SONU (%)	8,8	7,5	6,5	5,0	5,0
İHRACAT-fob (Milyar Dolar)	143,8	143,1	153,3	170,0	193,1
İTHALAT-cif (Milyar Dolar)	207,2	19,0	214,0	236,9	261,8
DIŞ TİCARET AÇIĞI(Milyar Dolar)	-63,4	124,1	-60,7	-66,9	-68,7
CARİ DENGE (Milyar Dolar)	-32,2	-31,3	-32,0	-31,7	-31,2
CARİ DENGE/GSYİH (%)	-4,5	-4,3	-4,2	-3,9	-3,5
ORT. DOLAR KURU	2,713	2,959	3,180	3,296	3,379

T: Tahmin, P: Program

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

√ 2017 yılında büyüme hedefi çerçevesinde öngörülen GSYİH ve kişi başına gelir büyüklüğünün, TÜİK'in yeni hesaplamasına bağlı olarak, yeniden belirlenmesi gerekmektedir.

√ Programda 2017 yılında 733 bin kişilik ilave istihdam yaratılacağı ve işsizlik oranının %10,2 olacağı öngörülmektedir. Kanımızca bu hedeflerin yakalanabilmesi güç olduğu gibi, %12'nin üzerindeki işsizlik oranları da sürpriz olmayacaktır. Dolayısıyla Türkiye'de işsizlik yeni bir platoya yerleşecek gibi görünmektedir.

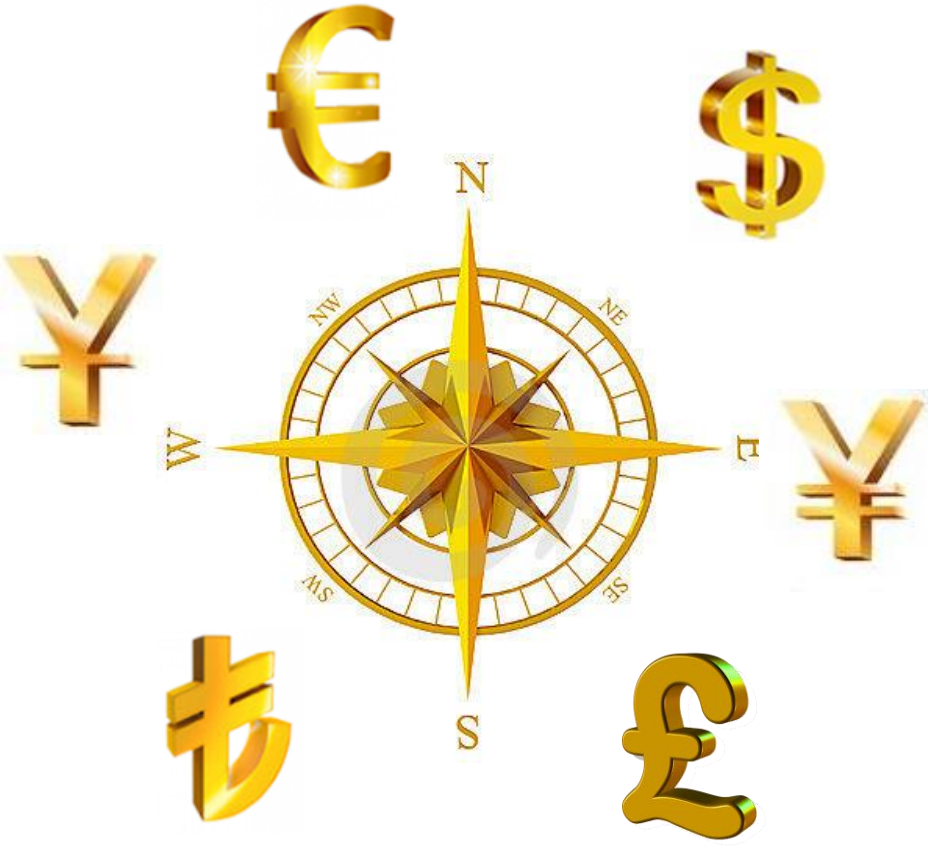
√ Dış ticaret açığı (60,7 milyar Dolar) ile cari açık (32 milyar Dolar) hedefinin yakalanıp yakalanmayacağı petrol fiyatları ve döviz kurlarına bağlı olacaktır. Ancak bu hedeflerin, daha da yavaşlaması muhtemel olan büyüme nedeniyle, mevcut koşullarda makul olduğu söylenebilir.

√ 2017 yılında enflasyon için öngörülen %6,5'lik oranının yakalanması güç görünmektedir. Bu oran ancak öngörülenden çok daha düşük bir büyüme durumunda mümkün olabilecektir. Ancak yine de kur artışlarıyla birleşmesi muhtemel petrol fiyatları artışlarının enflasyonu %8-10 aralığında tutması olasıdır.

√ Makroekonomik hedeflerden dolayı olarak 2017 yılı ortalama Dolar kurunu hesaplamak mümkündür. Buna göre 2017 için ortalama Dolar kuru 3,18 TL dolaylarında çıkmaktadır. 2017 yılında ortalama Dolar kurunun bu düzeylerde gerçekleşmesi de olası görünmemektedir. Dolayısıyla 2017 yılında kurların etkilediği veya kurlar üzerinden hesaplanan göstergelere ilişkin hedeflerin yakalanması ihtimali düşüktür.

Dünya ve Türkiye ekonomisine ilişkin gelişmelerde belirleyici olabilecek ekonomik ve siyasi faktörler ve koşullar dikkatli olarak değerlendirildiğinde, sadece Türkiye ya da sadece bulunduğumuz coğrafya için değil tüm ülkeler ve bölgeler için de 2017 yılının zorlu geçeceği anlaşılmaktadır.

V. BÖLÜM

SONUÇ
ve
ÖNERİLER

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5. BÖLÜM

Bu çalışmada yapılan inceleme ve analizler ile dünya geneli ve Türkiye'de yaşanan süreçlerin dikkate alınması sonucunda;

- Genel olarak dünyanın politik ve ekonomik olarak yeniden yapılanmak zorunda olduğu, aslında böylesi bir sürece girilmesini zorlayacak kaotik bir geçiş döneminin yaşanacağı,
- Ancak, bu sürecin asli aktörleri konumundaki ülkeler ve yöneticilerinin yeniden yapılanmada referans olarak barış, paylaşım ve adaleti yeterince dikkate almadıkları, bunun da yoksulluk, kaçak göç, terör gibi sorunları artırdığı,
- Öyle ya da böyle dünyada kartların ekonomik boyutta yeniden dağıtılacağı, üretimin yeniden Batı'ya kaydırılmaya çalışılacağı, bu sürecin de var olanların yanında ilave insani, ticari ve hukuki sorunlar getireceği,
- Dünya genelinde reel ekonomi ve finans sistemi arasındaki asimetrinin azaltılması gerektiği, ancak büyüklük farkının güç ve politik etkinlik farkı da yaratması nedeniyle bunun hiç de kolay olmayacağı,
- Dünya merkez bankası ve küresel paranın oluşturulmasının, finansın kontrolsüz büyümesini engelleyebileceği gerçeğinden hareketle, bu konulardaki akademik araştırmaların yoğunlaştırılmasının gerektiği,
- Dünyanın zor bir dönemden geçtiği, 2017'nin de var olanlara ilave sorunlar getirme potansiyeli taşıması nedeniyle daha iyi bir yıl vaat etmediği görülmüştür.

Türkiye'ye yönelik incelemelerden ise; küresel konjonktürün sunduğu geçici imkânların Türkiye'nin ekonomisindeki sorunların gerçek boyutlarını veya çözümün aciliyetini görmeyi engellediği sonucuna varılmıştır. Geçici küresel imkanların ayrıca, Türkiye'nin üretim ve gelir düzeyi ile orantısız bir tüketim sarmalına girmesine neden olduğu, uzun süre hak edilmemiş bir tüketim standardının sürdürüldüğü, şimdilerde ise bunun bedelinin ödeme zamanının gelmiş olabileceği fark edilmiştir.

Hak edilmemiş tüketimin bedelinin, er ya da geç hak edilen tüketimin yapılamamasıyla ödeneceği, bunda yavaş büyüme, artan işsizlik ve sosyal sorunlar şeklinde yansımalar üretebileceği anlaşılmıştır.

Ayrıca, 2017 yılında hem küresel hem de ulusal boyutta potansiyel ekonomik ve siyasi gelişmelere bağlı olarak başta reel sektör olmak üzere tüm ekonomik birimlerin dalgalı/zorlu bir ekonomik ortama hazırlıklı olması gerektirdiği görülmüştür.

İçinde bulunduğu koşullar itibariyle Türkiye ekonomisinin; yapısal sorunları parasal önlemlerle çözülmeye çalışılan, nitel sorunları nicel göstergelerle gölgelenen, ekonomi faylarında birikmiş deprem enerjisinin her an yüzeye çıkmasına hazırlıklı olunması gereken bir ekonomi olarak tanımlanması mümkündür.

Türkiye'de ekonomik birimlerin öncelikle 2017 yılına ve hedeflerine böylesi bir ekonomik zeminde bulunduğu bilinciyle bakması gerekmektedir. O nedenle;

- Üretim, yatırım, ihracat öncelikli büyüme stratejisine olan ihtiyacın daha da belirginleştiğine,
- Bu ihtiyacın da bilgi bazlı yenilikçi sanayileşme ile karşılanabileceğine,
- Reel kesimi önceleyen, ona pozitif ayrımcılık yapan bir vergi ve maliye politikasına, yerli üreticileri cezalandırmayan (gerçekçi) kur politikasına, enflasyonu %2-3 bandına çekecek etkin para politikasına ihtiyaç olduğuna,
- Üreticilere yabancı rakipler düzeyinde fiyatla enerji sağlanması gerektiğine,
- Eğitim-insan-üretim zincirinin sağlıklı kurulması, iş ahlakı ve disiplininin okullarda ders olarak okutulmasının artık zorunlu hale geldiğine,
- Özgür, eleştirel akıl ve bilimin teşvikinin çok önemli olduğuna,
- Bürokraside kurum bazında objektif, şeffaf ve kurumsal kariyer stratejisi oluşturulması, ehliyet ve liyakata özen gösterilmesinin çok büyük önem taşıdığına,
- "İlişki sistemi" yerine "çalışma ve başarı ilkesi"nin konulacağı kanaati ve inancının söylemden öteye, uygulamaya geçmesi gerektiğine,

- İşlevsel demokrasi, çağdaş hukuk sistemi, etkin bürokrasi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması için daha fazla geç kalınmamasına bir kez da vurgu yapmakta fayda bulunmaktadır.

Türkiye'de öneriler boyutunda artık genelde tekrara düşülmektedir. Türkiye'de akıl ve stratejiler çoğu kez çözümden değil, daha çok sorunlara uyum sağlamak, sorunlarla yaşamaya alışmak referansını kullanmaktadır. Ancak hem iç hem de küresel dinamikler böyle devam etmeyi mümkün olmaktan çıkarmaktadır.

Böylesi bir küresel ve ulusal ortamda sanayiciler açısından 2017 yılına ilişkin olarak şu önerilerin hatırlatılmasında fayda bulunmaktadır

1. Sanayiciler vizyon devrimi yapmalıdır. Zira artık geleceğin; dünün tecrübesi, bugünün bilgisiyle değil, ancak geleceğin bilgisiyle kurgulanabileceği bir çağda bulunuyoruz. Artık gelecek, ancak geleceğin bilgisiyle kurgulanabilecektir. Bunu fark ettikleri, vizyon devrimini yaptıkları için Bill Gates, Steve Jobs, Mark Zuckerberg gibi girişimciler ortaya çıkabilmiştir. Dolayısıyla girişimcilerin büyüteçlerle düne değil, hayalleriyle geleceğe bakmaları, gelecekte ihtiyaç duyulacak bilgi ve ürünlere ilişkin fikir üretmeleri gerekmektedir. Bunun başarılabilmesi için ihtiyaç duyulan altyapıyı sağlamak amacıyla Quantum fiziği, Postmodernizm, felsefe ve psikoloji konularında okumak ve bilgilenmek uygun olacaktır.
2. Bu zihniyet devrimi ve anlayışın bir yansıması da bugünün konularıyla mücadele ederken geleceğin olası konularına ilişkin olarak da fikir üretilmesi olacaktır.
3. İşletmelerdeki ekibin değeri, ürünün değerini belirleyecektir. Vizyonu daha çok bugüne odaklanan ekip ile gelecekte varolmak kolay olmayacaktır. Zira bu ekip bugünün ürünlerinde başarılı olsa da, yarınlarda başarılı olabileceği bir ürünün bulunması kolay olmayacaktır. Bu nedenle mevcut ekiplere gelecek vizyonu kazandırılmalıdır.
4. Güncel sorunların içinde kaybolmakta olan girişimciler için yukarıdaki önerileri anlamlı bulan, vizyon devrimini yapanların var olmaya devam ettiği görülecektir.

5. Güncel sorunlar bağlamında ise öncelikle döviz pozisyonu açık olan ve artan kurlar nedeniyle yüksek oranda kur zararı yatan firmaların bir kısmının tasfiye olacağı, bir kısmının piyasaya olan taahhütlerini yerine getirmekte gecikmeler yapmak zorunda kalacağı dikkate alınmalıdır. Bunun anlamı peşin ve vadeli iş yapılacakların iyi belirlenmesi gerektiğidir.

6. 2017 yılının ilk yarısında kurlarda iki yönde de yüksek oranlı hareketler olabilecektir. Böylesi dönemlerde açık pozisyona düşülmemelidir.

7. Yeni ABD yönetimi, güç sarhoşluğuna kapılıp, çok büyük yanlışlar yapmadıkça, karar ve tercihlerde daha düşük değerli Euro, daha değerli Dolar senaryosunun baz alınması faydalı olabilecektir.

8. Yılın ilk yarısında, bağlantılı kararlarda enflasyon ve faizlerde artış olasılığı dikkate alınmalıdır.

9. Enerji fiyatlarında yükseliş senaryosuna gerçekleşebileceği ihtimaline hazırlıklı olunmalıdır.

10. Sanayiciler arasında daha fazla işbirliği, daha fazla ölçek ekonomisi yaratma imkanları bulunmalıdır.

Sonuç olarak dünya "gerçek ötesi" veya "normal öncesi" olarak tanımlanan sürprizleri ve belirsizlikleri bol bir döneme girmektedir. Sadece dündeki stratejilerimizin bizi bir yerlere götürmesi güçtür. Yenilenmek, yenilemek, farklı boyutlardan ve geniş açıyla bakabilmek gerekmektedir.

